

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૪૧૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દુરાચારગિરિપ્રજ્ઞ

વિષય ૫૨:૪

॥ ॐ ॥

॥ श्रीसद्गुरुर्षिर्जयतेतमाम् ॥

॥ दुराचारगिरिवज्र ॥

लेखक

पूज्यपाद श्रीमन् नथुरामशर्मा.

जीलभा. दाडीआवास

पोताना स्वर्गस्थ पिता श्रीयुत नरबेराम अनुपराभ त्रवाडीना

अयमभाटे उपावी प्रष्ट करनार तेमना पुन

जभियतराम नरबेराम त्रवाडी.

पगथिया शेगी, मुरत. गुजरात

“कर्तव्यमेव कर्तव्यं प्राणैः कंठगतैरपि ।

अकर्तव्यं न कर्तव्यं प्राणैः कंठगतैरपि ॥”

सर्व अधिकार लेखकश्रीने अधीन

मुरत—चीटाना पूल उपर आवेला “मुरत सिटि” प्रिन्टिंग

प्रेसभा डाङ्कारदास भानसिङ्ग छाप्यु.

द्वितीयावृत्ति

प्रति १०००

शा. १८४५

संवत् १९८०

ई. स. १९२४

मूल्य रू. ०-४-६

ગ્રંથાલય તિથાપીઠ ગ્રંથાલય
ગ્રંથાલય કોર્પોરેશન સમિતી
૧૧-૪-૧૯

“ જ્ઞાનકર્મોપાસનાભિર્દેવતારાધને રતઃ ।
જ્ઞાન્તો દાન્તો દયાલુશ્ચ બ્રાહ્મણશ્ચ ગુણૈઃ સ્મૃતઃ ॥ ”

શુક્રાચાર્ય

“ યોગસ્તપો દમો દાનં સત્યં શૌચં દયા શ્રુતમ્ ।
વિદ્યા વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યમેતદ્ બ્રાહ્મણલક્ષણમ્ ॥ ”
વસિષ્ઠમુનિ.

આવાર્થ — જ્ઞાન, કર્મ અને ઉપાસનારૂં પરમાત્માના આરાધનમાં પ્રોતિવાજો, શાત, ઇદ્રિયોને નિયમમાં રાખનારો અને દયાલુ હોય તે ગુણોરૂં બ્રાહ્મણ કહેવા છે

યોગ, તપ, ઇદ્રિયનિયંત્રક, દાન, સત્ય, પવિત્રતા, દયા, સત્શાસ્ત્રાનુશ્રવણ, વિદ્યા, સત્શાસ્ત્રે પ્રતિપાદન કરેલા વિષયનો અનુભવ અને આસ્તિકતા આ બ્રાહ્મણના લક્ષણો છે

૪૪ દ્વિતીયાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

સુરત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
૧૯૨૦ નો ફેબ્રુઆરી

જો કોઈ પણ દેશની પ્રજાએ વાસ્તવિક સુખી મનુ હોય તો તેણે ધર્મ, ધર્મશાસ્ત્રો, સત્પુરુષો અને તે સર્વથી પ્રાપ્ત થતો સદાચાર એમને સર્વ કાલ ઉપર રાખવા જોઈએ, કોઈ પણ હેતુથી ક્યારે પણ તેમને દબાવા દેવા ન જોઈએ અર્થકામની તૃષ્ણાથી સત્તા કે સ્વતંત્રતાની મહત્ત્વાકાંક્ષાથી પણ-જ્યાં જ્યાં ધર્મની, ધર્મશાસ્ત્રોની, સત્પુરુષોની ને તે સર્વના પરમપવિત્ર અને પરમહિતકારક ઉપદેશની અવગણના થાય છે ત્યાં ત્યાં પ્રજાને અનિચ્છિત એવા અશાંતિ ને દુઃખ આવ્યા વગર રહેતા નથી કાલવશાત્ રજોગુણતમોગુણના પ્રાપ્ત્યથી ક્ષુભિત અને મોહિત થયેલી યુદ્ધિને આ વાત કદાચ સત્યરૂપે પ્રતીત ન થાય, તથાપિ જૂતકાલ અને વર્તમાનકાલ એ પરમસત્યની પોકારીને સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે, તથા તેને પ્રત્યક્ષ બતાવી રહ્યા છે, જે જામત્ પુરુષો સાંભળે છે, તથા જુએ છે

અર્થકામની અયોગ્ય તૃષ્ણાના ઝેરી મોજા દેશદેશાતરના વાતાવરણમાથી આર્યાવર્તમા પણ આવી રહ્યા છે, અને તેથી આર્યપ્રજાનો અમુક અશ મુઝ થવા લાગ્યો છે-કર્તવ્યકર્તવ્યનું જ્ઞાન જુલવા લાગ્યું છે રજસ્તમોગુણરૂપ લાલ અને કાળા રાક્ષસોએ તથા તેમને અનુસરનારી અયોગ્ય તૃષ્ણારૂપ બચકર રાક્ષસીએ સપીને તેમને આશ્રમ આપનાર યુરોપના ધણા દેશોને કેવી દુર્દશામાં ડૂબાડી દીધા છે, અને તેના છાટા દુનિયાના બીજા દેશોને પણ કેટલા બિડમા છે તે જાણ પુરુષોથી અજાણ્ય નથી, વર્તમાન વિષમ સમયે ધર્મ અને તે દ્વારા પ્રાપ્ત થતાં વ્યવહારપરમાર્થના કર્તવ્યનું સુદૃઢપાલન એજ ઉપરનાં બચકર રાક્ષસો તથા રાક્ષસીથી આર્યપ્રજાના રક્ષણનો

ઉપાય છે એમ પૂર્વાપરનો વિચાર કરનારો અનુભવી વિદ્વાર્ગ સમવી રહ્યો છે પ્રજ્ઞના અને બિન્ન બિન્ન વર્ણના-જાતિઓના-અગ્રણીઓએ આ વાત લક્ષ્યમાં લેવાજોવી છે

અત્ર નોંધ કરવાની આવશ્યકતા છે કે કેટલાંક વર્ષોથી વિદેશી વિષર્મા પ્રજ્ઞઓના આચારવિચારોની ભારતીય પ્રજ્ઞના અમુક અશ્વના મનઉપર જે માહી અસર થવા લાગી છે તેમાં ગમે તેવા ઇષ્ટાનિષ્ટ વ્યવહાર ને અયોગ્ય પ્રવૃત્તિનું પ્રતિપાદન કરનારી મોઢક નવલકથાઓ તથા વાર્તાઓ બહુ ઉમેરો કરી રહી છે. બાળકો અને યુવાનોને એ એપથી બચાવવાને તેમની પાસે આપણા જુના ઇતિહાસ-મહાભારત, રામાયણાદિ-, પુરાણ ને વાર્તાના પુસ્તકો, જે સમર્થ મહાપુરુષોના અનુભવના ભંડારરૂપ હોઈ વ્યવહારપરમાર્થનો અનુત્તમ સિદ્ધ માર્ગ દર્શાવનારા છે તે, તેમના અધિકારપ્રમાણે વિભાગ પાડીને મૂલ તથા બાષાતરરૂપે મૂકવા જોઈએ. વળી ખાનગી શિક્ષણસંસ્થાઓમાં ઇતિહાસ કે ચારિત્ર્યના ત્રિપતરીકે એમાંનો આવશ્યક ભાગ ચુંટી કાઢીને શીખવવો જોઈએ એથી પ્રજ્ઞમાં ધર્મનિષ્ઠા, સદાચાર, કર્તવ્યનિષ્ઠા, સ્વાશ્રય, આત્મસંયમ, પરોપકાર ને આત્મભોગાદિ ઉત્તમ ગુણો કેળવાવાનો પાકો સંભવ છે.

આ પુસ્તકને લગતુ જે વિશેષ કહેવાનુ છે તે પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવનામાં વિસ્તારથી કહ્યું છે

આ દ્વિતીયાવૃત્તિમાં કોઈ કોઈ સ્થલે થોડો સુધારોવધારો પૂર્વપાદ લેખકશ્રીભણીથી કરવામાં આવ્યો છે ઇતિશ્ચિવમ્

શ્રીઆનંદાશ્રમ, ળીલખા.

રામનવમી સ. ૧૯૭૯

શ્રીનાથપાદપદ્મપરામર્કિત

આશ્ચિંક્યવર્મા,

ૐ

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

જેમણે અમને^૧ ધર્મ આપ્યો છે, જેમણે અમને નીતિ આપી છે, જેમણે અમને જ્ઞાન^૨ આપ્યું છે, તે જેમણે અમને મનુષ્યત્વ આપ્યું છે તે પરમપૂજ્ય બ્રહ્મકુલને-ત્રિપિમુનિઓને અને તેમના વશજ્ઞને-સપ્રેમ પુન પુન નમસ્કાર

“જન્મના જાયતે શૂદ્રઃ સંસ્કારાદ્દિજ ઉચ્યતે ।

વેદાભ્યાસાદ્દેવેદિમો બ્રહ્મ જાનાતિ બ્રાહ્મણઃ ॥”

(બ્રાહ્મણનો પુત્ર જન્મવડે શૂદ્રજેવો ઉપજે છે, સંસ્કારવડે તે દિન કહેવાય છે, પશ્ચત્ત વેદનો અભ્યાસ કરવાથી તે વિપ્રપણને પામે છે, અને બ્રહ્મને-પરમાત્માને-જાણે છે તે બ્રાહ્મણ છે)

એ શ્લોકમા બતાવેલું બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ કયા ? તથા

“ક્ષમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાંતિરાર્જવમેવ ચ ।

જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિક્યં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥”

(મનને વશ રાખવું, ઇદ્રિયોને વશ રાખવી, શરીરને નકારા કર્મોથી રોકી સારા કામોમા જોડવું, શરીરની તથા મનની શુદ્ધિ, દુર્ગતોએ કંઠણ વચ્ચેથી નિરાદર કર્યા છતાં વા માર માર્યા છતાં પણ મનમા ક્રોધાદિ વિકાર ન ઉપજવા દેવા, કુટિલતાથી રહિતપણું, છ અગોસહિત વેદને તથા વેદના અર્થને જાણવા, કર્મકાલવિષે યજ્ઞાદિ કર્મોમા કુશળપણું, તે જ્ઞાનકાંડમા આત્માનો અનુભવ, અને આસ્તિક-પણું એ નવ સાત્ત્વિક સસ્કારોથી થયેલા બ્રાહ્મણના કર્મો છે.)

૧ ભરતખડગી પ્રબંધે ૨ અનેક તરેહનું શાસ્ત્રીય તથા બ્યાવહારિક.

એ શ્લોકમા શ્રીભગવાને ગીતામા કહેલા બ્રાહ્મણના કર્મો કયા ? અને ગુજરાતના બ્રાહ્મણોના કેટલાક ભાગની વર્તમાન સ્થિતિ કયા ? બંનેમા જમીનઆસમાનજેટલો ફરક શાથી પડી ગયો હશે ?

પ્રકાશ અને અધમાર એ બેમા જેટલો ભેદ છે તેટલોજ, અથવા તે કરતા પણ વધારે ભેદ જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમા છે જ્ઞાન મર્વ સુખનું મૂળ છે, અને અજ્ઞાન સર્વ દુખનું મૂળ છે

જ્ઞાન-પ્રકાશ-રૂપ દેવની ઉપાસના જ્યાં જ્યાં ઓછી થાય છે, તે તંને પરિણામે જ્યાં જ્યાં તેની ગેરહાજરી થાય છે ત્યાં ત્યાં આ જ્ઞાનરૂપ કાળમુખો નરકાસુર વગરનોતથો વિનાવિલબે હાજર થઈ જાય છે, અને દેશની પ્રજાને દેવજેવી સ્થિતિમાથી જોતજોતામા અગુજરી સ્થિતિમા મૂકી દે છે.

જ્યાં જ્યાં ચિંતા, ભય, કંપ, રોક, ને દુખ હોય છે ત્યાં ત્યાં પ્રથમ અજ્ઞાનરૂપ રાક્ષસે પડાવ નાંખી રહેમ, અસૂચા, ઝિંખા, કુમર, અયોગ્ય વિષયવાસના, ક્રોધ, લોભ, મિથ્યાભિમાન, આક્રમ્ય, પ્રમાદ, દીર્ઘસૂતતા ને કર્તવ્યનિષ્ઠાનો અભાવ આદિ પોતાના કાર્યમારીઓ અને દૂતો નધા દૂતીઓ દ્વારા પોતાનું રાજ્ય જમાવ્યું હોય છે સામાન્યરીતે ખરતખડી આર્યોના અનેક વિભાગમા વહેંચાયેલા ચારે વર્ણોના મોટા ભાગની, -ત્રણ વર્ણોના ગુરુ ભૂદેવોની પણ, અર્વાચીન સ્થિતિ એ અજ્ઞાનરૂપ રાક્ષસને આભારી છે

જેમની ઉત્પત્તિ શ્રીવિરાટના મુખમાથી થઈ છે, જેઓ મૂળથીજ ધર્મગ્રંથોના પઠનપાઠનદ્વારા ધર્મના આચાર્ય તથા ઉપદેશકનું પવિત્ર કાર્ય કરતા આવ્યા છે, જેમની ધર્મ તથા તત્ત્વજ્ઞાનસખધિ શોધોએ હાલની જગત્ની સુધરેલી પ્રજાઓને પણ મોહિત કરી નાખી છે, જેમણે દેશકાલાનુસાર અનેક ગ્રંથો રચીને ભારતવર્ષમા ધર્મની વ્યવસ્થા

બળવી છે, અને દેશઉપર પડેલી અનેકાનેક આપત્તિઓમા ધર્મનુ અને ધર્મગ્રથોનુ રક્ષણ કર્યું છે એવા પવિત્ર, પડિત અને પરોપકારી બ્રાહ્મણોના વશભોની શાસ્ત્રના અજ્ઞાન ને તે દ્વારા ઉપજતા અનાચાર-અશાસ્ત્રીયવર્તન-અયોગ્યવર્તન-ને લઇને થયેલી હાલની દુઃખી સ્થિતિ જોઇને સહૃદયને ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે.

પ્રજ્ઞની ઉત્પત્તિ કે અવનતિનો આધાર તેમના ધર્મની ઉત્પત્તિ કે અવનતિ ઉપર છે એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. ધર્મની ઉત્પત્તિનો આધાર ધર્મોચાર્યો, ધર્મોપદેશકો ને ધર્મના દષ્ટાંતરૂપ થનારપર છે. ધર્મોચાર્યો, ધર્મોપદેશકો ને ધર્મના દષ્ટાંતરૂપ થનાર બ્રાહ્મણો છે માટે આર્યાવતની પ્રજ્ઞની ઉત્પત્તિઅર્થે તેમની સ્થિતિ પ્રથમ સુધરવી જોઇએ, અને તેમ થાય તેટલામાટે પૂજ્યપાદ કૃપાસિંધુ સદ્ગુરુપરમાત્મા શ્રી . ૧૦૦૮ નથુરામશર્મા એઓશ્રીએ સમયાનુસાર શ્રીઓદીચ્છિતેચ્છુ-પત્રમા દુરાચારગિરવજ્ઞ એ નામનો લેખ થોડા વર્ષપર લખેલો, તે પુન સુધારીવધારીને પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામા આવ્યો છે.

આ પુસ્તકમા દુરાચારનું ખડન તથા સદાચારનો બોધ કરતા દ્વિજોના પટ્કર્મને લગતી ધાર્મિક ક્રિયાઓનુ અપૂર્વ રહસ્ય સ્થળે સ્થળે દર્શાવવામા આવ્યુ છે તે, તથા શુભ વિચાર ને શુભ ક્રિયારૂપ ભિન્ન ભિન્ન સદાચારના કારણો દર્શાવવામા આવ્યા છે તે, અધિકારી સંજ્ઞાઓને વિશેષ આનંદપ્રદ થશે. સંપ્રાપ્તો વેદાતાનુસાર વિચાર, જપના લાભ, તપશ્ચનો હેતુ, દેવપૂજનની અગત્ય ને તેના રચિત્વદે પ્રકારો, પચ-મહાયજ્ઞ (વૈશ્વદેવ) કરવાના કારણો એ વિષયો, અને તેમં પશુ દેવપૂજનસમર્પણ સર્વ મતપથવાળાને અનુકૂળ આવે તેવા ને કલ્યાણકારી ઉદાર વિચારો દર્શાવ્યા છે તે અત્યંત મનનીય છે એમ સહર્ષ સંપ્રેમ લખી જવાય છે

આ ગ્રંથની ભાષા કોઈ કોઈ સ્થળે, મિષ્ટતાથી આચ્છાદિત છતાં, સહજ કદું જણાશે તથાપિ તે હેતુપુરસ્કર અને “ કડવું ઝોસડ માં પાય ” એ ન્યાયે છે એમ વિવેકીને જણાયા વિના રહેશે નહિ.

આ લેખ બ્રાહ્મણોને માટે, અને તેમાં પણ ઔદીચ્યાદ્યજ્ઞોને ઉદ્દેશીને લખાયેલો છતાં પણ પોતાની ઉન્નતિ કરવાને ઇચ્છતા અન્ય દ્વિજોને, અને પ્રકારાતરે ધર્મજિજ્ઞાસુ શૂદ્રોને પણ તેમાંનો ધણો ભાગ ઉપયોગી થઈ શકે એમ છે એમ જ્ઞાતા પુરુષો જોઈ શકશે.

કૃપાના મહોદધિરૂપ શ્રીઅનર્યામી પ્રભુની કૃપાથી પૂજ્ય બૃદ્ધેવો પોતાની પ્રાચીન ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે, અને અમને-ભારતીય પ્રજાને- દયાદૃષ્ટિથી ઉપદેશો અસ્તુ

આનંદાશ્રમ બીસખા.

સ ૧૯૭૦ ના આશ્વિનસુદિ ૧

શ્રીનાથપાદપદ્મપરાગાંકિત .

માણિક્યવત્ .

આ પુસ્તકના ૧થી ૧૬ પૃષ્ઠ “ સુરત સમાચાર ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં, ૧૭થી ૬૪ પૃષ્ઠ સુરત, “ નવયુગ ” પ્રી. પ્રેસમાં અને ૬૫થી ૮૦ પૃષ્ઠ તથા પ્રસ્તાવનાઆદિ “ સુરત સિટિ ” પ્રી. પ્રેસમાં ઠાકોરદાસ માનસિંએ છાપ્યું.

૬૬

અનુક્રમણિકા.

વિષયોના નામો	પૃષ્ઠક.
મંગલાચરણ, લેખનો હેતુ અને પ્રાસંગિક સૂચન.	૧
શુભ વિચાર ને શુભ ક્રિયારૂપ સદાચાર પાળવાના લાભ ને દુરાચારના સેવનથી મતી હાનિ.	૪
સૂર્યોદયપહેલા ઊઠવાની અમલ	૬
પ્રાત કાલે પરમાત્મસ્મરણાદિ કર્તવ્ય છે	૯
મલમૂત્રમા તથા શૌચક્રિયામા રાખવી જોઈતી સાવધાનતા. ..	૧૧
દત્તધાવનવિષે	૧૬
સ્નાનના લાભ અને તેના પ્રકારો આદિ	૧૭
સંધ્યાવદન એટલે શું ? ને તેના અધિકારબેદે પ્રકાર.	૨૦
કનિષ્ઠ તથા મધ્યમ અધિકારીમાટે સંધ્યાવદનના મત્રોના ...	
અર્ચના સૂચનપૂર્વક ઉત્તમાધિકારીમાટે સંધ્યાવદનના મત્રોના ...	
અર્ચાદિનું નિરૂપણ.	૨૨
દિવસે સંધ્યાવદન કરવાની શાસ્ત્રાચારા.	૩૮
સંધ્યાવદનસંબંધિ કેટલીક સૂચના	૪૦
જપના લાભ અને તેના પ્રકાર	૪૨
બ્રાહ્મણે પ્રત્યક્ષ (બાહ્ય) હોમ અથવા માનસ હોમ કરવો.	૪૩
ત્રણ પ્રકારનું તર્પણ ને તે કરવાના કારણો.	૪૩
દેવપૂજન અને તેના સપ્રદાયબેદે પ્રકાર.	૪૯
અન્ય સપ્રદાયવાળાનો કે પરધર્મીનો દેવ નહિ કરવાવિષે ...	
સકારણુ બેધ તથા બાહ્યપૂજનનું ફલ.	૫૧

પંચમહાયજ્ઞ (વૈષ્ણવ) તે તે કરવાનો હેતુ.	૫૫
ભોજન કેવી રીતે કરવું ? તથા ભજવાયોગ્ય પદાર્થો અને ...	
વ્યસનોવિષે	૫૬
વસ્ત્રોની પવિત્રતા તથા પહેરવેશવિષે.	૬૦
ધર, તેમાના પદાર્થો તથા કુટુંબી જનોના શરીરાદિની ...	
સ્વચ્છતાવિષે .	૬૨
કન્યાવિકલ્પ તથા વરવિકલ્પ ન કરવાવિષે	૬૩
સારેમાઠે પ્રસંગે ખોટી મોટાપાછળ વિશેષ ખર્ચ ન કરતા .	
તે પ્રસંગને લગતા આવશ્યક શાસ્ત્રીય કર્તવ્યો કરવાવિષે	૬૬
ઉત્તરક્રિયાનું, સવત્સરીનું ને ત્રાહ્મનું તામસી ભોજન જમવાથી	
થતી હાનિ	૬૯
નિત્યકર્મક્રમમાં આહાર્યોનું વિશેષ કર્તવ્ય, તેમણે આજીવિકામાટે	
શુ કરવું ? કરવાયોગ્ય ને ન કરવાયોગ્ય ધધાઓ. ...	૭૦
મનને સુવિચારયુક્ત રાખવું, નવરુ ન રહેવા દેવું	૭૧
સત્પુરુષોનો સમાગમ તથા સત્શાસ્ત્રોનું અધ્યયનવાચન ...	
કરવાવિષે	૭૩
પરદારસેવનરૂપ વ્યભિચારથી દૂર રહેવાવિષે.	૭૩
અનાય વિપ્રવિધવાઓને આશ્રય તથા શિક્ષણ આપવાવિષે. ..	૭૪
કોષ, ભોજ, મદ, મોહ, મત્સર, દભ, કપટ ને ચિંતા એ ..	
ચિત્તદોષો ત્યજવાવિષે.	૭૪
આળસ, પ્રમાદ ને દીર્ઘસૂત્રતા પણ ત્યજવા જોઈએ ...	૭૭
પ્રત્યેક આહાર્યે અને આહાર્યુદ્યાતિના શેઠોએ વા પહેલોએ કર્તવ્ય-	
વિમુખતા ત્યજી કર્તવ્યપાલન કરવાવિષે.	૭૮
ઉપસંહાર.	૮૦

દુરાચારગિરિવજ્ર.

મગ્ધાચરણુ, લેખનો હેતુ અને પ્રસંગિક સૂચન.

બુદ્ધિના ગ્રેન્ક અતયામીને શુદ્ધલાવથી પુન પુન નમસ્કાર કરી
ગુજરાતના દ્વિજનેના ને વિશેષે ગુજરાતના પ્રાહ્લણોના હિતાય આ
લઘુ લેખ લખવાનો આગ્રહ થાય છે

આ પ્રાત્નના પ્રાહ્લણોના ષ્ટલાક ભાગમા કાલખલથી ન્યનાધિક
અશે પ્રવસ પામેલા બિન લિન પ્રકારના દુરાચારોનું આ લેખમા
પ્રમાણુ અને યુક્તિપૂર્વક અહિતકરપણુ સમજવવાડપ ખડન થશે
માટે આ લેખનું નામ દુરાચારગિરિવજ્ર એટલે દુગચારૂપ પર્વત-
પર પડનાર વજ્ર એવું ગણવામા આવ્યું છે

આ લેખમા ક્રોડ પણુ વ્યક્તિને (એક માણુમને) ઉદ્દેશીને
ક'ઈ પણુ લખવામા આવશે નહિ, પણ માત્ર દુગચાર દ્વિજનેને કેવો
હાનિ કરનારો છે, અને સદાચાર તેમને કેવો હાલ આપનારો છે તે
ચચાક્ષિત સમજવવામા આવશે, છતાં દુગચારી મનુષ્ય દુર્ગચારના
અત્મત સંવનથી દુગચારસાથે અબેદલાવ પામી ગયેલો હોય છે
તેથી તેને આ ભાગ મને ઉદ્દેશીને લખેલો છે એવી પ્રતીતિ થવાનો
સહજ સંભવ છે, પણ તેમણે તેમ માની લેવાનો શ્રમ ન લેવો

જેમને આ ભાગ માગમાટે લખાયો છે એવી પ્રતીતિ થાય તેમણે તે ભાગ વાચતી વેલા પોતાની પ્રવૃત્તિના જોનાગ થવું, ને તે ભાગમા જે લખાયું છે તે પ્રમાણે તે દુરાચાર હાનિકર છે કે નહિ તે પક્ષપાત ત્યજી સ્થિર બુદ્ધિથી વિચારવું, અને તે હાનિકર છે એમ જો પોતાને સ્પષ્ટ સમજાય તો પોતાનામા જેટલું મનોબલ રહ્યું હોય તેને પ્રજ્ઞામા ધણી દૃઢતા ને સાવધાનતાથી એકત્ર કરી ધીરે ધીરે તે દુરાચારને ક્રમપૂર્વક ત્યજી દેવાનો પ્રયત્ન તેમણે આરભવો જોઈએ કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરવામાટે શુદ્ધ બાવથી પ્રયત્ન કરનારને પગમકાઝણિક પગમાત્રા અવશ્ય સાળાય છે તેમ તેમને પણ તેઓથી અવશ્ય માહાત્મ્ય કરશે, ને તેમનો દુરાચાર ક્રમાતઃ ધ્રુવી જશે જ્યારે તેઓ દુરાચાર છોડી પ્રસન્નમને મનચારપગાયણ થશે ત્યારે તેમની પોતાની બહાગની ગ્થિતિ, શરીરપ્રપત્તિ ને મનોબલમા કેવો દબાવવાનો સુધારો થયો છે તે જણાઈ આવના તેઓ અવશ્ય મનોષ પામશે, ને પોતાના જીવનના પાછળના દિવસો અનુચિત માર્ગે ગાળ્યા તમાટે તેઓ પચાત્તાપ કરશે ને પોતાના હૃદય દુરાચારના બહુ સેવનથી અત્યંત રીદા થઈ ગયા હશે તમને આ લેખ પૂના ભાગ્યેજ વાચવામા આવશે, ને કદાચ વાચવામા આવશે તોપણ જેમ ધૂળપર કરેલું લિપણું નિગચક થાય છે તેમ તમને માટે વર્તમાનમા આ લેખ નિરર્થકજેવા થવા નહાય છે એ સ્પષ્ટ છે, ને તેથી તેમને માટે આ લેખ લખાયો નથી. જેઓ ન્યાયારથી દૂર રહી મહાચાર-પરાયણ રહેવા પ્રયત્ન કરે છે તેમને પ્રોત્સાહન આપવા, તથા જેઓના ત્યાં દુરાચારના અનન્યભક્ત બન્યા નથી, ને સદાચારઉપરની જેમની ગ્થિતિ નિરોધ નાશ પામી નથી તેમને તેનાથી દૂર રાખવામાટે આ લેખ લખવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે જેમ વરસાદ સર્વત્ર મમબાવથી

વરસે છે, છતાં જૂમની ચોખ્ખતાના ન્યૂનાધિકપણથી કોઈ સ્થલે ઉત્તમ વા મધ્યમ પ્રકારનો પાક થાય છે, કોઈ સ્થલે કનિષ્ઠ પ્રકારનો પાક થાય છે, ને કોઈ સ્થલે લગભગ પણ પાક થતો નથી, તેમ ઉપદેશનો ઉપદેશ સર્વત્ર સમભાવથી થાય છે, છતાં હૃદયની ચોખ્ખતાના ન્યૂનાધિકપણથી કોઈ હૃદયમાં તેની ઉત્તમ પ્રકારની વા મધ્યમ પ્રકારની અસર થાય છે, કોઈ હૃદયમાં તેની કનિષ્ઠ પ્રકારની અસર થાય છે, ને કોઈ હૃદયમાં જાણે તેની કોઈ અસરજ ન થઈ હોય એમ જણાય છે જેમ વરસાદની ફલરૂપે સર્વત્ર સરખી અસર થતી નથી, છતાં તેનું વરસવું નિષ્ફલ ગણાતું નથી તેમ ઉપદેશના ઉપદેશની મર્વત્ર સરખી અસર ન થાય તેથી તેનું નિષ્ફલપણ ગણાતું ઘટતું નથી એ ન્યાયે આ લેખની પ્રગતિ પણ નિષ્ફલ ગણાવાયોગ્ય નથી, કિંતુ સફલ ગણાવાયોગ્ય છે.

કોઈ પણ દુરાચારીથી સંજ્ઞાનોની સમીપ પોતાના પ્રિય માનેલા દુગાચારનું પ્રમાણ ને યુક્તિથી મકન કરી શકાતું નથી, ને દુષ્માનુભવકાલે વા ક્યારેક તેના ચિત્તમાં પુણ્યઅસ્કાન્નો વિદ્ય થયો હોય આરે તેને તેનું અહિતકરપણું પણ સમજાય છે, છતાં માણસ અવ્યક્તનો બનેલો હોવાથી સારા સગવડના ને પૂરતા મનોબલવિના તે દુરાચાર તે ત્યજી શકતો નથી ધણી કાલથી સેવેલો દુરાચાર દુરાચારી અનુબધ ત્યજી શકતો નથી તેથી તે શ્રેષ્ઠ છે, વા દુરાચારીનું મન દુગાચારના સેવનથી પ્રસન્ન રહે છે, વા તેની જાતને તેમ કરવાથી કોઈ લાભ થાય છે માટે તે શ્રેષ્ઠ છે એમ તો કહી શકાય નહિ. દુરાચારના સેવનથી તે માણસને મર્વદા લાલજ થાય છે, ને તેથી જનસમૂહને કોઈ હાનિ થતી નથી એમ જ્યારે સ્પષ્ટ સિદ્ધ કરી બતાવાય ત્યારેજ તે દુરાચાર અનુબધને મંપાદન કરવાયોગ્ય

વા નહિ ત્યજવાયોગ્ય કહેવાય, અન્યથા તે સપાદન કવચોગ્ય વા
નહિ ત્યજવાયોગ્ય ન ગણાય, પણ ત્યજવાયોગ્યજ ગણાય

**શુભવિચાર ને શુભક્રિયારૂપ સદાચાર પાળવાના લાભ
ને દુરાચારના સેવનથી થતી હાનિ.**

દુરાચારથી માણસની અધોગતિ થાય છે, ને સદાચારથી
માણસની ઊર્ધ્વગતિ થાય છે એ કથનમા સમજી માણસોમા એ
મત હોવા મલવતા નથી તેથી પોતાનો અભ્યુદય^૧ ઇચ્છનાર મનુષ્યે
તથા પોતાનો ક્રમભોક્ષ^૨ વા મલોભોક્ષ^૩ ઇચ્છનાર મનુષ્યે દુરાચારનો
ત્યાગ કરી નિઃશર આગ્રહપૂર્વક સદાચારનું સેવન કરવું યોગ્ય છે.
સદાચારથી થતા લાભો વિષ્ણુ દિત ઇચ્છનાર ભગવાન મનુ નીચે
પ્રમાણે કહે છે —

૧ ચક્રવર્તિરાજનથી ખાડીને શ્રેણાના પદ્મુપી જે ચઢતી મિથિ
થાય તે અભ્યુદય કહેવાય છે

૨ ક્રમે કરીને એટલે પોતાના ઇષ્ટદેવના લોકમા ગયા પછી
અતે ભોક્ષ મળે તે ક્રમભોક્ષ કહેવાય છે સાલોક્ય, સામીપ્ય,
સારૂપ્ય ને સાયુજ્ય એમ ચાર પ્રકારનો ક્રમભોક્ષ છે. પોતાના ઇષ્ટ-
દેવના લોકમા જઈને રહેવું તે સાલોક્ય, પોતાના ઇષ્ટદેવની સમીપમા
રહેવું તે સામીપ્ય, પોતાના ઇષ્ટદેવના જેવું રૂપ પામવું તે
સારૂપ્ય ને જગતની ઉન્નતિ મિથિ ને લય કવવાના ઐશ્વર્યથી ભિન્ન
પોતાના ઇષ્ટદેવના જેવું અન્ય મર્વ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવું તે સાયુજ્ય
ભોક્ષ કહેવાય છે

૩ જ્ઞાની વા જીવન્મુક્તને વર્તમાનશરીરના પતનપછી જે ભોક્ષ
મળે તે સલોભોક્ષ કહેવાય છે

સદાચારના લાભ ને દુરાચારના સેવનથી થતી હાનિ. ૫

“ આચારઃ પરમો ધર્મઃ શ્રુત્યુક્તઃ સ્માર્ત યથ ચ ।

તસ્માદસ્મિન્સદા યુક્તો નિત્યં સ્યાદાત્મવાનગ્નિઃ ॥૧૦૮॥”

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય પહેલો.

“શ્રુતિસ્મૃત્યુદિત સમ્યક્ નિબદ્ધં સ્વેષુ કર્મસુ ।

ધર્મમૂલ નિષેવેત સદાચારમતન્નિતઃ ॥ ૧૫૫ ॥

આચારાલ્ભતે જ્ઞાયુરાચારાદીપ્તિતાઃ પ્રજાઃ ।

આચારાદ્ધનમશ્વયમાચારો હન્ત્યલક્ષણમ્ ॥ ૧૫૬ ॥”

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય ચોથો.

ભાવાર્થ - “આચારહીનં ન પુનન્તિ વેદાઃ” (આચારવિનાનાને વેદો પવિત્ર કરી શકતા નથી) એવું શાસ્ત્રવચન છે તેથી, તથા ચિત્તશુદ્ધિદ્વારા આચાર મોક્ષનું સાધન હોવાથી, વેદોમાં તથા સ્મૃતિઓમાં કહેલો આચારજ્ઞ પરમ ધર્મ છે માટે પોતાનું હિત ઇચ્છનાર બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય ને વૈશ્યે આ આચારમાં નિત્ય નિરતર ઉદ્યોગી રહેવું જોઈએ ૧૦૮

દ્વિજોના વર્ણશ્રમની સાથે મળી રાખનારો સદાચાર વેદોમાં તથા સ્મૃતિઓમાં ઉત્તમ પ્રકારે કહ્યો છે, ને તે સદાચાર ધર્મનું મૂલ છે તેથી પ્રત્યેક દ્વિજે આજ્ઞામનો ત્યાગ કરીને નિત્ય તેનું સેવન કરવું જોઈએ. ૧૫૫

સદાચારથી શરીર નીરોગ ગ્રહેવાથી આયુષ્ય વધે છે, સદાચારથી રૂપાળી, શરીરબલવાળી ને છુદ્ધિબલવાળી પુત્રપુત્રીરૂપ પ્રજા થાય છે, સદાચારથી વાપરતા ન ખૂદે એટલું પુષ્કલ ધન મળે છે, ને સદા-

ચાગ્થી અશુભફલ ઉપભવનારા શરીરાદિમા ગહેલા દુષ્ટ ચિહ્નો જતા રહે છે. ૧૫૬

દુરાચારથી જે હાનિઓ થાય છે તે પણ તેઓશ્રીએ નીચેના શ્લોકવડે દર્શાવી છે -

“દુરાચારો हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः।

दुःखभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च ॥ ૧૫૭ ॥”

માનવધર્મશાસ્ત્ર, અધ્યાય ચોથો

ભાવાર્થ—દુરાચારી પુરુષની લોકમા નિંદા થાય છે, તે સર્વકાલ દુઃખી રહે છે, તથા વ્યાધિયુક્ત રહી સર્વદા સીદાય છે, ને તેનું આયુષ્ પણ દુર્લભ થાય છે ૧૫૭

દુરાચાર એ પ્રકારના છે, સ્થૂલદુરાચાર ને સૂક્ષ્મદુરાચાર. સ્થૂલદુરાચારને શરીરાદિની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ અને સૂક્ષ્મદુરાચારને દુષ્ટ વિચાર પણ કહી શકાય. પ્રથમ સ્થૂલદુરાચારથી થતી હાનિઓનો ને તેથી વિપરીત સદાચારના સેવનથી થતા લાભોનો વિચાર કરી, પછી સૂક્ષ્મદુરાચારથી થતી હાનિઓનું ને તેથી વિપરીત શુભવિચારના સેવનથી થતા લાભોનું નિરૂપણ થશે

સૂર્યોદયપહેલાં ઊઠવાની અભ્યંત્ર.

પ્રત્યેક દિને નિત્ય પ્રાતઃકાલમા ઊઠવું જોઈએ, અર્થાત રાત્રે આશરે દશ વાગ્યાસુધીમા તેણે સૂવું જોઈએ, ને સવારે આશરે પાંચ વાગ્યાસુધીમાં તેણે ઊઠવું જોઈએ. મોડું સૂઈને મોડું ઊઠવું વા વહેંદુ સૂઈને મોડું ઊઠેલો સૂર્યોદયપછી ઊઠવું તે ધર્મ, આયુષ્, લક્ષ્મી ને આરોગ્યાદિનો નાશ કરનાર ગણાય છે માટે પ્રત્યેક દિને આગ્રહ

રાખીને નિત્ર સૂર્યોદયપહેલા જીવવાનો સ્વભાવ પાડવો જોઈએ. શ્રીરત્નાવલિમા નાચેના સ્લોકથી કહ્યું છે કે જે દિવસ સૂર્યોદયસુધી સ્થગ રહે છે તે પુણ્યનો ફલ કરી પ્રાપ્તિનો ભાગી થાય છે —

“જાણે મુદ્ધર્તે યા નિદ્રા સા પુણ્યશ્રવ્યકારિણી ।

તાં કરોતિ મિત્રો મોહાત્ પાદકૃચ્છ્રેણ શુચ્ચયતિ ॥”

ભાવાથ — જાણમુદ્ધર્તમા એટલે રાતના પાછલા પ્રહરના ત્રીજા મુદ્ધર્તમા જે નિદ્રા છે તે નિદ્રા પુણ્યનો ફલ કરનારી છે જે દિવસ અવિવેકથી તે કાલે નિદ્રા કરે છે તે દિવસ પા કૃત્ત્યથી એટલે એક દિવસ એક ટાણું, એક દિવસ માત્રા વિના મળેલા અન્નથી એક ટાણું, ને એક દિવસ ઉપવાસ કરવાથી શુદ્ધ થાય છે

મોડા જડનાર દિવસથી પ્રાપ્તવ્યવહારમા જોડાવાની જિતાવળથી તે કાલે સ્નાનમધ્યાદિ કરી શકતા નથી, ને કદાચ તે કરવામા તે પ્રવૃત્તિ કરે તો પ્રાપ્તવ્યવહારમા જોડાવાની તેના મનની આતુરતાથી તે જોઈએ તેવા સ્વસ્થ મનથી તેનાથી થઈ શકતા નથી મોડું જીવવાનો સ્વભાવ રાખવાથી વ્યવહારના કામો પણ ખડુ જિતાવળે કરવા પડે છે, ને તેથી તે જોઈએ તેવા સારા થતા નથી, વા તેમા કાઈ પ્રકારની ભૂલ થાય છે. ખડુ સ્થગ રહેનારનું ચિત્ત તમોગુણના વધારાથી જડતાવાળું રહે છે આળસુ અને વ્યસનીને પ્રાત કાલની શુભાળી નિદ્રાનો ત્યાગ કરવા મમતો નથી, ને તે કાલે સ્થગ રહેવાથી થતી હાનિને તેમના કુમસ્કારો તેમને સમજવા દેતા નથી. કેટલાક મનુષ્યો વહેલા જીવવાના લાભોને સામાન્યરીતે જાણે છે, છતાં પણ પોતાના મનનો નબળાઈથી વહેલા જીડી શકતા નથી પ્રસન્નવશાત્ રાત્રે જીવનચરો થયો હોય તોપણ પ્રત્યેક દિવસે સૂર્યોદયપહેલા જીડી સ્નાનમધિ નિશ્ચયથી

પરવારી પછી અમત્ય જણાય તો ભોજનોત્તર થોડો કાલ શયન કરવું, પણ પ્રાત કાલમાં સ્નન રહેવું યોગ્ય નથી નાટક બનવા જવાથી ઘણી વાર લાભને સ્થાને હાનિ થવાનો પ્રયત્ન નહવ છે માટે ગત્ર નાટક બેંધ આવી દિવસના નવ ગ વાગ્યાસુધી સ્નન રહેવું એ યોગ્ય અનુચિત છે સાત કલાકથી વધારે સ્નન એ આરોગ્ય-વાળા માણસને લાભકર નથી માટે યોગ્ય જેમ પોતાના મનઃગગન કર્યા કરે છે તેમ શર્યામાં પોતાના પડખા બદલાવતા વધારે મમય થોડા કરવું એ તેવા માણસને હાનિકર છે

થુ તમો કાલને પ્રાત કાલની ગુલામી ઉંધ મીડી લાગે છે અને તમાગમાંથી ગર્હ હા એમ કહેતા હો તો ગાંભીર્ય - એ ગુલામી નિદ્રા કોઈ પણ પ્રકારે તમારું હિત કરનારી નથી, પણ લાકિકકર્મમાં જેનો બહુ સારો ઉપયોગ કરી શકાય એવા પ્રાત કાલના નિદ્રાવાન સમયનો તે ભોગ લેનારી હોવાથી તે તમારા આ લાકના હિતનો નાશ કરનારી છે, ને ધર્મકર્મ કરવામાં પણ પ્રાત કાલનો સમય બહુ મૂલ્યવાન ગણાય છે તેનો ભોગ લેનારી હોવાથી તે તમારા પરલોકના હિતનો પણ નાશ કરનારી છે વળી આની નિદ્રાથી તમને તે કાલે જે થોડું સુખ ઉપજે છે તે સુખ સાત્ત્વિક નથી પણ તામસ છે, ને તે અવિવેકથી ઉપજેલું છે માટે વિવેકાને તે મુખ મેળવવાયો અગણ્ય નથી

આજસુ ! સાલજી તું સવારના આદ્ય વાગ્યાસુધી સ્નન રહી પછી આખો યોગનો ઊઠીને તારા કામ સારી રીતે કેમ કરી શકીશ ? બક્તજનો બક્ત થઈ, પ્રજાતીઓ ગર્હ પ્રભુનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા, વિદ્યાર્થીઓ ઊઠીને પોતપોતાના ખાંડો ગોખવા લાગ્યા, દૂકાઓ બગી-ને આજસુઓને પ્રાત કાલ સ્નાન જણાવવા બોલવા લાગ્યાં, ઉઠીગી

કાગડાઓ જાગીને હવે સૂનો ઉદય થોડા સમયમાં થશે એમ જાણી હર્ષથી પોતાના કંઠેર શબ્દો કાઢી આગસુ મનુષ્યોને જાગાડવા લાગ્યા. જગતના જીવનરૂપ સૂનો ઉદય થવાનો સમય સમીપ જાણી અન્ય પક્ષીઓ પણ જાગીને બાજવા લાગ્યા, કેટલીક બાધડીઓ ઊડીને ઘટ્ટીઓ ફેરવવા લાગી, વડવા સૂતેલા નાના છોકરાઓ સૂઈસૂઈને કાચર થવાથી ઊડીને રોવા લાગ્યા, ખડુતો જાગતુ થઈ પોતપોતાને કામે પોતપોતાના ખેતરોજાણી જવા નીકળ્યા, પ્રવાસીઓ ઊડીને પોતપોતાના ઇચ્છિત સ્થાનજાણી જવા નીકળ્યા, અને હેવટ મોસૂનારાયણે પણ પર્વતોના શિખરોને તથા ધગેના ઉપગ્ના ભાગોને સુવર્ણજેવા રંગથી સુશોભિત કર્યા તાપણુ ઓ આગસુ ! તું હજી અસ્મૃત્યુરૂપ નિદ્રાને વશ થઈને પડ્યો પડ્યો થોડો કરે છે તે બેઠ ઉઘોગી સજ્જનોને તારા પર બહુ દયા આવે છે ! જાડ, જાગતુ થા, અને હવે પછી સુદૃઢ નિશ્ચય કર કે મારે સૂર્યોદયપહેલાં જ નિત્ય ઊઠવું તને આગ્રહમાં તેજ કરવાથી થોડા દિવસ કદાચ પગિત્રમ પડે તો તેથી તું કદાચીશ નહિ, પ્રત્યેક સાંસ્તિક કામ આગ્રહમાં તે કરવામાં પ્રયત્ન પડતો હોવાથી ધણા મનુષ્યોને વિષતુલ્ય લાગે છે, પણ પછી શુભ ફલ પ્રાપ્ત થવાથી પરિણામે તે તેમને અસ્મૃતજેવું પ્રતીત થાય છે. થોડા દિવસ સાવધાનતા-પૂર્વક પ્રયત્ન કરવાથી તને તારા શરીરમાં તથા તારી જીવિત્ત્વા સુધારો થયેલો જણાશે, અને તારું જૈવિક તથા ધાર્મિક કર્મ પણ તું બહુ સારી રીતે કરી શકે છે એમ તને પ્રતીત થશે

પ્રાત્ર કાલે પરમાત્મસ્મરણાદિ કર્તવ્ય છે.

પ્રત્યેક દિને પ્રાત્રકાલમાં જાગતુ થઈ પરમાત્માના નામનું અનુકૂળતાપ્રમાણે સ્મરણ કરવું, અર્થાત્ ઇશ્વરપ્રત્યે જાગૃતિ, વા

હિપાસ્ય દેવની સ્તુતિ આદિનું એકાદ સ્તોત્ર લખવું જીડીને વારવાર બ્રહ્માર્ષા ખાધા કરવા, આગસ મગ્યા કરવી, રાડો પાડવી, ન્મા ત્યા ભટક્યા કરવું, મૂઢની પેઠે બેસી રહેવું, કે કામ અથવા લયના વિચારથી ચિત્તને વ્યાકુલ કરવું એ યોગ્ય નથી. પ્રાત કાલમા મત્રજપાદિ ચર્ચ રહ્યા પછી તે દિવસે કરવાયોગ્ય વ્યવહારના તથા પરમાર્થના કામનો યોગ્ય નિર્ણય કરી, ઇષ્ટદેવાદિની પ્રતિમા આદિનું દર્શન વા ધ્યાન કરી, પ્રથિવીની ક્ષમા માગી, શય્યાઉપરથી નીચે જતરવું પછી જલપાત્ર લઈ યોગ્ય સ્થલે જઈ, આખો ઘોમ્ર, ત્રણ કે તેથી વધારે કાગળા કરી આશ્વમન લેવું, પશ્ચાત્ મત્રમૂત્રનો ત્યાગ કરવા યોગ્ય સ્થલે જવું

પ્રાત કાલમા જીડીને પરમાત્માનું સ્મરણ કરવાથી મનુષ્યનું મન પ્રમત્ર રહે છે, તેના અત કરણુમાના કુમસ્કારો બલહીન થઈ સુમસ્કારો બલવાન થાય છે, ને પ્રાયશ તેનો આખો દિવસ સુખમા વ્યતીત થાય છે માટે પ્રાત કાલમા પોતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવામા કોઈ પણ દિને પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી પ્રાત કાલમા જીડી આખો ઘોવાથી તે નીરોગ રહે છે, મગજ શાત થાય છે, અને કાગળા કરવાથી દાતની તથા મુખની શુદ્ધિ થાય છે કોઈ પણ દિને પ્રાત કાલે જીડીને તુરત ચા, કાપી કે બીડી પીવામા વા તાબૂલ કે તમાકુ ખાવામા પ્રવૃત્તિ કરવી યોગ્ય નથી

પ્રાત-કાલે શયનમાથી જીડીને દિને પરમાત્માનું કીર્તન કરવું જોઈએ એમ શ્રીવિષ્ણુ નીચેના વચનથી કહે છે —

“શયનાકુત્થિતો યસ્તુ કીર્તયેન્મધુસૂદનમ્ ।

કીર્તનાત્તસ્ય પાપાનિ નાશમાયાન્તિ શેષતઃ ॥૧૧॥”

યંમયુ એ લોકાના આરોગ્યને હાનિકર હોવાથી યોગ્ય નથી પોતાના
 ઘરના એક ભાગમા મહત્ત્યાગ કરવાની જગ્યા બધાની હોય તો તે
 જગ્યા બહુ સ્વચ્છ રખાવી જોઈએ, અને દુર્ગંધનો નાગ કરનારા
 પક્ષથી ત્યાં વારવાર ટાવવા જોઈએ મહત્ત્યાગ ને મુત્રત્યાગ કરનીવલા
 વાણીને તથા નેત્રને નિયમમા રાખવા, યુદ્ધ તથા ઉચ્છ્વાસને યથાશક્તિ
 રોકવા, ને મનને વિવિધવિચારગ્રહિત શાન્ત રાખવું

મનમૂલનો ત્યાગ કરી આત્મા પછી દિગ્ધે ગુહ્ય મૃતિકા તથા ગુહ્ય
 જલથી પોતાના હાથમગાદિને પવિત્ર કરવારૂપ શૌચ કરવું શૌચની
 આવશ્યકતા શ્રીદક્ષ નીચેના વચનથી જણાવે છે —

“ શૌચે યન્ન મદા કાર્યં શૌચમૂલં દ્વિજ. સ્મૃત ।

શૌચાચારવિહીનસ્ય મમસ્તા નિષ્ફલા. ક્રિયા ॥૧॥

હાવાર્થ.—પવિત્રપણારૂપ શૌચમા દિગ્ધે સર્વદા પ્રયત્ન કરના
 જોઈએ, કેમકે શૌચરૂપ હેતુથી તેનું દ્વિજ એવું નામ કહેવાય છે
 શૌચરહિત અને આચારરહિત દ્વિજની સદા ક્રિયાઓ અદૃષ્ટરૂપ પુણ્ય
 ઉપજાવવામા નિષ્ફલ થાય છે

સ્મૃતિકારોએ દિગ્ધેમાટે શૌચ બહુ અગત્યનું માન્યું છે તેથીજ
 ગુરુએ શિષ્યને ઉપવીત આપ્યા પછી તેને પ્રથમ શાય શીખવવું એમ
 તેઓએ જણાવ્યું છે

આગળ કહેલી રીતે શૌચ પવિત્ર જલ તથા પવિત્ર મૃતિકાથી
 કરવું જોઈએ ઉર્ધ્વેઓએ કરેલા રાફડાની, ઉદરના દરની, જલાશયની
 અંતરની, બીજાએ શૌચ કરી લીધા પછી વા આગલે હાથસે પોતે
 શૌચ કરી લીધા પછી બાકી રહેલી, મનુષ્યાદિને ચાલના ૧ માર્ગમાની,
 અપવિત્ર જગ્યાની ને ધરની ક્ષીત આદિમાથી લીધેલી માટીથી કેમકે
 પછી દિગ્ધે શૌચ ન કરવું,

મહત્યાગ કરી આવ્યા પછી પોતાના હાથમાથી દુર્ગંધ તથા ચીકણ જાય ત્યાંસુધી તેને મૃત્તિકા તથા જલથી ધોવા કેવલ જલથી હાથ ધોવા, વા ચગળીવાળા સાબુથી હાથ ધોવા એ યોગ્ય નથી વર્તમાનકાલમા મૂત્રત્યાગ કરીને ગુગ્ગુલપ્રાતના ધણા દિર્ઘે જલ લેતા નથી, તથા હાથ પણ ધોતા નથી એ અનાચાર છે, ને તે ત્યજ દેવાયોગ્ય છે. જો તે વેલા જલ લેવાની સગવડ નજ હોય તો મૂત્રત્યાગ કરી ગહા પછી પોતાના હાથને જલવતી ધોવા, ને સ્નાનકાલે તે પહેરેલા વસ્ત્રમહિત સ્નાન કરવું

મહામૂત્રનો ત્યાગ કરતીવેલા જનોએને ઠક્કણિત કરી પછી તે જમણા કાનપર રીટાળવાનું છે જનોએને ઠક્કણિત કર્યા વિના માત્ર કાને ચઢાવવામા આવે તો તે સર્વ જનોએ કંડની ઉપર તે કાલે રહેલું ન હોવાથી અપવિત્ર થાય છે, ને તેવા જનોએથી પુનઃ વૈદિકકર્મ કરી શકાવું નવા માટે તે બદલી નાખવું જઈએ, પણ ધણા પ્રમાદી દિર્ઘે ધર્મમા શ્રદ્ધા નાહ હોવાથી વા ના પણમા યોગ્ય ઉપદેશ નાહ મળવાથી મનુષ્યનો ત્યાગ પ્રતીત્ત્વા જનોએને ઠક્કણિત કરી કાનપર વીટાળતા નથી, પણ કાળા ખણાપર તથા જમણી બગલની નીચે જનોએનો વણા ભાગ ગહે તેવી રીતે માત્ર જનોએનો થોડો ભાગ કાને ચઢાવે છે ને અનાચાર છે વિધિપૂર્વક તયાર કરેલું જનોએ એ માત્ર સત્તા તાતણા નથી, પણ પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થતા તાતણામા મૂત્રાવડે દેવાનું આવ્યાહન કરેલું છે તેથી તે તતુઓમા દેવાદિનો સહભાવ છે માટે દિર્ઘે તેજનોએને સર્વદા પવિત્ર રાખવું જોઈએ. મનુષ્યના સ્ત્રીમા મૂત્રકનો ભાગ પવિત્ર છે તેથી મહામૂત્રના ત્યાગકાલે જનોએને મૂત્રકપર રાખવાનું, અને

મસ્તકપર જનોઈ રાખવામાટે જમણા કાન અનુકૂલ છે એમ ગણી
ધર્મશાસ્ત્રમા જમણા કાનપર તેને વીંટાળવાનું વિધાન કરેલું છે

ધર્માધર્મનું સ્વરૂપ હૃદયગમ્ય નથી, પણ શાસ્ત્રગમ્ય છે જ્યારે
કર્તાએ કરેલા ધર્મનો વિપાક થાય છે ત્યારે તે કર્તાને ધર્મપાલનના
ફલરૂપે સુખનો ને જ્યારે કર્તાએ કરેલા અધર્મનો વિપાક
થાય છે ત્યારે તે જ્ઞાને અધર્મના અનુકાનના ફલરૂપે દુઃખનો અનુભવ
અવશ્ય થાય છે પ્રમાદ, બ્રાતિ, નચનેચ્છા (લોકોને ઠગવાની ઇચ્છા)
ને ક્ષુદ્ધિની શિથિલતા એ આગ દોષોથી રહિત પુરુષ આત્મ કહેવાય
છે. એવા આત્મ પુરુષોએ ધર્મ અને અધર્મના સ્વરૂપનો શાસ્ત્રમા જે
નિર્ણય કર્યો છે તેને શ્રદ્ધાલુ પુરુષોએ મત્ય માનીને અનુસરવું જોઈએ.
ધર્મ અને અધર્મરૂપ ગણાતી ક્રિયાઓમા કેટલોક ભાગ સ્થૂલ ને
કેટલોક ભાગ સૂક્ષ્મ હોય છે ધર્મક્રિયામા જે સ્થૂલ ભાગ હોય તે
પણ વિવેકીને પ્રમાદથી ઉપેક્ષા કરવાયોગ્ય નથી, ને અધર્મરૂપ
ક્રિયામા સ્થૂલ ભાગ હોય તે પ્રમાદથી પણ આદરગ્રીય નથી માખીને
મારવારૂપ ને માણસને મારવારૂપ હિમામા મમતા નથી, છતાં જેનું
મન માખીને માગતા રૂપે નહિ તે પ્રમગ પડે માણસનું પણ દનન
કરે મારેજ 'માખ મારે તે માણુમ મારે' એવી કહેવત માણુમોમા
ચાલે છે નાની નાની બૂલો કરતાજ ક્રમાત્ માણુસ મોટી બૂલો
કરતા શીખે છે એ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે માટે પોતાનું હિત હચ્છનાટ
દિને ધર્મક્રિયાના સ્થૂલભાગના પગિપાલનમા જાણી જોઈને અન્યથા
આચરવું ઉચિત નથી ધર્મક્રિયાના સ્થૂલભાગમા પણ ધર્મના સૂક્ષ્મ-
ભાગસાથે કાઈ પ્રકારનો સામાન્ય મનુષ્યને ન સમજાય એવા ગુપ્ત
અંશ રહ્યો હોય છે, જે સાધારણ માણુમને ગુરત સમજવામા
આવતો નથી, પણ સાચે કહેલું શુભવર્તન કરના ગ્રહેવાથી શ્રદ્ધાની

ત્રિદિ તથા અત કરણની શુદ્ધિ થવાથી તે મળધ તેને સ્પષ્ટ સમજાય છે મલત્યાગ કરી આત્મા પછી પૂર્વે કહેલી રીતે પોતાના બને હાથ ઘોષ પશ્ચાત્ મૃતિકા તથા જલથી પોતાના બને પગ ધોવા, ને પછી મુખશુદ્ધિમાટે પવિત્ર ને શીતલ જલથી થોડા કોગળા કરવા શૌચથી શરીરનુ આરોગ્ય તથા હૃદયોનુ સામર્થ્ય વધે છે માટે કાષ્ઠ પશુ દિગ્ને આગસ વા પ્રમાદથી શૌચનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી

શૌચમા જાણી જોઇને કાષ્ઠ દિગ્ને જલનો લોભ કરવો નહિ. શુદ્ધ મૃતિકાવિના એકલા જલથી લેપ તથા દુર્ગંધ દૂર ન થાય માટે કાષ્ઠ પશુ દિગ્ને મૃતિકાવિના એકલા જલથી શૌચ કરવુ યોગ્ય નથી.

ખાણશૌચનો વા શરીરને પવિત્ર ગણવાનો સ્વભાવ ખાડી પછી વિવંકીએ પોતાના અત કરણમા જે દુર્વાસનાનો ગંધ તથા વિષયાનુગમક્ય લેપ હોય તેને વિવંકરૂપ જલ તથા વૈરાગ્યરૂપ મૃતિકાવડે દૂર કરવા જોઇએ.

શૌચ કર્યા પછી જે તુરત સ્નાન કરવાનુ ન હોય તો કોગળા કર્યા પછી પૂર્વાભિમુખે વા ઉત્તરાભિમુખે બેસી શીષુવિનાના મીતલ ને પવિત્ર જલનુ આચમન લેવુ

કેવી રીતે હાથ ગાખી આચમન લેવુ જોઇએ તે જાણવાની મુશ્કેલી થાય તો તે જિજ્ઞાસાની તૃપ્તિ નીચેના મીલરદાજમુનિના વચનથી થશે —

“સહતાંગુલિમિસ્તોય ગૃહીત્વા વક્ષિણેન તુ ।

મુક્તાંગુલકનિષ્ઠે તુ શેષેણાષમન ચરેત્ ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ—એકત્ર કહેલી આગળાઓવડે જમણે હાથે જલ લઇ પછી અંગૂઠો ને કાનઘિકાને પૃથક્ રાખી શેષવડે અંગૂઠાના ત્રણથી દિગ્ને આચમન કરે

આયમન બાહ્યતીર્થથી એટલે જમણા હાથના અમૂકાના મૂલ-
આગળથી લેવું આયમનમાટે હથેળીમાં એટલું જલ લેવું જોઈએ
કે જે આયમન લેનાર દિગ્ગત હસ્તપર્યંત પહોંચી શકે

નાળાના, રૂપાના કે મોનાના પાત્રવડે આયમન લેવું કામુ, ભોદુ
સીમુ, કલ્પ, જસત અને પિત્તળ એ ધાતુના પાત્રવડે દિગ્ગે આયમન
લેવું નહિ. આયમન કરતીવેલા પૂર્વદિશાભણી કે ઉત્તરદિશાભણી દિગ્ગે
ચોતાનું મુખ ગામવું તે વેદા માથે તથા હાથ વચ્ચે ન ગામવું,
જનોઈ ડાબા ખભાપર ગામવું, ગિખા બાધી રાખવી, પગમાં કાઠ ન
પહેરવું, આંકુઅવળું જોવું નહિ અને હસવું વા બોલવું નહિ

આયમન જલનું લેવાય છે મમૃતમાં ડ ને લતો અભેદ ગણાય
છે તેથી દિગ્ગ જિજ્ઞાસુએ જલનું આયમન લઈ ચોતાના તનની પવિત્રતા
કળ્પાઉપગત જડનું પણ આયમન કરી જવું જોઈએ, અથવા
ચોતાના આત્મસ્વરૂપમાં પ્રતીતિ મતા સવ જડપ્રપચનો તેણે ચોતાના
આત્મસ્વરૂપથી અભેદ કરી દેવો જોઈએ

દંતધ્વન.

ઉપર કહેલી રીતે આયમન કર્યા પછી મુખમાંનો દુગધ દૂ
કરી તેને શુદ્ધ કળ્પામાટે તથા દાંતોને સ્વચ્છ ને સુદૃઢ કરવામાટે
દિગ્ગે ચોમ્પ સ્થાને બેળીને દાંતણું કરવું દાંતણું મોમાં ગાળી હરતા-
કળ્પતા ચાચ્યા કરવું, તથા જ્વાલ્યા શુક્રચા કરવું તે ચોમ્પ નથી. દાંતણું
જીવાન માણુમની ટથથી આગળીના અગ્રજેવું જાડું, બ્રહ્મસિંહત,
ગાડ તથા છિન્નિનાનું, પાસન ને આશરે યાગ વા દશ આયન લાણુ
જોઈએ. તે સદુ, સરેકુ, જીવડાવાણું કે વાકુ ન જોઈએ.

આકડો, સિંચડો, મહુડો, વડ, કળ્પ, પીપર જોરડી, આમળ,

ઝીપડો, આવળ, આબલી, બીલી, ઝમરો, આબો, કદમ, ચપક, સડસડીઓ, અથેડો, દાડિમ, પીલુડી આસુદો, છદ્ગવ, રાયણ, નાગી આમળી, બપોરીઓ ને હારસિંગરના દાતણ ઉપયોગમા લેવાયોગ્ય છે. અને તાડ, ચણોડી, કેનળી, કુશ કાશ, પીપળો, આખરો ગુદી, બહેડો, ગોરડીઓ, કચનાર, સરગવો અરીઠા સીસમ ને નાળીએરીના દાતણ ઉપયોગમા લેવાયોગ્ય નથી.

દાતણ પવિત્રસ્થલે પૂર્વાભિમુખે એમીં શાત મને કરવું દાતણના કૂચાથી દાડો તથા દાડોને બદાગથી તથા અતરથી ગરી રીતે ધ્રુવવા અનુકૂલતા હોય તે. ચાક, કપર ને મીઠું મિશ્ર કરીને તેની મૂદમ ભૂંડી, વા બદામના ડોડીઅ ના ટ્રાયલાની સૂદમ ભૂંડી, વા બીજા કોઈ દત્તમજન દાતણના કૂચાવડ દાત વચ્ચની વેલા વાપરવું દોને તથા દાડોં ચારી રીતે વસી લીધા પછી દાતણની ચીરો કરી તેમાની એક સારી ચાગને બેસડી કરી તેવડ છલઉપગની ઉલ ધીરે ધીરે ગિતારવી પછી મુખનુદ્ધિમડ આશરે બાર કાગળા કરવા કાગળા કરતી વેલા જમણા હાથની મધ્યમા આગળીવડ દાડ તથા દાડોને બદા ના ભાગમાથી તથા જમણા હાથના અગૂદાવડે અતરના ભાગમાથી સારી રીતે વસવા, કે નથી દાતણના કૂચાનો વા દત્તમજનનો કાઈ ભાગ ત્યા ચોષ્ટો હોય તે તે દત્તમજનય.

દાતણ કગવામા અયોગ્ય ગિતાવ. કગવી નહિ કેવલ સૂકું કે કેવલ નાનું દાતણ વાપરવું નહિ, દોને તથા દાડોને દાતણના કૂચાથી ઘસવામા આળસ રાખવું નહિ અને ઉલ ગિતારવામા પણ પ્રમાદ ન કરવો.

સ્નાનના લાભ, અને તેના પ્રકારો આદિવિષે.

દાતણ કર્યા પછી દિને સ્નાન કરવું નંદ્યએ. સ્નાન કર્યા વિના

દેવસખધી કર્મ તથા પિતૃસખધી કર્મ કરી શકાતા નથી, અને દાન તથા વિધિપરંપરા જપ પાલુ કરી શકાતા નથી

શ્રીયાત્તવત્કથમુનિ સ્નાન કર્યામા દશ ગુણો રહ્યા છે એમ નીચેના વચનથી કહે છે —

“ગુણા દશ સ્નાનપરમસ્ય સાધો રૂપં ચ તેજશ્ચ વલં ચ શૌચમ્ ।

આયુષ્યમાર્ગેયમલોલુપત્વં દુઃસ્વપ્નનાશશ્ચ યશ્ચ મેધા ॥૧૧॥”

ભાવાર્થ —હે આધો '૩૫, તેજ, બળ, પવિત્રતા, આયુષ્ય, આરોગ્ય, લાલચુપણાનો અભાવ, નાશગ્રસ્તનો નાશ, યશ અને અન્નના અર્થને ધારણ કરવાનું મામર્થ્ય એ દશ ગુણો નિત્ય યથાર્થ સ્નાન કરનારને પ્રાપ્ત થાય છે

સવારે કરવાનું સ્નાન બનતાસુધી સૂર્યોદયની પહેલા કે તેની આસપાસના સમયમા કરવું શ્રેષ્ઠ ગણાય છે તત્કાલે કરી ને વાવમા પ્રવલણી મુખ રાખીને સ્નાન કરવું, અને નદીમા પ્રવલણી ડિવા પ્રવાહભણી મુખ રાખીને સ્નાન કરવું જલારાયમા જલ ઉંડુ હોય તો ગિમા ગિમા સ્નાન કરવું ને જલ છીછરું હોય તો એસીને સ્નાન કરવું

પેર સ્નાન કરવું હોય તો તે પાલુ ઉતર્યા પછી કે પૂર્વભણી મુખ રાખી પટલાપટ કે પથ્થરપર એમીને કરવું સ્નાન કરતી વેલા મયદા સચનાત એક વજ્ર પહેરવું તેમજ પોતાના શરીરપરનો મેઝ નીકળી નય એમ પોતાના શરીરને સાગ્ર ગતિ યોગીને સ્નાન કરવું માત્ર પોતાના શરીરપર પાણી ચોપડી દેવું, ના પોતાના શરીરપર જલ દોળી જવું એ યથાર્થ સ્નાન નથી

સ્નાન કરી ગયા પછી પવિત્ર નામ જપન વજ્રથી પોતાના શરીરને વર્મીને જવું સ્નાનવેલા પહેરેના પચીઆથી કે ઘોતીઆથી વા મલિન વસ્ત્રથી શરીર ના જવું

શરીર લુપ્ત રહ્યા પછી સૂકાયેલું પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી સ્નાન-
નમયે પહેરેલું વસ્ત્ર ગોઠણુની ઉપરથી ઊતારવું, નીચે ન ઉતારી
નાખવું સ્નાનકાલે પહેરેલું વસ્ત્ર સધ્યાવદનાદિ કર્મ કરતી વેલા ખભા-
ઉપર રાખવું નહિ

શરીર સ્વસ્થ ન હોય તે કાલે મુખ્યસ્નાનને ઠેકાણે ગૌણ-
સ્નાન કરવું મંત્રસ્નાન, ગાયત્રીસ્નાન, આગ્નેયસ્નાન, કાપિલસ્નાન તે
માનસસ્નાન ઇત્યાદિ ગૌણસ્નાન કહેવાય છે ઐ આપો હિ છાન્
એ મંત્રવડે જલથી અગોનું પ્રોક્ષણ કરવું તે મંત્રસ્નાન, દશ ગાયત્રી
મંત્રથી જલ મંત્રી તે જલથી અગોનું પ્રોક્ષણ કરવું તે ગાયત્રીસ્નાન,
નાભિની ઉપરના શરીરના મુખ્ય ભાગોને થોડી થોડી વિભૂતિ લગા-
ડવી તે આગ્નેયસ્નાન, વસ્ત્ર પલાળી તેવડે શરીર લુછવું તે કાપિલ-
સ્નાન, અને આત્માચિંતન કરવું તે માનસસ્નાન ગણાય છે

જેનું શરીર નીરોગ હોય તેણે આગસ વા પ્રમાદથી ગૌણસ્નાન
કરી સધ્યાદિ વૈદિકકર્મોમા પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ, પણ વિધિવત્ સ્નાન
કરી પન્ડીત તે કર્મોમા પ્રવૃત્તિ કરવી

સ્નાન કરી રહ્યા પછી ધ્રાગ્યેયુ પવિત્ર વાતીક પહેરી, એક ઉપ-
વસ્ત્ર ઓગી, અગુછો પામે રાખી, અધ્યાદિ નિત્યકર્મમા પ્રવૃત્ત થવું
અધ્યાવદનાદિ વૈદિકકર્મ કરતી વેલા તથા બીજે ગમને પણ પ્રત્યેક
દિને અવમ્ય પોતાની પાસે એક અગુછો રાખવો અગુછો પાસે
ન ગમ્યાયા મોદાને વા નાકને યુગ્વાની અગત્ય પડે ત્યારે ધોતીઆથી
કે ઉપવસ્ત્રથી તે લુપ્ત તે વસ્ત્રોને અપવિત્ર કંવા પડે છે માટે
સર્વ દિને પોતાની પાસે અવમ્ય એક અગુછો રાખવો જોઈએ, ને
તેને નિત્ય ધોઈ નાખવો જોઈએ

જલથી ખલાઠ બીના વસ્ત્ર પહેરીને જપાદિ કંવા નહિ, ને
જલમા જપાદિ કરવા હોય તો તે મંત્ર વસ્ત્ર પહેરીને કરવા નહિ

પ્રત્યેક વૈદિકકર્મ જે તે કર્મનું રહસ્ય સમજીને કરવામા આવે તો તે વિશેષ ફલદાતા થાય છે માટે વિવેકી પુરુષે પ્રત્યેક વૈદિકકર્મ તેનું રહસ્ય સમજીને કરવું જોઈએ

સંધ્યાવંદન એટલે શું ? ને તેના અધિકારબેદ પ્રકાર.

સ્નાન કરી ગ્હા પાછા દ્વિજે મધ્યા એટલે સમ્યક્ પ્રકારે ઋત્નનુ ધ્યાન કરવું જોઈએ અધિકારબેદે તે ઋત્નનુ ત્રણ પ્રકારે ધ્યાન થાય છે તે આ રીતે — ૧ મર્યમણના અધિગતા આદિત્યને ઋત્નરૂપ ધારી તેમનું, ૨ સૂર્યમણના નિયામકરૂપે રહેલા અતર્યામી વા સગુણઋત્નને ઋત્નરૂપ સમજી તેમનું, અને ૩ મર્યમણે મોકલે એવનન જે નિર્ગુણઋત્ન છે તેમનું

કનિષ્ઠ અધિકારીએ સ્થાવરજંગમ જીવોને પ્રાણુપ્રનાહ પૂરો પાડી તેમના જીવનનો નિર્માણ કરનાર આદિત્યમણના અભિમાનીનું ધ્યાન મધ્યાકાલે કરવાનું છે ને મધ્યામાના મંત્રોના અર્થો પણ જે દેવને ઉદ્દેશીને તે મંત્રો લેાય તે દેવને લાગુ થાય એવી રીતે કરવા મંત્રોના અર્થો જાણ્યા વિના તથા મંત્રોના અશુદ્ધ ઉચ્ચારગુણ કરેલી મધ્યા જોઈએ તેવી ફલદાતા થતી નથી માટે કનિષ્ઠ અધિકારીએ પણ સંધ્યાના મંત્રોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર શીખી લઈ શુદ્ધ ઉચ્ચારપૂર્વક સંધ્યા કરવી જોઈએ તેમજ મંત્રોના અર્થો પણ અવગ્ય જાણી લેવા જોઈએ

વર્તમાનકાલમા કનિષ્ઠ અધિકારીએ કરવી જોઈએ તવી સંધ્યા પણ બ્રાહ્મણોનો મોટો ભાગ કરી જાણતો નથી સંધ્યાના મર્વ મંત્રોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવા તો બાળુએ રહ્યા પણ કેટલાક બ્રાહ્મણોને ગાયત્રીમંત્ર પણ આવડતો નથી, ને કેટલાકને તે મંત્ર કાઈકે અશે

સંધ્યાવદન એટલે શું? ન તેના અધિકારક્ષેત્રે પ્રકાર. ૨૧

આવડતો હોય છે તો તેઓ તે મત્ર અત્યત અશુદ્ધ ઉચ્ચારથી બોલે છે, એટલે ત નહિ આવશ્યાસમાન છે બ્રાહ્મણોનો જે થોડો ભાગ સંધ્યાવદન કરનારો છે તેમા પણ ગાયત્રીમત્રનો અર્થ જાણનારા ધણા થોડા હોય છે, તો સંધ્યાના સર્વ મત્રોના અર્થ જાણનારા તો તેથી પણ બહુજ અદ્ય હોય તેમા શુ કહેવું? કેટલાક બ્રહ્મબુદ્ધો (કથનમાત્ર બ્રાહ્મણો) એવા પણ હોય છે કે જેમને ગાયત્રી એ શબ્દ પણ શુદ્ધ બોલતા આવડતો નથી, તેથી તેઓ ગાયત્રીને સ્થાને ગાવત્રી કહે છે

પ્રતીત થતુ આ જગત્ દેવોને અધીન છે, દેવો મત્રોને અધીન છે, ને મત્રો તેમને જાણનારા બ્રાહ્મણોને અધીન છે એમ આપણા કેટલાક શાસ્ત્રો કહે છે, પણ વર્તમાનકાલમા બ્રાહ્મણોના મોટા ભાગે મત્રોનુ ગ્વામીપણુ ગુમાવ્યુ છે એટલે હવે બ્રાહ્મણોનો મોટો ભાગ, જગત્ના ગ્વામી દેવો, ને દેવોના સ્વામી મત્રો, અને મત્રોના સ્વામી બ્રાહ્મણો હતા તે મટી શ્વેત્ થઈ ગયો છે, અર્થાત્ હવે બ્રાહ્મણોનો મોટો ભાગ જગત્ના સ્વામીના સ્વામીનો ધણી મટી જગતનો દાસ થયો છે આવી બ્રાહ્મણોના મોટા ભાગની સ્વધર્મથી વિમુખતા થઈ ત્યારથીજ તેઓની પડતીનો આરભ થયો છે, ને હવે જ્યારે તેઓ પુન સ્વધર્મમા અનુરાગવાળા થશે ત્યારે તેમની ચત્તીનો આરભ થશે.

મધ્યમાધિકારીએ ગાયત્રી આદિ જે સંધ્યાના મત્રો છે તેમને તે તે મત્રોમા જણાવેલા દેવોમા રહેલા અતર્થામીને લાગુ પડે એવો અર્થ કરી સર્વ સંધ્યા વિધિપૂર્વક કરવી.

ઉત્તમાધિકારીએ સૂર્યમડલના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મને લાગુ થાય એવો સંધ્યામાના સર્વ મત્રોનો અર્થ કરવો જોઈએ

કનિષ્ઠ તથા મધ્યમાધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થના
સૂચનપૂર્વક ઉત્તમાધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના
અર્થાદિનું નિરૂપણ.

કનિષ્ઠાધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થ પ્રત્યેક વેદના આહ-
નિકપ્રકાશમા આપ્યા છે માટે જેમને તે જાણવાની ઇચ્છા થાય
તેમણે તે ત્યા જોવા મધ્યમાધિકારીએ તે મંત્રોના અર્થોઉપરથી
પોતાના અધિકારપ્રમાણે કરવાના અર્થો પોતાની મેળે કરી લેવા, વા
તે અર્થો જાણનાર પુરુષપાસેથી તે સમજી લેવા હવે ઉત્તમાધિકારીએ
સંધ્યાના મંત્રોના અર્થો કેવી રીતે જાણવા જોઈએ છતાંદિનું નિરૂપણ
નીચે કરવામા આવે જે આદિ શુક્લયજુર્વેદની સંધ્યાના ક્રમે મત્રાદિનું
નિરૂપણ થશે અન્યવેદવાળાએ જ્યાં મત્રભેદ હોય ત્યાં એ જૈલીથી
તેનો અર્થ પોતાથી વા અન્ય યોગ્ય પુરુષદ્વારા જાણી લેવો.

સંધ્યાનો આરભ કરતાપહેલાં દિવે ભસ્મ ધારણ કરવું જોઈએ
સ્થૂલસૂક્ષ્મ પ્રપચનો બાધ (તેના મિથ્યાપણાનો દૃઢ નિશ્ચય) થતા
તેના અવશેષરૂપ જે બ્રહ્મ રહે છે તે ભસ્મ છે એમ સમજવું
ૐ અગ્નિં ૦૫ એ મત્રમા પણુ અગ્નિ આદિ સર્વને ભસ્મ એટલે
બ્રહ્મરૂપ સમજવાના છે ભસ્મમા જલ મિશ્ર કરતી વેલા પણુ

* ૐ અગ્નિરિતિ ભસ્મ વાયુરિતિ ભસ્મ જલમિતિ ભસ્મ સ્થૂલમિતિ
ભસ્મ વ્યોમેતિ ભસ્મ સર્વં હ વા इद ભસ્મ મન एतानि चक्षુષિ भस्मानि ॥

અર્થ:—આ પ્રસિદ્ધ અગ્નિ તેના નામરૂપનો બાધ કરતા એટલે
તે રૂપે તેને મિથ્યા જાણતા બ્રહ્મ છે, આ પ્રસિદ્ધ વાયુ તેના નામ-

ત્રણ પ્રકારના અધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થાદિનું નિરૂપણ. ૨૩

સર્વને બ્રહ્મરૂપ ધારવાનું ॐ આપોં ઇત્યાદિ મંત્ર સૂચવે છે તે ભરમને મસળાતી વેલા જે ॐ ત્ર્યંબક યજ્ઞ એ મંત્ર લાણાય છે તેમા શ્રીમહેશ્વરનું ત્રાન્તવિક સ્વરૂપ જે બ્રહ્મ છે તેના અનુસંધાનદ્વારા બધની નિવૃત્તિ ને મોક્ષની પામના કરવામા આવે છે પછી તે બ્રહ્મરૂપ

૩પનો બાધ કરતા બ્રહ્મ છે, આ પ્રસિદ્ધ જલ તેના નામરૂપ । બાધ કરતા બ્રહ્મ છે, આ પ્રસિદ્ધ પૃથિવી તેના નામરૂપ । બાધ કરતા બ્રહ્મ છે, આ આકાર દ્રવ્યને અવકાશ આપનારુ પ્રસિદ્ધ આકાશ તેના અરૂપનો બાધ કરતા બ્રહ્મ છે, આ સર્વ અન્ય બાહ્ય પ્રપચ પ્રતીત થાય છે તે સર્વ તેના નામરૂપનો બાધ કરતા બ્રહ્મ છે, અને મન તથા આ ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિ । પણ તેમના નામરૂપનો બાધ કરતા બ્રહ્મજ છે

। ॐ આપોજ્યોતી રમોઽમૃત બ્રહ્મ મૂર્ધ્નિ સ્વરોમ ॥

અર્થ—જલ, અગ્નિ, રસરૂપ પૃથિવી ને અમૃતરૂપ વાયુના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મ છે બૂલોંક બુલોંક ને સ્વલોંકના અધિષ્ઠાનરૂપ પણ બ્રહ્મજ છે

ॐ ત્ર્યંબક યજામંતે સુગંધિ પુષ્ટિવર્ધનમ । ઉર્વાશ્કમિવ બધનાન્મૃત્યો-
મૃક્ષીય માઽમૃતાત્ ॥

અર્થ—સૂર્ય ચંદ્ર ને અગ્નિરૂપ ત્રણ નેત્રવાળા, સુગંધવાળા અને અન્નાદિદ્વારા પ્રાણીઓના શરીરોની પુષ્ટિની વૃદ્ધિ કરનારા શ્રીમહેશ્વરના લક્ષ્યાર્થરૂપ બ્રહ્મનું અમે-સાધકો-અભેદભાવે યજન કરીએ છીએ તે અમને કાકડીની વા શકરટેટીની પેઠે (પાકેલી કાકડી વા શકરટેટી જેમ તેના ડીંટથી અનાયાસે મોકળી થઈ જાય છે તેમ) અજાન ને તેના કાર્ય શોકમોહરૂપ મૃત્યુથી મોકળા કરે, પણ અમૃતભાવરૂપ મોક્ષથી મોકળા ન કરે, અર્થાત્ તેમા અભેદભાવે સ્થાપન કરે

ભસ્મનો પોતાના આત્મસ્વરૂપથી અભેદ ધારવા શરીરના મુખ્ય મુખ્ય ભાગોપર તે ધાગણ કરવામા આવે છે

ભસ્મ ધારણ કર્યા પછી આયમન લઘુ શિખાનુ મધન કરવામા આવે છે આયમનમા કટિપત જડનો પોતાના આત્મસ્વરૂપમા વા માહિત્યનમા અભેદ કરવો એવો ઉપદેશ છે એ અર્થ પૂર્વે કહેવા મળ્યો છે જેમ શરીરમા શિખા ઊધ્વભાગમા રહેલી હોવાથી તે શ્રેષ્ઠ છે તેમ સૂક્ષ્મશરીરમા મન વા અત કરણુ શ્રેષ્ઠ છે સ્થૂલશરીરમા શિખાનુ મધન કરવાથી એમ મૂલ્યવાય છે કે હવે હું મારુ મન ક્ષતિમા આપી-તેનું જામણુ દૂર કરી-અભિના ધ્યાનમા જોડાઉં છું

શિખાબધન ગાયત્રીમંત્રથી કરવું જોઈએ ગાયત્રીમંત્રમા જનશક્તિના અભેદનો ઉપદેશ છે, જે વાત સુખોદકલ્પલતામા ગાયત્રીમંત્રપઠના શ્રીશાકરભાષ્યનો અનુવાદ આપી જણાવવામા આવી છે કે ઇત્યાદિ ઋગ્વેદકીર્ત્તિ એ મંત્રથી શિખાબધન કરે છે તે અત્યંત છે તે મંત્ર વામતત્રાનુસારી ભાવનાવાળો હોવાથી સમજી બ્રહ્મણે વદીપણુ તે મંત્રથી શિખાબધન કરવું યોગ્ય નથી

પુન સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ તે ત્રણ આ ત્રણ શરીર ને બૂર, મુન ને સ્વ ના નામથી પણ કહેવાય છે તેમને પવિત્ર કરી તેમનો બ્રહ્મથી અભેદ નિશ્ચય કરવામાટે ઐ મૂ પુનાતુ ઇત્યાદિ ત્રણ મંત્રોથી ત્રણ આયમન લેવામા આવે છે સારા કામમા ધણા વિધનો હોય

× ઐ મૂ પુનાતુ, ઐ મુવ પુનાતુ, ઐ સ્વ પુનાતુ ॥

અર્થ—પૃથ્વીરૂપ સ્થૂલશરીર બ્રહ્મભાવ પામવારૂપ પવિત્ર થાઓ, અતરિક્ષરૂપ સૂક્ષ્મશરીર બ્રહ્મભાવ પામવારૂપ પવિત્ર થાઓ, અને સ્વર્ગરૂપ કારણશરીર બ્રહ્મભાવ પામવારૂપ પવિત્ર થાઓ

ત્રણ પ્રકારના અધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થાદિનું નિરૂપણ. ૨૫

છે, વા સ્નાનનું પુષ્કલપણ સાધ્યને વેલાસર સિદ્ધ કરે છે, એ હેતુથી પુરૂરીકાક્ષના (વિષ્ણુના) અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મનું બાહ્યાભ્યંતરની શુદ્ધિ થવામાટે અપવિત્ર × છત્યાદિ મંત્રથી સ્મરણ કરી જલરૂડે પોતાના શરીરપર માર્જન કરવામા આવે છે

પછી આસનને પવિત્ર કરી તેમા બ્રહ્મભાવના કરવા પૃથ્વીના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મના સ્મરણપૂર્વક આસનપર પવિત્ર જલથી ઘૃષ્ઠિ ત્વં એ મંત્રથી માર્જન કરવામા આવે છે

પછી એ આચમન કરી, શરીર સ્થિર રાખી, મન તથા ઇન્દ્રિયોને વ્યાકુલતાથી રહિત કરી, તેમને વિશેષ શાન કરવા ત્રણ પ્રાણાયામ કરવામા આવે છે મુખ્યપ્રાણ જે શરીરમા પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, સમાન ને ઉદાન એ પાંચ વૃત્તિઓ રહી શરીરનું જીવન ચલાવે

× અપવિત્ર પવિત્રો વા, સર્વાવિમ્થા ગતોઽપિ વા ।

ય સ્મરંત્યુર્હરીકાક્ષ, સ બાહ્યાભ્યંતર શુચિ ॥ ૧ ॥

અર્થ —જે પુરુષ અપવિત્ર હોય વા પવિત્ર હોય, અથવા ક્રોધ પણ મારી કે નહારી અવસ્થાને પામેલો હોય, તોપણ જો તે વિષ્ણુના વાગ્તવિક સ્વરૂપ બ્રહ્મનું અભેદભાવે ચિંતન કરે છે તો તે બહાર ને અંતર પવિત્ર થાય છે

* ઘૃષ્ઠિ ત્વયા ધૃતા લોકા, દેવિ ત્વ વિષ્ણુના ધૃતા ।

ત્વ ચ ધારય મા દેવિ, પવિત્ર કુરુ ચાસનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—હે પૃથ્વી ! તમે આ સ્થાવરજંગમ જુતોને ધારણ કર્યા છે હે દેવિ ! તમને શ્રીસૂર્યે ધારણ કરેલ છે હે પ્રકાશવાળા પૃથ્વીઉપહિતચેતન ! તું મને અભેદભાવે ધારણ કર, અને આ આસનને પણ અભેદભાવે ધારી તેને અત્યંત નિર્દોષ કર.

છે તેનો, તથા જાણુ પ્રાણુ જે મન, પાચ કર્મેદ્રિયો ને પાચ જ્ઞાનેદ્રિયો તેમનો બાહ્ય વેગ રોકી તેમને હૃદયાકાશમા વિશેષ અભિવ્યક્ત થતા આત્માલક્ષી પાછા વાળવા ને પ્રાણુયામ એટલે પ્રાણોનો સારી રીતે નિરોધ કહેવામા આવે છે

પ્રાણુયામના મત્રવડે જીવશક્તિના અભેદનો બોધ સુચવાય છે. પ્રાણુયામ જે વિધિપૂર્વક કરામા આવે તો પ્રાણુયામ કરનાર મનુષ્યના શરીર, હૃદિયો ને મનના રોગો ક્રમથી નિવૃત્ત થાય છે, ને તેને પૂર્ણ આગેયની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જે તેનો અભ્યાસ અવિધિપૂર્વક થાય છે તો તે મર્વ રોગોનો ઉપગમનાર થાય છે જેમ અરણ્યમા સ્વતત્ર વિચગનારા મિહ, વ્યાઘ્ર ને હાથી આદિને મનુષ્યથી બચ ભરીને વશ કરી ગકાતા નથી, પણ તેમને યુક્તિપૂર્વક શન શન વશ કરાય છે, તેમ શરીરમાના પ્રાણુવાયુને પણ યુક્તિપૂર્વક શન શન વશ કરાય છે

* ॐ भू ॐ भुव ॐ स्व ॐ मह ॐ जन ॐ तप ॐ मत्य । ॐ तत्सवितुर्वरेण्य भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो न प्रचोदयात् । ॐ आपो ज्योती रसोऽमृत ब्रह्म भूर्भुव स्वरोम् ॥

ભાવાર્થ:—સદ્રૂપ, ચિદ્રૂપ, સુખરૂપ, નિરતિશય, સર્વનુ વિવર્તો-
પાદાનકારણ, સ્વયમ્પ્રકાશ, સર્વ બાધથી રહિત ને બુદ્ધિ આદિ મર્વ દસ્યના સાક્ષિરૂપ લક્ષણવાળું જે અમારું સ્વરૂપ છે તે સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ, પરમાનંદરૂપ, સમગ્ર અનર્થના અભાવરૂપ ને સ્વપ્રકાશ ચૈતન્યરૂપ બ્રહ્મ છે એમ અમે ધ્યાન કરીએ છીએ સર્વવ્યાપક, સર્વપ્રકાશક, સર્વોત્કૃષ્ટ, નિત્યમુક્ત, આત્મરૂપ સમિચ્છાદાનદાત્મક ને ॐકારના લક્ષ્યરૂપ જે બ્રહ્મ છે તે હુ હુ

વર્તમાનમાં દિગ્ગેનો મોટો ભાગ વિધિવત્ પ્રાણાયામ કરી બાળુનો નથી કેટલાક દિગ્ગે પોતાનું નાક પકડીને માત્ર નવ વાર પ્રાણાયામનો મત્ર બણી જાય છે, કેટલાક દિગ્ગે પોતાનું નાક પકડીને પરસ્પર વાતો કરતા જાય છે ને તેને પ્રાણાયામનું નામ આપવામાં આવે છે, અને કેટલાક દિગ્ગે પૂરક, કુભક ને રેચકનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજ્યા વિના ઇચ્છાપૂર્વક ગમે તેમ પ્રાણાયામ કરે છે કેટલાક આત્મણો ત્રણ મત્રથી પૂરક, ત્રણ મ ત્રી કુભક ને ત્રણ મગથી રેચક કરવાનું સમજે છે, તેમની તે સમજ પણ સદોષ છે, કેમકે ભગવાન વસિષ્ઠ પ્રાણાયામનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહે છે - -

“સવ્યાહૃતિ સપ્રણવાં, ગાયત્રીં શિરસા સહ ।

ત્રિઃ પઠેદાયતપ્રાણઃ, પ્રાણાયામઃ સ ઓચ્યતે ॥ ૧ ॥”

ભાવાર્થ:—સાત પ્રણવસહિત સાત વ્યાહૃતિ, અને પ્રણવ-યુક્ત ગાયત્રીના શિરસહિત સપ્રણવ ગાયત્રી ત્રણ વાર જપી પ્રાણને રોકવો તે પ્રાણાયામ કહેવાય છે

ભગવાન વસિષ્ઠે હિપરના શ્લોકમાં પ્રાણાયામના ત્રણ મત્રો મનમાં બાળુતાસુધી પ્રાણને રોકવો તેને પ્રાણાયામ ઓટલે કુભક કહેલો છે એવા ત્રણ પ્રાણાયામમાં નવ મત્રો જપવાના છે કુભક કહ્યો ને પૂરક તથા રેચકસહિતજ હોય માટે ત્યાં પૂરકરેચક અર્થથી મમજવા, ને તે બંને (પૂરક તથા રેચક) ત્રણ ત્રણ મત્ર બાળુતા-સુધી થઈ શકે નહિ માટે જેઓ ત્રણ મત્ર બાળુતાસુધી પૂરક તથા રેચક કરવાનું કહે છે તેઓનું તે કહેવું શાસ્ત્ર તથા અનુભવથી વિરુદ્ધ હોવાથી આદર કરવાયોગ્ય નથી સંધ્યામાં પ્રાણાયામ, ગાયત્રીજપ ને અર્ધપ્રદાન એ બહુ અગત્યના અંગો છે, છતાં ધણા પ્રમાદી

દ્વિજે વાસ્તવિકરીત પ્રાણુયામ કર્યા સાવધાનતા સેવતા નથી એ ધાતુજ અનુચિત કરે છે પ્રાણુયામના લાભ ભગવાન મનુ મનુસ્મૃતિના ૭૩ અધ્યાયના નીચેના શ્લોકોમાં નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે —

“પ્રાણાયામા બ્રાહ્મણસ્ય ત્રયોઽપિ વિધિવત્કૃતાઃ ।

વ્યાહતિમણવૈર્યુક્તા વિજ્ઞેયં પરમં તપઃ ॥ ૭૦ ॥

દહન્તે ધ્યાયમાનાનાં ધાતુનાં ઠિ યથા મલાઃ ।

તથેદ્રિયાણાં દહન્તે દોષાઃ પ્રાણસ્ય નિગ્રહાત્ ॥૭૧॥”

ભાવાર્થ:—સાત વ્યાહતિ ન્શ પ્રણુવ, ગાયત્રી ને ગાયત્રીનુ સ્થિર એ મત્રવડે તથા પૂરક, કુલક ને રચક એ વિધિવડે કરેલા ત્રણ પ્રાણુયામો પણ બ્રાહ્મણોનું શ્રેષ્ઠ તપ જાણવું જેમ સુવર્ણ આદિ ધાતુઓને માટીની કુલડીમાં નાખી અગ્નિવડે તેમને તપાવી તેમનો રસ કરવાથી તેઓમાં જે મલરૂપ દ્રવ્યો રહ્યા હોય છે તે બળી જાય છે તેમ પ્રાણુયામવડે પ્રાણુનો નિરોધ કરવાથી મનના રાગદ્વેષાદિ તથા નેત્રાદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયોભણી દોડવું આદિ દોષો નાશ પામી જાય છે

મન ને ઇન્દ્રિયોના નિષિદ્ધ વેગો પ્રાણુયામના અભ્યાસથી રોકાય છે, તેથી શરીર નીરોગ રહે છે, ન જઠરાગ્નિની દીપ્તિ થાય છે, તથા મનના રાજસતામસ સ્વભાવો દૂર થઈ તેની ધારણા કરવા-યોગ્ય સ્થિતિ થાય છે

બહારના વાયુને બેમાના કોઈ પણ એક નાસાપુટદ્વારા હૃદય-ભણી ખેંચવો તે પૂરક, પૂરેલા વાયુને હૃદયમાં યથાસક્તિ વા ત્રણ મત્રો મનમાં ભણતાસુધી રોકવો તે કુલક, ને પછી તે વાયુને બીરે

પ્રજ્ઞા પ્રકારના અધિકારી માટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનું નિરૂપણ ૨૯

ધીરે કાંઈ પણ બીજા નાસાપુટદ્વારા બહાર કાઢવો તે રચક કહેવાય છે. પ્રાણાયામનું વિશેષ નિરૂપણ પોતપોતાના વેદનું આદ્યનિકપ્રકાશ વાચવાથી જોવામાં આવશે જેમને તેથી પણ વિશેષ જાણવાની ઇચ્છા થાય તેમણે યોગકૌસ્તુભમાં પ્રાણાયામનામની પ્રભા જોવી.

પ્રત્યેક દિવ્યપુત્રને ઉપનયન થાય કે તુરતજ ગાયત્રીમંત્ર અર્થ-સહિત શીખવવાની જોટલી અગત્ય છે તેટલીજ અગત્ય તેને વિધિવત્ પ્રાણાયામ જ્ઞાના શીખવવાની પણ છે કિંતુ વર્તમાનમાં તો મોટે ભાગે માન્યપો પુત્રને માટે કન્યા શોધવાની તથા તેને જેમ બને તેમ વેલાસર પગલાવી ગૃહસ્થ બનાવી દેવાની જોટલી ચિંતા રાખે છે તેના એક આનાજોટલી ચિંતા પણ તેની અબ્યુદય કે નિશ્ચેયસ થાય એવા ધર્મપાલનમાટે રાખતા નથી, એ જોઈ સહુદય દિવ્યજ્ઞેના અત્યંત એક ઉપદેશ છે.

પણ પ્રાણાયામ થઈ રહ્યા પછી મધ્યાનો સકલ્પ કરવામાં આવે તો તેમાં ફેશ તથા કાલના ઉચ્ચાગ્રણસાથે સંગ્રહિત પાપોની તથા પ્રમાદથી થયેલા ક્રુદ્ધ પાપોની નિર્મિતિમાટે હું અમુક કાલની સંધ્યા કરીશ એવો નિશ્ચય દર્શાવેલો હોય છે.

સાકાર વસ્તુને અવગારા આપનાર તથા જેના સદ્ભાવવડે વસ્તુ ઓની પગપગની પૂર્વપત્તિમ આદિ દિગ્ગાઓનો નિર્ણય થાય છે તે દેશ કહેવાય છે. મકલ્પમાના અવશ્યકવડે દેશનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે એમ સમજવું.

જેના સદ્ભાવવડે વસ્તુઓના પ્રા તથા અપરનો નિર્ણય કરાય છે એવી જો કાલની પગપરા તે કાલ કહેવાય છે. સકલ્પમાના અથ શબ્દવડે કાલનું સંક્ષેપમાં ઉચ્ચારણ કરીને પછી તેના વિસ્તારરૂપે આસાદિના નામોનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે.

દેશ તથા કાલ એ બંને પ્રજ્ઞના વિવર્તરૂપ હોવાથી મિથ્યા છે, ને તેના અધિગ્રાનરૂપ બ્રહ્મ સત્ય છે અધિગ્રાનથી વિપરીતસ્વભાવવાળું અન્યથાસ્વરૂપ વિવર્ત કહેવાય છે કપિનનો આધાર હોય ને અધિગ્રાન કહેવાય છે બ્રહ્મરૂપ અધિગ્રાનથી દેશકાલ વિપરીતસ્વભાવવાળા તથા અન્ય પ્રકારના સ્વરૂપવાળા છે તેથી તે બ્રહ્મમા વિવર્તરૂપે રહેલા છે જેમ દોરડીમા કટપાંગેલો સર્પ દોરડીથી ભિન્ન નથી તેમ બ્રહ્મમા કટપાંગેલા દેશકાલ બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી એમ મકરૂપ કરનાર મુમુક્ષુએ વિચારવું વળી માસ, પક્ષ, તિથિ તથા વાર આદિના નામો પણ ક્રમાત્ કરે છે તથા આ વિશ્વમા અર્ચ પદાર્થો વિનાશી છે, તથા વાર, તિથિ, પક્ષ ને માસના જવાથી પોતે ઉત્તરોત્તર મૃત્યુની મમીપ જતો જાય છે તેનું સ્મરણ રાખી જ્ઞાતવ્યને જાણવામાટે તેણે વૃણીજ જગૃતિ સેવવી જોઈએ

છદ્ધિયોનો તથા અત કરણનો નિષિદ્ધ વિષયોસાથે તથા મર્યાદાથી વિશેષ વ્યાવહારિક વસ્તુઓસાથે જે મમધ થાય છે તથા નિત્યપ્રતિ પ્રમાદથી જે શુદ્ધ જતુઓની હિસા થાય છે તે દોષની તથા બીજા પાપસરકારોની નિગ્રત્તિમાટે ત્રિકાલ સધ્યા-પરમાત્માનું યથાર્થ ધ્યાન-કરવામા આવે જે મુમુક્ષુએ સાધવાનતા મેરી જેમ બંને તેમ પાપથી મોકળા રહેવું, ને જે અનિવાર્ય સ્વરૂપ પાપ થાય તેની નિગ્રત્તિમાટે ત્રિકાલ સધ્યા કરવી સધ્યા એકાગ્રગિનથી કરવી, ભટકતે મને ન કરવી ચિંતા તથા બીજા વિચારોથી પોતાના મનને મોકળું કરી હવે એકાગ્રતાપૂર્વક સધ્યામા પ્રવૃત્તિ કરવાની / એમ સધ્યા કરનારને તેણે કરેલો સકરૂપ મુચવે છે

નવા પગરખા પહેરી દેવદર્શને જનાર કોઈ મનુષ્યે જેમ અર્ધા પોતાના દેવની ને અર્ધા પોતાના નવા ડાગની મૃતિ કરી તેમ અધુ

ત્રણ પ્રકારના અધિકારી માટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનું નિરૂપણ ૩૧

પરમાત્માનુ ધ્યાન ને અર્ધુ વ્યવહારનુ ધ્યાન સધ્યાકાલે સધ્યા કરનાર દ્વિજે ખનને પ્રયત્ને ન થવા દેવુ કોઈ મનુષ્ય નવા પગરખા પહેરી કોઈ દેવલમા દેવના દર્શન કરવા ગયો હતો ન્યા જઈ તેણે તે દેવની સ્તુતિ કરવા માડી તેમાનુ એક ચરણુ તે દેવભણી જોઈને બોલતો હતો, ને રખેને કોઈ મારા નવા પગરખા ન લઈ જાય એવા ભયથી અન્ય ચરણુ તે નવા પગરખાભણી દ્રષ્ટિ કરીને બોલતો હતો, તે આવી રીતે—દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ માતા ચ તમેજ મારી માતા૩૫ છે, અને પોતાના પગરખાભણી જોઈને—પિતા ત્વમેવ તમેજ મારા પિતા છે, દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ વડુથ તમેજ મારા બધુ છે, અને પગરખાભણી જોઈને—સહા ત્વમેવ તમેજ મારા મિત્ર છે, દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ વિદ્યા તમેજ મારી વિદ્યા છે, પુન પગરખાભણી જોઈને—દ્રવિણ ત્વમેવ તમેજ મારુદ્રવ્ય છે, પુન દેવભણી જોઈને—ત્વમેવ સર્વ તમેજ માર સર્વ છે, અને પગરખાભણી જોઈને—મમ દેવદેવ હે માગ દેવના દેવ !

આમ ભટકતે મને દેવનુતિ જગવાથી જેમ ચિત્તની યોગ્યતા વધી શકે નહિ તેમ જેઓ ભટકને મને સધ્યા કરે છે તેમના ચિત્તોની યોગ્યતા પણ વધી શકતી નથી

સકલ્પ કરી સાવધાન થઈને કાર્મમા જોડાવાથી મનુષ્યનુ અત—કુણુ તથા ઇદ્રિયા તે કાર્યમા વિશેષ એગ્રયતાપૂર્વક જોડાય છે, અને તેમના તે કાર્યથી લિન પ્રવૃત્તિ તથા મૂઢના મમયને માટે દૂર થાય છે પછી બને હાથ જોડી ગાંધી મૂર્યમડવમા ઉપાધિના નિર્મલપણાથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થતી ચિત્તિશક્તિનુ, પોતાના ઉપર અનુગ્રહ કરવા-

માટે આવાહન કરવામા આવે ઊ + પછી પોતાના અત કરણી
ગાયતામા પધારો કરવા માર્ગન ડગવામા આવે છે * એ માર્ગન

+ ૐ ગાયત્રીં ત્ર્યક્ષરાં વલ્લા માલમૃત્રમ્મલ્લમ્ ।

સ્તુત્વન્ના ચતુર્વક્ત્રા, હમવાત્નમન્થિતામ ॥ ૧ ॥

બ્રહ્માર્ણીં બ્રહ્મદેવત્યા, બ્રહ્મલોકનિવામિનીમ્ ।

આવાહયામ્યહ દેવીમાયાનિ સૂર્યમડલાત ॥ - ॥

આગચ્છ વરદે દેવિ, ત્ર્યક્ષરં બ્રહ્મવાર્તાનિ ।

ગાયત્રિ છદ્મા માતરં બ્રહ્મયાનિ નમાઽમ્નુ ત ॥ - ॥

આવાર્થ — ગાયત્રી-પોતાનું સ્મરણ કરનારનું બેદર્શનરૂપ પાપથી રક્ષણ કરનારી, ગાયત્રી એવા ત્રણ અક્ષરના નામવાળી, સર્વદા સૌંદર્યરૂપ કિશોરાવસ્થાવાળી હોવાથી માતા, સદાસુ એટલે જ્ઞાન, મત્ર એટલે દૃષ્ટિ, તે ક્રમનુ એટલે ત્રિયા એ ત્રણ શક્તિઓ જમા પ્રતીત થાય છે એવી, ગગરૂપ આનંદપ્રદનથી ઢકા લી, અ ઉ મ ન અમાત્રરૂપ ચાર મુખવાળા પ્રાણરૂપ વાતનઉપર ગારી રીતે ગ્રિથિત થોલી, ૧ બ્રહ્મામા અગ્નિરૂપે દીર્ઘકાલ પ્રતીત થનારી, બ્રહ્મામા ચિદ્રૂપે દીર્ઘકાલ પ્રતીત થનારી બ્રહ્મલોકમા સ્પષ્ટરૂપે અભિવ્યક્ત થનારી, જાણે સૂર્યમડલમાથ આવતી હોય એમ પ્રતીત થનારી, આ ચિત્તિશક્તિનું તે વ્યાપક હોવાથી તે ઉપચારથી આવાહન કરે છુ ૨ હે મોક્ષરૂપ વર આપનાર ! હે ત્ર્યક્ષરપ્રકાશરૂપ ! હે ત્રણ અક્ષરવાળા ! હે તત્ત્વવેત્તાઓમા રહી બ્રહ્મનું નિરૂપણ કરનારા ! પધારો — મારા અત કરણમા નિરાવરણ થઈ પ્રતીત થાઓ હે ગાયત્રિ ! હે વેદોની ઉત્પત્તિના સ્થાનરૂપ ! હે પ્રકૃતિના આશ્રયરૂપ ! તમને અભેદભાવે મારું નમન હો ૩ * ૐ આપો હિ જ્ઞા મયો મુવસ્તા ન ઝર્જેદધાનન મહરણાય વ્યક્તસે ॥૧૧

ત્રણ પ્રકારના અધિકારીમાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનુ નિરૂપણ ૩૩

વડે મલ, વિશેષ ને આવરણને દૂર કરવા પ્રયત્ન થાય છે પાપ-સરકારો ને દુષ્ટવિચારોના તથા દુષ્ટપ્રવૃત્તિના હેતુ છે તે મલ કહેવાય છે, ચિત્તની ચચલતાના હેતુભૂત સરકારો વિશેષ કહેવાય છે, અને સ્વરૂપને આઘાતન કરનાર દોષ આવરણ કહેવાય છે લૌકિકવૈદિકકર્મ નિષ્કામભુદ્ધિવડે કરવાથી તે નિષ્કામકર્મ કરનાર દ્વિજના અત કરણ-માના પાપસરકારો બલહીન થઇ જાય છે, પરમાત્મધ્યાન કરવાથી અત કરણમાનો તમોગુણ તથા રજોગુણ દૂર થવાથી અત કરણમાનો લયદોષ તથા ચાચત્યદોષ દૂર થઇ જાય છે, અને અતરાત્રમાથી અભિન્ન પ્રહનતત્વનો મશયવિપર્યયરહિત અપરોક્ષ અનુનય થવાથી

ॐ યો વ શિવતમો રસસ્તસ્ય ભાજયતેહ ન ઉશતીરિવ માતર ॥ ૨ ॥

ॐ તસ્મા અરદ્ધુમામ વો યસ્ય ક્ષયાય જિન્વથ આપો જનયથા ચ ન ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ:-હે જલોપહિતચેતન ! વિશ્વમાના સર્વ પ્રાણીઓને નિરુપાધિક નિરવધિ સુખ આપનાર થાઓ તે જલોપહિતચેતન અમને ભોક્તાના વારતવિકરૂપે સ્થિત કરો વળી તે અમને પ્રભના સાક્ષાત્કારમાટે સમર્થ કરો ૧ હે જલોપહિતચેતન ! જે તમારો અત્યત કલ્યાણરૂપ સ્વભાવ છે તે સ્વભાવના અમને અહિ-આ જન્મમા-અભેદભાવરૂપ ભાગવાળા કરો જેમ મા દીકરાનું કલ્યાણ ઇચ્છતી છતી તેમને દૂધ આદિ રસથી તૃપ્ત કરે છે તેમ હે જલોપહિતચેતન ! જમે અમને પરમાનન્દનો અનુભવ કરાવી તૃપ્ત કરો ૨ હે જલોપહિતચેતન ! જે અજ્ઞાનના નાશમાટે તમે જ્ઞાનનિષ્ઠાને પ્રુષ્ટ કરો છો તે જ્ઞાનનિષ્ઠામાટે અમે તમને શુદ્ધભાવથી પ્રાપ્ત થઇએ છીએ વળી હે જલોપહિતચેતન ! તમે અમને પ્રભનિષ્ઠા ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ કરો ૩

અન ઇચ્છુમાતો આચ્છુમાતો દુઃખ થતો જાય છે. યથારહિત નિઃક્રમ કર્મ તથા પરમાત્મધ્યાન કર્યા છતાં ચિત્તમા કાષ્ઠાં મન તથા વિક્ષેપ હોય રહેલ હોય તો તે સર્વથા દૂર કરવામાટે નિત્ય અધ્યાકાષે માર્ગન કરવામા આવે. જે ભરમાદિનક માજ્ઞાતી જેમ ધાતુપાત્રો શુદ્ધ થાય છે તેમ માર્ગના મનથી માર્ગન કરનાર દિગ્ગજ અતઃકેશુ શુદ્ધ થાય છે. પછી ગાત્રીના વિવર્તરૂપે પ્રતીત થતા આ સર્વ નામરૂપાત્મક પ્રપચ્ચ નો સાક્ષીમા બાધ કરવાની ભાવનાપૂર્વક સંત્રાયમન કરવામા આવે છે. બેદપ્રતીતિ દુઃખમના છે એમ ત્રિતીયદ્વે મય મર્ચતિ (દ્વિતર્કનથી નિશ્ચય ભય થાય છે) હતાદિ યુતિઓ કહે છે. સ્વપ્નમા પ્રતીત થયો વાવ વસ્તુતાએ મિથ્યા છતાં પણ જ્ઞેનારને

અર્થશ્ચ સાં મન્યુષ્ય મન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતમ્ય પાપમગ્ન રક્ષતામ, ગત્યમ્ પાપપર્ણમ, મનસા વાચા જ્ઞનામ્યામ્, પદ્મ્યાસુત્તેણ શિશ્વા, રાત્રિન્ત્રાં, યતુ, ગતકિંચ દુષ્ટિ મયિ, इदमहं माममृतयोनी, सूर्य ज्योतिषि जुष्टमि रमता ॥

ભાવાર્થ—સૂર્ય, શકર અને જ્ઞાનયત્નુ ન્દાણ કરનારી દેવી-સપતિગે. ભેદનનવડે થયેલા પાપોથી મારુ ન્દાણ કરે. મે અમાન-રૂપ રાત્રિમા મનથી, વાણીથી બે હાથથી, બે પગથી, પેટથી ને ઉપરથી ને અકર્તવ્યતા અનુહાનરૂપ પાપ કર્યું હોય તે પાપ સર્વ અજ્ઞાતી છવોતી રાત્રિરૂપ બ્રહ્મ દૂર કરે. વળી મારા અતઃકેશુમાં જે વિષયસાનારૂપ બીજી પાપ હોય તે આ પાપને તથા દેહાદિ-મા હુપચાની બુદ્ધિને અમરપણાના હેતુરૂપ સ્વયંપ્રકાશ સાક્ષીમાં હુ બાધ પમાડુ છું. આ સર્વ આતરબાહ્યપ્રપચ્ચ તેમા સારી રીતે બાધ પામેલો થાઓ.

ત્રય પ્રકારના અધિકારી માટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થોદિનું નિરૂપણ. ૩૫

તે કાલે ભય ઉપજવે છે તમ જાત્રાત્મા પ્રતીત થતું દૈત વસ્તુતાએ મિથ્યા પતા પણુ દૈતદ્રષ્ટાને ભય ઉપજવે છે માટે પરમાત્માની નિત્યપ્રાપ્તિ તથા દુઃખની ઐકાતિક ને આત્યતિક નિવૃત્તિ ઇચ્છનાર મુમુક્ષુએ સદ્ગુરુ તથા સત્શાસ્ત્રના ઉપદેશથી ને પોતાના પુરુષ-પ્રયત્નથી તે દૈતનો અપરોક્ષ મિથ્યા નિશ્ચય કરવો જોઈએ મનાયમન-પછી કુશલ+ એ મનથી અવર્તમાણુ કરવામા આવે છે અવર્તમાણુવડે આત્મા પવિત્રતમ ને નિરૂપ સભાવ સ્મરણ કરી અનાવડે ઉપજોની અત કરણ, ઇદ્રિયો ને શરીરની આથે અંડપણાની જ્ઞાનિથી જે પાપો થયા હોય તમને દૂર કરવાના છે સાધકે કર્તાભોક્તારૂપ સમાગિભાવનું રાતે શને વિન્નમરણ કરી પોતાના અકર્તાભોક્તા-ભાવરૂપ અસમારિભાવનો અંડપણુ અનુસર કરી જ્ઞાત્ર થયાનું છે અવર્તમાણુ કર્યા પછી આયમન લઈ પ્રણવ, ત્રણ વ્યાહતિ ને ગાયત્રી-વડે શ્રીમૂર્તિ ત્રણ અર્ધ આપવાના છે અર્ધ આપનાવેલા પોતાના વ્યહિત્તિવિદ્યાપહિત ચેતનનો સૂર્યમડોપહિત ચેતનસાથે અભેદ સભારવાનો છે ત્રણ અર્ધના પ્રાપ્તવડે એ અભે-ભાવ સુદૃઢ કરવાનું

+૩૦ દ્રુપદાદિવ મુમુચાન, સ્વિત્ર સ્નાતા રુલાદિવ । પ્રત પવિત્રે-
વાજ્યમાપ શુન્વન્તુ મેનસ ॥

ભાવાર્થ—પગમા પહેરેલી પાદુકાથી ટોચથેલો મનુષ્ય જેમ પાદુકાના ટોચથી મોઢો કાય છે, અને પરમેવાવાળો મનુષ્ય જેમ સ્નાન કરવાડે મેનથી મોઢો કાય છે, તથા પવિત્ર જીનના ગણા-વડે ગાળવાથી જેમ ઘી પવિત્ર (મેલ તથા જંતુઓથી રહિત) કાય છે, તેમ હે જલોપહિતચેતન! મને નિર્લેપઅભાવના દૃઢ આધ-વડે પાપથી પવિત્ર (રહિત) કરો

સૂચન છે સૂર્યમણ્ડોપદિતયેતનો ને પોતાનો સર્વદા અભેદ છે એ વાત સાધકે અર્ધપ્રદાનવેલા ઉચ્ચારવામા આવતા ગાયત્રીમંત્રના અર્થરૂપે સ્મરણમા રાખી આવશ્યક છે અર્ધપ્રદાનપદ્ધતિ ૐ અમાવાદિત્યો મહા (આ સૂર્ય બ્રહ્માના વિવર્તરૂપ હોવાથી બ્રહ્મ છે) એ મંત્રથી આસનને પ્રદક્ષિણા કરીને અથવા જમણા હાથમા જલ લઇ બેઠા બેઠા પ્રદક્ષિણાની રીતે પોતાનો જમણો હાથ ફેરવી તે જલ છાટવું પદ્ધતિ આચમન લઇ એક પ્રાણાયામ કરવો પછી શ્રીસૂર્યનું ઉપસ્થાન ઉદ્વય+ ધલાદિ ચાર મંત્રોથી કરવું સૂર્યનું ઉપસ્થાન કરવું એટલે

+ ૐ ઉદ્વય તમસસ્પરિ સ્વ પદ્યન્ત ઉત્તરમ્ ।

ઐવ દેવના સૂર્યમગન્મ જ્યેતિસ્તમમ ॥ ૧ ॥

ૐ ઉદુલ્ય જાતવેદસ દેવ વહન્તિ કેતવ ।

સ્થયે ત્રિશ્રાય સૂર્યમ્ ॥ ૨ ॥

ૐ ચિત્ર દેવાનામુદગાદનીઠ ચક્ષુર્મિત્રસ્ય વૃક્ષામ્યાગ્ને ।

આપ્રા યાવાપૃથિવી અન્તરિક્ષ સૂર્ય આત્મા જગતસ્તરયુષશ્ચ ॥ ૩ ॥

ૐ તચ્ચુર્દેવહિત પુરસ્તાચ્ચુક્રમુચ્ચરત્ પશ્યેમ શરદ શન જીવેમ શરદ શન શૃણુવામ શરદ શન પ્રબ્રવામ શરદ શનમદીના સ્યામ શરદ શત મૂયન્ત શરદ શતાત્ ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ:—સદ્યુરુદેવવડે રક્ષાયેલા અને અ-નના આધારભૂત બ્રહ્મને સર્વમણ્ડીથી અનુભવતા અમે સ્વયંપ્રકાશ, શ્રેષ્ઠ ને વિશ્વના વિવર્તરૂપાદાનકારણરૂપ બ્રહ્મને અભેદભાવે પામીએ છીએ ૧ તે જ્ઞાન-સ્વરૂપ તથા સ્વયંપ્રકાશને વિશ્વના વિવર્તરૂપાદાનકારણરૂપ બ્રહ્મને જીવોના મનોની વૃત્તિઓ જગતના પ્રકાશમાટે પોતામા ધારણ કરે છે, તે બ્રહ્મને અમે અભેદભાવે પામીએ છીએ ૨ આ બ્રહ્મ જે દેવોના

ત્રણ પ્રકારના અધિકારીભાટે સંધ્યાના મંત્રોના અર્થાદિનું નિરૂપણ ૩૭

શ્રીસૂર્યના અધિધાનરૂપ જે બ્રહ્મ છે તે બ્રહ્મનું ચિત્તવૃત્તિવડે અનુસંધાન કરવું ઉપસ્થાન થઇ રહ્યા પછી ઊભા ઊભા બ્રહ્મરવરૂપમા મન જોડી વાણીવડે ગાયત્રીમંત્રનો જપ યથાશક્તિ કરવો. જપ કરતીવેલા ઉંધ ને બીજા વિચારોથી દ્વિજે પોતાના મનને મોકળું રાખવું જપાતે ઉત્તમે* એ મંત્રથી ગાયત્રીનું વિસર્જન કરવું પછી શ્રીસદ્ગુરુ આદિને નમસ્કાર કરીને એ આચમન લઇ સંધ્યાવદનની સમાપ્તિ કરવી

અગ્રેસરરૂપ તથા સૂર્ય ચંદ્ર ને અગ્નિને પ્રકાશનાર છે તે વ્યવહારમા વિચિત્રરૂપે પ્રતીત થાય છે જગમ અો સ્થાવરના આત્મરૂપ આ બ્રહ્મ સ્વર્ગ, પૃથ્વી ને અતરિક્ષને પોતાના સત્તાદિ સ્વભાવથી પૂર્ણ કરે છે, તે બ્રહ્મને અમે અભેદભાવે પામીએ છીએ ૩ સર્વને પ્રકાશનાર, દેવાદિના હિતરૂપ, અત્યંતશુદ્ધ, સર્વની આગળ વિવિધરૂપે પ્રતીત થતું જે આ બ્રહ્મ છે તે બ્રહ્મનું ચિત્તવૃત્તિવડે અનુસંધાન કરવાથી અમે સો વર્ષ જોધએ-દષ્ટિના દ્રષ્ટારૂપે રહીએ, સો વર્ષ જીવીએ-આયુષ્ના આયુષ્નો અનુભવ કરીએ, સો વર્ષ સાબળીએ-શ્રાત્રના શ્રાત્રરૂપે રહીએ, સો વર્ષ બોલીએ-વાણીની વાણીરૂપે સ્થિતિ કરીએ, સો વર્ષ દીનતારહિત (મહાશ્રીમત) રહીએ, અને પ્રારબ્ધમા હોય તો મો વર્ષથી વિશેષ પણ ઉપર કહેલો અનુભવ કરીએ ૪

* ૐ ઉત્તમે શિશ્વરે જાતા, મૂમ્યા, પર્વતમૂર્ધનિ ।

બ્રાહ્મણેમ્યોઽમ્યુત્જ્ઞાતા, ગચ્છ દેવિ યચાનુલભ્મ્ ॥

ભાવાર્થ—તમે આ વિશ્વમા સત્ત્વગુણના અતિશ્રેષ્ઠ ભાગમા અવિભવ પામેલા ને મુમુક્ષુઓથી સારી રીતે અનુદા પામેલા છો હે સ્વયંપ્રકાશરૂપે । તમે હવે યથાસુખે મુમુક્ષુઓનો અનુગ્રહ કરવા પધારો.

દ્વિજને સધ્યાવદન કરવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા.

કોઇ પણ બ્રાહ્મણે ઉપનીત ધારણ કર્યા પછી સધ્યાવદન કરવામા લેશ પણ પ્રમાદ કે આળસ ગણવા નહિ બ્રાહ્મણે નિત્યપ્રતિ સધ્યાવદન કરવું એમ “ અત્ત મધ્યામુષર્ગીત ” (બ્રાહ્મણે નિત્યત્રેત સધ્યાવદન કરવું) એ વચનથી વેદભગવાને આજ્ઞા કરી છે શ્રીષડ્વિંશતિ બ્રાહ્મણની “ તસ્માદ્ વાદ્વળોડ્દાગવગ્ચ યોગે સધ્યામુ નીત ॥ ” (સધ્યાપાનના નહિ કરવાથી પાપના ભાગી થવાય છે માટે બ્રાહ્મણે દિવસના અને રાત્રિના સધિન મયમા સધ્યોપાસના કરવી) એ શ્રુતિ પણ બ્રાહ્મણોને નિત્ય સધ્યાવદન કરવાની આજ્ઞા કરે છે જે દ્વિજ અત્રદ્વા આળસ કે પ્રમાદને વરા થઇને સધ્યાવદનાદિ વૈદિકકર્મ કરતો નથી તે પાપનો ભાગી થાય છે એમ “ અકૃત્વા વૈદિક નિત્ય પ્રત્યવાથી મવેન્નર ॥ ” (દ્વિજ સધ્યાવદનાદિ વૈદિક નિત્યકર્મ નહિ કરવાથી પાપનો ભાગી થાય છે) આ વેદવચન પોકારીને કહે છે માટે પ્રતેક બ્રાહ્મણે ત્રદ્વા ને સાધનાતાથી હિતસાહપૂર્વક નિત્ય ત્રિકાલ સધ્યાવદન કરવું જોઇએ

નીચેના ગૃહ્યતિવચનો પણ બ્રાહ્મણે અવશ્ય નિત્ય સધ્યોપાસના કરવી જોઇએ એમ ઉપદેશ કરે છે —

“ન તિષ્ઠતિ તુ યઃ પૂર્વી, નોપાસ્તે યશ્ચ પશ્ચિમમ્ ।

સ શૂદ્રવદ્ બહિષ્કાર્યઃ, સર્વસ્માદ્ દ્વિજકર્મણઃ ॥ ૧ ॥

एकाहं जपहीनस्तु, संध्नाहीनो दिनत्रयम् ।

द्वादशाहमनग्निश्च, शूद्र एव न संशयः ॥ २ ॥

तस्मान्न लंघयेत्संध्यां, सायंप्रातः समाहितः ।

હલ્લંઘયતિ યો મોહાત્, સ યાતિ નરકં ધ્રુવમ્ ॥ ૩ ॥
 સંધ્યા યેન ન વિજ્ઞાતા, સંધ્યા યેનાનુપાસિતા ।
 જીવમાનો ભવેચ્છૂદ્રો, મૃતઃ શ્વા ચાભિજાયતે ॥ ૪ ॥
 સંધ્યાહીનોઽશુચિર્નિત્યમનર્હઃ સર્વકર્મસુ ।
 યદન્યત્કુરતે કર્મ, ન તસ્ય ફલભાગ્ ભવેત્ ॥ ૫ ॥
 સંધ્યાસ્નાનં સજન વિપ્રઃ, સસાહાચ્છૂદ્રતાં વ્રજેત્ ।
 તસ્માત્સંધ્યાં ચ સ્નાનં ચ, સૂતકેઽપિ ન સંસજેત્ ॥ ૬ ॥
 તસ્માન્નિત્યં પ્રકર્તવ્યં, સંધ્યોપાસનમૂત્તમમ્ ।
 તદભાવેઽન્યકર્માદાવધિકારી ભવેન્ન હિ ॥ ૭ ॥
 દિવા વા યદિ વા રાત્રૌ, યદ્જ્ઞાનકૃતં ભવેત્ ।
 ત્રિકાલસંધ્યાકરણાત્, તત્સર્વં હિ પ્રણયતિ ॥ ૮ ॥
 એતત્સંધ્યાત્રયં પ્રોક્તં, બ્રાહ્મણ્યં યત્ર તિષ્ઠતિ ।
 યસ્ય નાસ્ત્યાદરસ્તત્ર, ન સ બ્રાહ્મણ ઉચ્યતે ॥ ૯ ॥”

ભાવાર્થ.—જે દિવ્ય પ્રાત કાલની સંધ્યા કરતો નથી, અને સાયકાલની સંધ્યા પણ કરતો નથી તેને શૂદ્રના જેવો ગણી દિવ્યોનાં સર્વ કર્મોથી દૂર કરી શાંતિપ્રદાર મૂકવો ૧ જે દિવ્ય એક દિવસ જ પરહિત છે, તેથી દિવસપર્યંત સંધ્યારહિત છે, અને બાર દિવસ પર્યંત અગ્નિમા હોમ કર્યા વિનાનો છે તે શૂદ્રજ છે એમા સશય નથી ૨ સંધ્યા નહિ કરવાથી દિવ્ય શૂદ્રભાવને પામે છે માટે દિવ્યે કદીપણ સંધ્યાનુ ઉલ્લંઘન નહિ કરતા સાયકાલે તથા પ્રાત કાલે સાવધાન થઇને સંધ્યાવંદન કરવું જે દિવ્ય કર્તવ્યનું વિરમરણ

કરી સધ્યાનો પરિત્યાગ કરે છે તે દિવ્વ નિશ્ચય નરકને પામે છે
 ૩ જે દિવ્વે સધ્યા જાણી નથી, અને સધ્યોપાસના કરી નથી
 તે દિવ્વને જીવતા શ્દ્ર જાણવો, અને મુઆ પછી તે જ્વાન થાય છે
 ૪ જે દિવ્વ સધ્યા કરતો નથી તે નિત્ય અપવિત્ર ને સર્વ શ્રૌત
 સ્માર્તકર્મમા અનધિકારી છે, અને ખીજી જે ધર્મસબ્ધિ કર્મ તે કરે
 છે તેનું ફલ તેને મળતું નથી ૫ સ્નાન અને સધ્યાનો ત્યાગ
 કરવાથી દિવ્વ સાત દિવસમા શ્દ્રભાવને પામે છે તેથી કોઇ પણ
 દિવ્વે સ્નાનક્રમા પણ સ્નાન અને સધ્યાનો ત્યાગ ન કરવો ૬
 “ સધ્યા નહિ કરનાર મુઆ પછી જ્વાન થાય છે ” ઇત્યાદિ
 વચનોમા સધ્યા ન કરવાથી દિવ્વને પાપની પ્રાપ્તિ કહી છે, તે
 પાપથી અચવામાટે દિવ્વે ઉત્તમ સધ્યોપાસન નિત્ય કરવું તે કયા
 વિના દિવ્વ અન્ય શ્રૌતસ્માર્તકર્મમા અધિકારી થતો નથી ૭ દિવસ-
 મા અથવા રાત્રિમા અજાણતા જે પાપ થયું હોય તે સર્વ પાપ
 ત્રણ કાલ સધ્યાવદન કરવાથી સારી રીતે નાશ પામે છે ૮
 જેમા બ્રાહ્મણપણું રહ્યું છે એવી આ ગણ સધ્યા મે (કેત્યાયન-
 મુનિએ) કહી જેને તે સધ્યામા આદર નથી તે બ્રાહ્મણ કહેવાય
 નહિ ૯

સંધ્યાવંદનસંબંધિ કેરલીક સૂચના.

પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે સધ્યોપાસનાના મત્રોનો શુદ્ધ ઉચ્ચાર તથા
 અર્થ શીખી નિત્ય પ્રેમપૂર્વક સધ્યોપાસના કરવી જોઈએ. પ્રમાદથી
 અશુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવા એ યોગ્ય નથી, તેમજ અર્થ જાણ્યા વિના
 કેરલી સધ્યા પણ બહુ ઉપકારક થતી નથી સધ્યાવદનમાની પ્રત્યેક
 ક્રિયા પણ રહસ્ય સમજી યથાવિધિ કરવી જોઈએ મનુષ્યે ધર્મસબ્ધિ
 કોઇ પણ ક્રિયા માથાઉપરથી વેઠ ગિતારવાની પેઠે નહિ કરતા બદા,

ભક્તિ, સાવધાનતા ને ધૈર્યથી કરવી જોઈએ કેટલાક આગસુ
આહારો નિર્રસક પ્રસંગોમા ધણો સમય ગાળે છે, પણ તેમને
સંધ્યા શીખવાનો કે તે કરવાનો સમય મળતો નથી એ બહુ ખેદની
વાર્તા છે નિષ્કામશુદ્ધિથી સ્વધર્મપાલન ન થઈ શકે તેમણે
આરોગ્ય, ધન કે અન્ય નિર્દોષ પદાર્થની કામના રાખીને પણ સ્વધર્મનું
પાલન કરવું ઉચિત છે દ્રવ્યાદિની લાલસાને વા નારિતકતાને વશ
થઈ સ્વધર્મને ત્યાગ કરવાનું ફક્ત સારુ નથી એમ શિષ્ટો ને શાસ્ત્રો
કહે છે માટે પ્રત્યેક દિને સ્વધર્મપાલન કરવામાં સદાગ્રહ સેવવો
જોઈએ જેનાથી વિરનારથી સંધ્યાવદન ન થઈ શકે તેણે લલુસંધ્યા
કરવી જોઈએ જે પ્રમાદી આહારથી એમ પણ ન બની શકે તેણે
શુદ્ધ ઉચ્ચારથી ગાયત્રીની ત્રણ માલાનો જપ નિત્ય અવસ્ય
કરવો જોઈએ

હાલના કર્મબ્રહ્મ ને ધનધાન્યાદિથી દુખી આહારોએ પોતાના
પૂર્વજોની સુખમય ને સામર્થ્યવાળી સ્થિતિનો વિચાર કરી, તથા વર્તમાન-
મા અઘ્નસાવધાનતાથી સ્વધર્મપાલન કરનારની ઇચ્છવાયોગ્ય સ્થિતિ
જોઈ સ્વધર્મ પાળવામા બહુ ઉત્સાહ રાખવો જોઈએ બ્રહ્મ થયેલાએ
સુધરવું ને દુખીએ સુખી થવું એ યોગ્ય છે, પણ બ્રહ્મ થયેલાએ ઉત્તરો-
ત્તર વધારે બ્રહ્મ થવું, ને દુખી થયેલાએ ઉત્તરોત્તર વધારે દુખી
થવું એ કોઈ પણ રીતે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી હે પોતાનું મહત્ત્વ બૂલી
મથેલા આહારો ! જંગો, અને સદાગ્રહથી સ્વધર્મનું પરિપાલન કરો.
એક શુભ કર્મ કરવાથી ઉત્તરોત્તર તમે બીજી શુભ કર્મ કરવાની
ઇચ્છવાળા થશો પછી શને: શને તમે બીજી શુભ કર્મો કરશો,
ને તમારી વર્તમાનકાલની નહારી પ્રવૃત્તિ છૂટી જશે, અને તમે સુખી
થશો શુ તમને જ્ઞાત નથી કે મનુષ્યે કરેલી એક બૂલ બીજી

દશ કે તેથી વધારે બૂલો તે માણુમપામે કરાવે છે ? ને મનુ કે કરેલુ એક શુભ કર્મ બીજા દશ કે તેથી વધારે શુભ કર્મો તે માણુસપાસે કરાવે છે ? જો તે નમને જાત હોય તો તમે સર્વ અશુભ કર્મ ત્યજો, ને શુભ કર્મોનું સર્વદા આદરપૂર્વક અનુક્રાન કરો લગભગ શ્દના જેવી સ્થિતિએ પહોચેલા બ્રહ્મણોએ પણ સ્વધર્મનું અધ્યયન કરી, ઉત્તરોત્તર પોતાની સ્થિતિ સુધારી, શીઘ્ર બ્રાહ્મણપણુ સપાદન કરવું ઉચિત છે, પણ જે અધમ ત્રિતિ પ્રાપ્ત થઇ છે તમાજ રંગદોળાયા કરવું, વા શનૈ શનૈ વધારે અધમ થતા જવું એ કોઇ પણ રીતે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી

જપના લાભ અને તેના પ્રકાર.

પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે પોતાના અત કરણની શુદ્ધિ તથા સ્થિરતા સપાદન કરવામાટે નિત્યપ્રતિ પોતાના શુરએ ઉપદેશ કરેલા પરમાત્મ-સખધિ પવિત્ર મન્ત્રનો શ્રદ્ધાભક્તિથી યથાશક્તિ જપ કરવો જોઇએ જે બ્રાહ્મણુ એક દિવસ પણ જપ ન કરે તો તે શ્દ્રજેવો થઇ જાય છે એવું સ્મૃતિનું વચન છે, તો જે બ્રાહ્મણો મીઠકાકાલપર્યંત જપ કરતા ન હોય તેઓ ઉપરથી બ્રાહ્મણુજેવા દેખાતા છતાં અતરમા શ્દ્રજેવા અધમ થઇ જાય એમા શુ આશ્ચર્ય છે ? યથાવિધિ જપ કરવાથી મનુષ્ય પરમાત્માની સમુખ થાય છે તેથી તેના અત કરણ-નો સુધારો થવાઉપરાંત તેની શરીરસ્થિતિ તથા બાહ્યસ્થિતિ પણ સુધરે છે જપ ચાર પ્રકારનો છે, વાચિક, ઉપાશુ, ધ્યાનરહિત માનસ ને ધ્યાનસહિત માનસ બીજાને સનળાય એવા સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર-વાળી વાણીથી જપ કરવો તે વાચિક, પાસે બેઠેલા માણુસ ન સાંભળી શકે પણ માત્ર જપ કરનારના હોઠ હાલે એવી રીતે જપ કરવો તે ઉપાશુ, હોઠ તથા જીભ ન હાલે એવી રીતે મનમા જપ

કરવો તે ધ્યાનસહિત માનસ ને દૃષ્ટદેવના ધ્યાનસહિત એવી રીતે જપ કરવો તે ધ્યાનસહિત માનસ જપ કહેવાય છે વાચિકથી ઉપાશુ, ઉપાનુશુ ધ્યાનરતિ માનસ ને તેનાથી ધ્યાનમહિત માનસ જપ શ્રેષ્ઠ છે સોમય નિ અન્ય યજ્ઞોના કરતા જપયઃ શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે તેમા હિમાનિ કોઈ પણ પાપો અશ હોત નથી ઓ મત્રો પ્રાર્થનારૂપ હોય છે, ઓ મત્રો નમસ્કારરૂપ હોય છે, અને ઓ મત્રો અત્મગ્દરના નિરૂપક હોય છે પોતાના અધિકારપ્રમાણે એમાના ઓ એક પ્રકારે । મત્ર, તે મત્રનુ જોણે સારી રીત અનુશાન કર્યુ હોય એ । મત્રચરણી પુરુષપામેથી વિધિવત મેળવી તે । નિત્યપ્રતિ યથાશક્તિ જપ કરવો એ પ્રત્યેક બ્રાહ્મણનુ કર્તવ્ય છે એ મત્ર નિગુણબ્રહ્મ, મહેશ્વર, વિષ્ણુ મણુપતિ, સૂર્ય કે જગદ્યા એમાના ઓ પણ એટલા સમ્બધવાળો જોઈએ વિધિવત જપના અનુશાનરૂ માણુસનુ અત કરણુ ઉત્તરોત્તર પરમાત્માની સમીપ જાય છે માટે પ્રત્યેક દિને સુખપ્રાપ્તિના તથા દુઃખનિવૃત્તિના અલૌકિક ઉપાયરૂપ જપનુ અનુશાન નિરાપ્રતિ વ્રદ્ધા તથા ઉત્સાહથી કરવુ જોઈએ બ્રાહ્મણે પ્રત્યક્ષ (બાહ્ય) હોમ અથવા માનસ હોમ કરવો.

જે બ્રાહ્મણને અનુકૂળતા હોય તેણે સાજસવાર અગ્નિમા તડલાદિના હોમ કરવો જોઈએ જેનાથી પ્રત્યક્ષ હોમ કરવાનુ ન બને તેણે પોતાના દેહાભિમાનને, અત કરણના બાહ્યવેગને, રાગદ્વેષને તથા ધર્મિયાના બાહ્યવેગને પરમાત્મરૂપ અગ્નિમા સાજસવાર હોમવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

ત્રણ પ્રકારનુ તર્પણ ને તે કરવાનાં કારણો.

દેવ, ઋષિ અને પિતૃ આદિને તૃપ્ત કરવા શુદ્ધભાવથી વ્રદ્ધા પૂર્વક જે જવસહિત વા તલસહિત જલના અથવા એકલા જલના

અ જલિ આપવા તે તર્પણ કહેવાય છે જેમને આપણા ઉપર સાક્ષાત્ વા પરપરાવડે ઉપકાર હોય તેમના ઉપકારરૂપ ઋણુમાથી યોગ્ય ક્રિયાવડે મોકળા થવું એ આપણું કર્તવ્ય છે, ને તેમ ન કરીએ તો આપણો અધ પાત થાય છે દેવાદિએ વૃષ્ટિ આદિદ્વારા મનુષ્યોના ઉપર જે ઉપકાર કરેલો છે તે ઉપકારરૂપ ઋણુમાથી મોકળા થવા માટે તેમણે નિત્ય અવશ્ય તર્પણ કરવું જોઈએ શ્રીપુરાણસમુચ્ચયમા દ્વિજેએ નિત્ય તર્પણ કરવું જોઈએ એમ નીચેના વચનથી કહ્યું છે —

“દેવતાશ્ચ મુનીશ્ચૈવ, પિતૃભ્યો હિ ન તર્પયેત ।

દેવાદીનામૃણી ભૂત્વા, નરકં સ વ્રજેદય ॥”

ભાવાર્થ:—જે દ્વિજ દેવોને, મુનિઓને અને પિતૃઓને તર્પણ વડે તૃપ્ત ન કરે તે દેવાદિનો ઋણી થઈને પછી નરકને પામે છે

મનુષ્યના અત કરણુમા દીર્ઘકાલના અભ્યાસથી બેદણુદિ સુદૃઢ થઈ રહી છે, ને તે બેદણુદિ ચિત્તને મગ્નિન રાખે છે તે મલિનના ટાળવામાટે બ્રહ્માથી માડીને સ્તબ્ધ (ધુમકા) પર્યંતના પ્રાણીને દેવ ગણી તેમના તૃપ્ત કરવા દેવતર્પણ કરવાનું છે દેવતર્પણથી તેમના જે જે દેવોનો પોતાના ઉપર ઉપકાર થયો હોય તે તે દેવોનો તર્પણદ્વારા ઉપકાર માનવાથી કૃતગ્રતા પ્રદર્શિત કરી તેમના ઋણુમાથી મુક્ત થવાય છે, અને જે દેવોનો સાક્ષાત્ વા પરપરાવડે પોતાના ઉપર ઉપકાર ન થયો હોય તેમને પણ તર્પણવડે પ્રસન્ન કરવાથી તેમના બળીનું ભય રહેતું નથી, તથા તે દેવોની તથા તે દેવોમા રહેલા અતર્થામીની કૃપાવડે પોતાના ચિત્તની શુદ્ધિ થઈ તેમાં રહેલો બેદભાવ દૂર થવાની યોગ્યતા આવે છે.

શ્રીસનક એ શ્રીબ્રહ્માના માનસ પુત્ર છે તેમનાથી હારત ખડમા અદ્વૈતજ્ઞાનનો સપ્રદાય પ્રવૃત્ત થયો છે જે અદ્વૈતજ્ઞાન મેળવવા જિજ્ઞાસુ પ્રયત્ન કરે છે તે અદ્વૈતજ્ઞાનના મૂલ પ્રવર્તકનું તથા તે પછીના મુખ્ય આચાર્યોનું રમરણ કરી તેમના નામનું તર્પણ કરવાથી દ્વિજ જિજ્ઞાસુના અંત કન્થુમા રહેલા બ્રહ્માનાની પ્રાપ્તિમા પ્રતિબંધ કરનારા સરકારો દૂર થાય છે માટે તે તર્પણ જેને મનુષ્ય-તર્પણ વા ઋષિતર્પણ કહે છે તે પણ દ્વિજને નિત્ય કર્તવ્ય છે સર્વ મનુષ્યો સુખની પ્રાપ્તિની ને દુઃખની નિવૃત્તિની ઇચ્છા છે તે સુખની પ્રાપ્તિ ને દુઃખની નિવૃત્તિ જ્ઞાનરિના થતી નથી તેથી સર્વ મનુષ્યને જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ઇચ્છા પ્રકટ કે અપ્રકટ હોય છે માટે સર્વને ઋષિતર્પણ કર્તવ્ય છે

અંતરિક્ષલોકના અવાતરભેદરૂપ પિતૃલોકમા રહેલા અર્ચમાદિ પિતૃઓનું તથા યમલોકમા રહેલા યમનું તર્પણ કરવામા તેમની પોતા ના મરણ પામેલા સબધિજનોઉપર કૃપા રહે એ હેતુ છે મરેલા સબધિજનોનિમિત્તે જે શ્રાદ્ધ કરવામા આવે છે તેના પુણ્યાશ અર્ચમા તે પ્રાણી જ્યા હોય ત્યા તેને પહોંચાડે છે તે તેમનો તર્પણ કરનારઉપર ઉપકાર છે, તેમજ ગત થયેલા સબધિજનોના પુણ્યા-પુણ્યનો નિશ્ચય કરી તેમને તેમના કર્મનું ક્ષય ભોગવવાની વ્યવસ્થા કરવામા યમનો શ્રમ છે એવી રીતે બન્નેનો ઉપકાર હોવાથી તર્પણ-વડે તેમના ઉપકારમાથી મોકળા થવાય છે અગ્નિ અને ચંદ્રનું જે તર્પણ કરાય છે તે પણ તેમના ઉપકારમાથી મોકળા થવામાટે કરાય છે જેઓ દષ્ટ ઉપકારને પણ ભૂલી જાય છે, ને બની શકે તો તેનું અનિષ્ટ કરવા તરફ થાય છે તેવા કૃતદ્વી લોકોને આવા તર્પણનું માહાત્મ્ય ન સમજાય તેથી કાષ્ઠ તેના વાસ્તવિક માહાત્મ્યની ન્યૂનતા થતી નથી

મરણ પામેના પિતા આદિ તથા માતા આદિ સગ ધજ્જનાને ઉદ્દેશે જે તર્પણ કરાય છે તે પણ તેમનો ઉપકાર માની તેમના ઋણુમાથો મોકળા થયાં. પ્રયત્ન છે, તેમજ તે ઇમના પુણ્યવડે તેમની વિધિગતિ થયાની ભાવના પણ છે. મરણ પામેલા સગધિજ્જનોના નામોનું સ્મરણ કરી તેમને ઉદ્દેશે તર્પણ કરવામા આવે છે તે ઉપરથી જ્ઞાતા અધ્યાધજ્જનોમા જે શ્રેય, સમાન ને કનિષ્ઠ હોય તેમના પ્રતિ અનુક્રમે પૂ. યજ્ઞાન, મી ને ડ્યા તપણ ઇગ્નાવે રાખવા જોઈએ એમ પણ સૂચનાય છે તપણુ એ પ્રતિ ને નિષ્ઠ છે, ભાન થી ને દ્રવ્યથી અન કરણના ગુદભાનથી તર્પણ કરાચોઅનુ મનવડ ન વાણીડે તર્પણ કરવુ (તેમને સતે. ૧ શાઓ એની ભાવના કરવી) તે ભાનતર્પણ, ને જન વા તત્ત્વગતિ જનની તર્પણ કરવા ચોગ્યનુ આજિવિડે તર્પણ કરવુ તે દ્રવ્યતર્પણ કરાય છે. ભાનતપણુ ને દ્રવ્યતર્પણુ સાથે જાન તે ઉત્તમ, દ્રવ્યતર્પણની અનુદાનના ન હોયી મા. ભાનતર્પણુ થાય તે મધ્યમ, ને દેવપાદેખીયો વા પૂની સમજવિના જે દ્રવ્યતર્પણુ થાય તે કનિષ્ઠ છે.

દિગ્દે એ નાણુમાનુ કોઈ પણ એક તર્પણુ નિત્ય કરવુ નેકાએ તેમા પણ ઉત્તરકિત્તના તર્પણુથો પૂર્વપૂર્વનુ તર્પણુ શ્રદ્ધ છે જેમનાથી પોતાના વેદના આદ્વિનકપ્રકાશમા કલા પ્રમાણે વિરનાગથી તર્પણુ ન થઇ શકે તેમજ પોતાના વેદના નિત્યકર્મમા કલા પ્રમાણે સક્ષેપમા તર્પણુ કરવુ દેવો, ઋષિઓ અને મરણ પામેલા નિકટના પૂજ્ય સગધિજ્જનોનુ તર્પણુ નહિ કરવાથી મનુષ્ય કૃતક્ષી થાય છે, ને તે પાપથી તેને વ્યવહારમા અભ્યુદય થતો નથી, અને જે તેને બ્રહ્મજ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રતિમધક સરકારોની નિવૃત્તિ ન થવાથી તે બ્રહ્મજ્ઞાન તેને પ્રાપ્ત થઇ શકવું નથી ધર્મ અને મોક્ષનો અનાદર

કરી વા ભક્તિનો કે જ્ઞાનો દલ કરી આલસ્ય વા અર્થકામને વશ થઇ જેઓ દેવાદિનુ તર્પણ કરતા નથી તેમનો અધ પાત થાય છે માટે પ્રત્યેક વિવેકી દ્વિજ નિત્ય દેવાદિનુ યથાવિધિ તર્પણ કરવુ ઉચિત છે દેવો અને ઋષિઓનુ તર્પણ નહિ કરવાથી અનાવૃષ્ટિ તથા રોગાદિ વડે તેમજ સહવિદ્યાના અનાભવડે માણસોને પીડા થાય છે, અને મરણ પામેલા પૂજ્ય સમર્થીઓનુ તર્પણ નહિ કરવાથી તેમની ઉન્નતિનો ઉપાય ન કરવાવડે તેઓ કૃતધ્વી થાય છે, ને પોતાના પુત્રો પોતાના ઉપર પૂજ્યભાવ રાખી વિવેકવિનયથી વર્તતા નથી, એથી તેમને વ્યાવહારિક હાનિ થાય છે

“દેખે એનુ શીખે” એ ન્યાયે જ્યા મરણ પામેલા સમર્થિ-જનોનુ સ્મરણ કરી તર્પણ કરાવુ નથી, અને જીવતા પૂજ્ય સમર્થિ-જાણી વિવેકવિનયથી વર્તવુ નથી ત્યા રહેલા બાળકો પણ જીવતા પૂજ્ય સમર્થિજાણી પૂજ્યભાવ રાખતા નથી, ને તેમની સાથે વિવેકવિનયથી વર્તતા નથી નાના બાળકોમા અનુકરણ કરવાનો સ્વભાવ પ્રમદ્દ હોય છે, અને તે કાલે પડેલા સમકારો પછી સહસા નિવૃત્ત થતા નથી બાળકો પોતાના માતાપિતાના આચરણનુ તેમના ઉપ-દેશવિનાજ અનુકરણ કરે છે, આ પછી તેમનો તેવો સ્વભાવ બધાય છે જ્યા મરણ પામેલા માતાપિતાનુ પૂજ્યભાવથી સ્મરણ થવુ નથી, ને જીવતા માતાપિતાસાથે વિવેકવિનયથી વર્તવુ નથી ત્યા નાનાં બાળકો પણ આપણે ભવિષ્યમા આમ વર્તવાનુ છે એમ નિશ્ચય કરે છે એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા એક ઉદાહરણ આપવામા આવે છે-કોઇ એક માણસ પોતાના વૃદ્ધ માતાપિતાને દિવસે પોતાના ધરમાં નહિ રહેવા દેતા પોતાના ધરના ઓટલાઉપર જૂની ધાબળીના કટકા-ઉપર બેસારી રાખેતા, ને તેમને પૂરુ ખાવાપીવાનુ પણ આપતે

નહિ. એક વેલા તેના ધરમાથી બે જૂની ધાબળીઓ ખાવાઇ તેની તેણે શોધ કરવા માડી શોધ કરતા તેના આઠ વર્ષની વયના છોકરાને તે ધાબળીઓસખધિ પૂછ્યું તેના ઉત્તરમા તેણે જણાવ્યું કે:—“ તે ધાબળીઓ તો મેં સતાડી રાખી છે, કેમકે તમે જ્યારે ધરડા થશો, ને મારા દાદાદાદીની પેઠે તમારે આપણા ધરને ઓટલે બેસવું પડશે ત્યારે તે ધાબળીઓ તમારે બેસવાના કામમા આવશે, ને મારે ખીજી ધાબળીઓ વેચાની લેવી નહિ પડે !” આવી રીત પોતાના માખાખ પ્રતિ જેઓ અનુચિત વર્તન કરે છે તેમના પ્રતિ તેમના છોકરા પણ અનુચિત વર્તન કરે છે. હે દ્વિજશ્રેષ્ઠો ! તમારામાના જેઓ દેવો, ઋષિઓ ને પિતૃઓને ઉદ્દેશે તર્પણ ન કરતા હોય તેઓ શાસ્ત્રાસાનો અનુકૂલ યુક્તિઓથી વિચાર કરી તે તર્પણ કરો આજસ અને અશ્રદ્ધાને વશ થઇ અવશ્ય કગ્વારોગ્ય કર્મનું વિસ્મરણ ન કરો. તમે જ્યારથી દેવોભણ્ણીની તમારા ચિત્તની સાત્ત્વિક શ્રદ્ધાને ત્યાગ કર્યો છે ત્યારથી તમારી શરીરસપત્તિ ને ધનસપત્તિ સારી રહી નથી ઋષિઓમા અશ્રદ્ધા કરી તેમનું તર્પણ કરવાનું જ્યારથી તમે લજ્યુ છે ત્યારથી તમારામા જ્ઞાનને સ્થાને અજ્ઞાનનું પ્રાપ્ત્ય થયું છે, અને પિતૃઓનું તર્પણ જ્યારથી તમે લજ્યુ છે ત્યારથી તમારી કુષ્ટ સ્વાર્થવૃત્તિ પ્રબલ થઇ કુસપ, લોભ ને દ્વેષાદિએ તમારા ચિન્તાદિમાં પ્રવેશ કર્યો છે, ને તમારા પુત્રાદિથી તમે અપમાન પામવા લાગ્યા છો. હવે બહુ થયું એમ સમજી જાવ તથા આજસનો ઉલોમવડે જ્ય કરો, અને અશ્રદ્ધાનો શ્રદ્ધાવડે જ્ય કરો મરી ગયેલા શુદ્ધભાવને સુવિચાર ને સુરાગવડે પાછો જીવતો કરો, અને જવ, તલ ને જલની પ્રાપ્તિ બહુ શ્રમસાધ્ય નથી પુસ્તકો પણ વિનામૂલ્યે મળે છે, એટલે તેમાં પણ દ્રવ્ય વાપરવાનું નથી. નાની નાની

ક્રિયાઓનો મોટી વાતોની સાથે પરિણામે સમઘ હોય છે એમ સમજી ધર્મની નાની ક્રિયાની પણ ઉન્નત થઈ અવગણના ન કરો. જીવતા માતૃપિતાસાથે તાવેક નયથી વર્તી નમની સેવા કરો જે ઘરમા માતૃપિતા દેવની પેઠે પ્રગત્ય છે ત્યાં આરોગ્યનો, લક્ષ્મીનો ને ઉત્તમ જીવિતો વા વાય છે નું નિઃશ્ચય ન કરો કેવલ સ્વશરીરનું ને આપ્યાકનું તર્પણ ન કરો પણ જેમનું તર્પણ કરવાયોગ્ય છે તેમનું પણ અવસ્ય તર્પણ કરો.

દેવપૂજન અને તેના સંપ્રદાયભેદ પ્રકાર.

શ્રીમહેશ્વર, શ્રીવિષ્ણુ, જીણપતિ, સર્વ કે ભગવતી એમાના કોઈ એક દેવનું નેમને સચુલ્લક્ષ (માયાસહિત ચૈતન્ય) સમજી તાત્કાલ રીતે પૂજન કરવું તે દેવપૂજન કહેવાય છે. દેવપૂજન પણ પ્રત્યેક દિને નિત્ય કરવું જોઈએ તે દેવપૂજન નવાર, બપોર ન સાંજ એમ ત્રણ વાર, અથવા સવારમાજ એમ એવાર, વા માત્ર સવારે એકવાર કરવું જેનાથી પોડશોપચારથી પૂજન થઈ શકે એમ હોય તેણે પોડશોપચારથી પોતાના ઇષ્ટદેવનું પૂજન કરવું, જેનાથી પોડશોપચારથી પૂજન થઈ શકે એમ ન હોય તેણે ચદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ ને નૈવેદ્ય એ પાંચ ઉપચારથી દિવા અભિષેક, નૈવેદ્ય ને નમસ્કાર એ ત્રણ ઉપચારથી મૂલમત્રવડે પૂજન કરવું, અને અતિ અશક્તે તો માત્ર ભાવયુક્ત પુષ્પાંજલિરૂપ એક ઉપચારથી પૂજન કરવું. મધ્યાહ્નકાલે ને સાયંકાલે જેનાથી વિસ્તારવડે વિધિપૂર્વક પૂજન ન થઈ શકે એમ હોય તેણે પ્રાત કાલમા વિસ્તારથી વિધિપૂર્વક પૂજન કરી મધ્યાહ્ને તથા સાંજે પુષ્પાંજલિ અર્પણ કરીને પૂજન કરવું. મનને અત્યંત પ્રસન્ન રાખી, અને નેત્રને હર્ષાશ્રુયુક્ત તથા શરીરને પ્રેમવડે રોમાચિત કરી, દિને પોતાના ઇષ્ટદેવનું પૂજન

કરવું જોઈએ ભાવરહિત મનથી તથા નેત્રને ચપલ રાખીને પૂજન કરવું ને બહુલાભકર નથી

જેને માહેશ્વરી (શૈવી) દીક્ષા હોય, ને શ્રીમહેશ્વરમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીમહેશ્વરનું પૂજન કરવું, જેને વૈષ્ણવી દીક્ષા હોય, ને શ્રીવિષ્ણુમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીવિષ્ણુનું પૂજન કરવું, જેને ગાણેશી દીક્ષા હોય, ને શ્રીગણેશમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીગણેશનું પૂજન કરવું, જેને સૌરી દીક્ષા હોય, ને શ્રીસૂર્યમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીસૂર્યનું પૂજન કરવું, અને જેને ભાગવતી દીક્ષા હોય, ને શ્રીભગવતીમા સ્વાભાવિક પ્રેમ હોય તેણે શ્રીભગવતીનું દાક્ષેણ્યઆયથી પૂજન કરવું જેમને પચાસતનનું પૂજન કરવામા અભિરુચિ હોય તમણે શિવપચાસતન, વિષ્ણુપચાસતન, ગણેશપચાસતન, સૂર્યપચાસતન કે દેવીપચાસતનમાના કોઈ એક ઇષ્ટ પચાસતનનું ભાવસહિત પૂજન કરવું વિષ્ણુમાથી પણ રામ, કૃષ્ણ, નારાયણ કે નૃસિંહ આદિ જે સ્વરૂપનું પૂજન કરવાનું પોતાને રુચિ હોય તે સ્વરૂપનું પૂજન કરવું જેને શૈવમત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા શૈવમતનું પારપાલન કરી શ્રીશિવનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને રામાનુજન્યાર્થનો મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા રામાનુજન્યાર્થના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીનારાયણનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને વલ્લભાચાર્યનો મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા વલ્લભાચાર્યના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીકૃષ્ણનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને સ્વામિનારાયણનો મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા સ્વામિનારાયણના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીકૃષ્ણનું કે શ્રીસહજનદસ્વામીનું

પરંધર્મીના દ્વેષ ન કરવા વિષે સકારણુ યોધ તથા આદિ પૂજનનું ફલ ૫૧

વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને ગાણપત્યમત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા ગાણપત્યમતનું પરિપાલન કરી શ્રીગણપતિનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, જેને સૌરમત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવોના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા સૌરમતનું પરિપાલન કરી શ્રીસૂર્યનું વિધિવત્ પૂજન કરવું, અને જેને ભગવતીને મત યોગ્ય લાગતો હોય તેણે અન્ય દેવના ઉપાસકોની નિંદા નહિ કરતા ભગવતીના મતનું પરિપાલન કરી શ્રીભગવતીનું નિંદા ઉત્તરમ્નાથનો (વામમતનો) લાગ કરી, દક્ષિણમ્નાથને અનુસરી વિધિવત્ પૂજન કરવું જેને જે મત યોગ્ય લાગતો હોય તે તેણે શ્રદ્ધાપૂર્વક પાળવો, ને જેને જે દેવમા શ્રદ્ધા હોય તેણે તે દેવનું પૂજન કરવું, પણ માત્ર નામ ને આકારાદિના ભેદથી વ્યામોહ પામી પરસ્પર નિરર્થક કલેશ કરવો નહિ

અન્ય સંપ્રદાયવાળાનો કે પરંધર્મીના દ્વેષ નહિ કરવા વિષે
સકારણુ યોધ તથા આદિ પૂજનનું ફલ.

ધૈર્ય બહુનામી હોવાથી તેમના અસખ્ય નામો છે, ને બહુ-રૂપી હોવાથી તેમના અનેક રૂપો છે એમ સમજી જેઓ જે નામથી ન જે રૂપથી પ્રભુને શ્રદ્ધાથી ને સદાયરણુથી ભજે છે તે યોગ્ય કરે છે, ને તેમનું તેમ કરવાથી શ્રેય થશે એમ સમજી પોતાને રુચે તે પ્રમાણે પોને આચરવું, પણ નિરર્થક બીજાની પચાતમા પડી પોને કલેશાનુભવ કરવો નહિ, ને અન્યને કલેશાનુભવ કરાવવો નહિ શિવના ઉપાસકોએ વિષ્ણુનું નામ સાભળીને અને વિષ્ણુના ઉપાસકોએ શિવનું નામ સાભળીને પોતાના મનની વૃત્તિને પરિતાપયુક્ત કરવી યોગ્ય નથી વિષ્ણુ એ વ્યાપક પરમાત્માનું નામ છે, ને શિવ પણ કલ્યાણુસ્વરૂપ પરમાત્માનું નામ છે એમ સમજી જેને જે નામ

રચિકર લાગે તો નામે તે પરમાત્માને ભજે તેમા બીજાએ શામાટે પરિતાપયુક્ત થવું નંતર્યે? જેમ શ્વિત્તુ જલ પાંસરુ કે વાક્યુક વાન કરતુ છતુ સમુદ્રમા જાય છે તેમ જેઓ શુદ્ધભાવથી પરમાત્માનુ ભાસાત્મ્ય સમજી જે નામથી વા જે રૂપથી પરમાત્માનુ ભજન પૂજન કરે છે તે નર સમજપૂર્વક કે ન મજાવિના પણ પરમાત્માનુ જ ભજનપૂજન કરે છે, તે નમને તેમના પ્રયત્નાનુસાર ફલ મળે છે પરમાત્માના અનેક નામે હોવાથી ઉપાસકાએ તેમના નામમાટે શાસ્ત્રનો અભિપ્રાય સમજ્યા વિના નજામે વિવાદ કરવો નહિ એ અર્થ શ્રીમહા ભારતઉપરની આતુર્ધરીગીકામા આપિર્વના પહેલા અધ્યાયમા પાડત નીલકંઠે સ્યાલસારમેયનુ ઉદાહરણ આપીને નીચે પ્રમાણે નમસ્કર્યો છે -

કામ મનુષ્યના સાળાનુ નામ ઉદ્ધાલક હતુ, અને તેના (તિ આળાના) શત્રુનુ નામ ધાવક હતુ વળી ૧ પુરુષના પાળેલા કૂતરાનુ નામ પણ ધાવક હતુ, અને તેના પાડોશીના પાળેલા કૂતરાનુ નામ ઉદ્ધાલક હતુ તે પુરુષની સ્ત્રી પરણીને પ્રથમ પોતાના ઘેર આવી હવે અહિ તે બને કૂતરાઓ પરપર નાત્ય લડતા હતા તેથી પોતો પતિ પાડોશીના પાળેલા કૂતરા ઉદ્ધાલકને ધણી ગાળો દેતો હતો, અને પોતાના પાળેલા કૂતરા ધાવકના બહુ વખાણુ કરતો હતો. આ સાબળી તે સ્ત્રીને આવી બ્રાતિ યષ્ટ જે મારો પતિ મારા ભાષને ગાળો દે છે, આ પોતાના શત્રુના વખાણુ કરે છે પછી તે મનમા રૈષ લાવી પોતાના પતિની સાથે ક્રોધ કરવા લાગી જેમ પતિનો અભિપ્રાય જાણ્યા વિના તે સ્ત્રીએ ક્રોધ કર્યો તેમ પુરાણોમા લિખ લિખ નામથી એકજ પરમાત્માનુ વ્યાસભગવાને વર્ણન કર્યુ છે તે વ્યાસભગવાનનો અભિપ્રાય સમજ્યા વિના મંદથુદ્ધિવાળા વૈષ્ણુવાદિ શિવાદિનુ નામ સાબળીને તે મંદથુદ્ધિવાળા શૈવાદિ વિષ્ણુ આદિનુ નામ સાબળીને પરપર નિરર્થક ક્રોધ કરે છે

પરમાત્માનો દ્વેષ ન કરવા વિષે સકારણુ ઓધ તથા બાહ્ય પૂજનનું ફલ પડે

અમુકરીતે પરમાત્માની ઉપાસના કરનાર પોતાના મતનેજ વાસ્તવિક માની પોતાનાથી વિપરીતરીતે પરમાત્માને માનનારનો દ્વેષ કરે છે આ પણ અનુચિત છે જેનો નિર્ણય માત્ર સ્વાનુભવથી જ થઈ શકે એવો છે, ને જેનો અનુભવ મેળવવામાં ચિત્તના બહુ ઉત્કૃષ્ટ અધિકારની અગત્ય છે તેવા ગહન વિષયમાં લેશ પણ અધિકાર સપાદન ક્યાં વિના પરસ્પર કલેશ કરવો એ મૂર્ખાંધભરેલું કૃત્ય છે સગુણસાકારનો કે નિર્ગુણનિરાકારનો સાક્ષાત્કાર ક્યાં વિના જેઓ તે સબધિ પરસ્પર વૃથા કલેશ કરે છે તેઓ ભેંસ વેચાતી લીધાપહેલાં હાથ આપવાના સબધમાં વૃથા કલેશ કરનારા મૂર્ખ ધણીધણીઆણી-જેવા છે એમ કહ્યા વિના રહેવાતું નથી શાસ્ત્રમાં સગુણસાકાર પરમાત્મા છે એવા વચનો પણ છે, ને નિર્ગુણનિરાકાર પરમાત્મા છે એવા વચનો પણ છે, ને તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય બ્યારે ચિત્તને શુદ્ધ ને સ્થિર કરી તેમનો નાક્ષાત્કાર કરવામાં આવે ત્યારેજ થઈ શકે એમ છે માટે વર્તમાનમાં ને વિષે કલેશ નહિ કરતા તમને જેવા પરમાત્મા સમજતા હોય તેવી રીત તમે તેમને ભજો, અને અન્યને તે બીજી રીતના સમજતા હોય તે તે ભલે તેવી રીતે તેમને ભજો, નામાં વિનાશ્રયોગને તમારે વચ્ચે પડી પેટ ચોળીને પીડા ઉપજાવવાની કાંઈ પણ અગત્ય નથી

પરમાત્માનું બાહ્યપૂજન એ તેમના આત્મપૂજનનો વા માનસ-પૂજનનો અધિકાર સપાદન કરવામાં છે પરમાત્માની પ્રતિમાનું કે પ્રતીકનું વિધિવત્ બાહ્યપૂજન કરવાથી ઉપાસકના ચિત્તમાં રહેલા લોભ, અવિનય, આળસ, પ્રમાદ ને ચાચ્યાદિ દોષો દૂર થાય છે આ દોષો પોતાના ચિત્તમાંથી ક્રમાંત દૂર થાય છે કે નહિ તે પ્રત્યેક ઉપાસકે નિત્ય જોતા રહેવું જોઈએ. જો તે દોષો દૂર ન થતા હોય

ને પૂર્વના જોવાજ તે બલવાન રહેતા હોય તો પૂજનમા કાંઈ બૂલ છે એમ સમજી કાંઈ યોગ્ય પુરુષપાસેથી પૂજનપદ્ધતિ સમજી પોતાના ઇષ્ટદેવનું પૂજન કરવું જોઈએ જ્યારે માનસપૂજનનો અધિકાર પુરુષને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેને બાહ્યપૂજન કર્તવ્યરૂપે રહેતું નથી.

હે દિગ્ધે ! તમને ગમે તે શુદ્ધસાત્ત્વિક સપ્રદાય તમે પાળો, અને તમને તમારા કર્માનુસાર જે શુદ્ધસાત્ત્વિક દેવ રુચે તેનું તમે શુદ્ધભાવે પૂજન કરો, પણ પરસ્પર સપ્રદાયનિમિત્તે નકામે ક્લેશ ન કરો. વળી તમે સપ્રદાયનો ક્લેશ પોતાની જ્ઞાતિમા લાવી પરસ્પર દ્રોહ ન કરો તમારા ગુરુને અને તમને જે શાસ્ત્ર પ્રિય હોય તે શાસ્ત્ર જેવી રીતે જે નામવાળા તે જે આકારવાળા પ્રભુનું પૂજન કરવાનું કહે તેવી રીતે તે નામવાળા તે તે આકારવાળા પ્રભુનું તેમનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજવા તથા તેમની અમોઘ કૃપા સપાત્ન કરવા તમે પૂજન કરો, પણ સામાના અત કરણુમા અનર્થાભિરૂપે રહેલા પરમાત્મા દુભાય એવી રીતે અન્ય નામવાળા ને અન્ય આકારવાળા પ્રભુનું પૂજન કરનારાની સાથે તમે ન વર્તો.

રુદ્રાક્ષની માલા ને વિભૂતિ ધારણ કરેલા કાંઈ શૈવ દિગ્ધેને જોઈ કાંઈ વૈષ્ણવ દિગ્ધે પોતાના ચિત્તમા ક્રોધરૂપ ચાગલનો આવિર્ભાવ કરી તે શૈવ દિગ્ધે ચાગલતુલ્ય સમજવો નહિ જોઈએ, તેમજ તુલસીની માલા તથા કંકુ આદિનું ઊર્ધ્વપુરૂ ધારણ કરેલા કાંઈ વૈષ્ણવ દિગ્ધેને જોઈ કાંઈ શૈવ દિગ્ધે પોતાના ચિત્તમા ક્રોધરૂપ ચાગલનો આવિર્ભાવ કરી તે વૈષ્ણવ દિગ્ધે ચાગલતુલ્ય સમજવો નહિ જોઈએ “ ईश्वर सर्वभूतानां हृदयेऽर्जुन तिष्ठति ॥ ” (હે અર્જુન ! પરમાત્મા સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયદેશમા રહે છે) એ ભગવદ્વાક્યનું સ્મરણ કરી સર્વ પ્રાણીઓમા પરમાત્મા રહ્યા છે એમ સમજી સર્વના

ઉપર નિર્મલ પ્રેમ રાખવારૂપ પરમાત્માનુ પૂજન કરે, પણ કોઇ પ્રાણીનો દ્રોહ કરી પરમાત્માનુ અપમાન કરતા છતા બાહ્યભરૂપ પરમાત્માનુ પૂજન ન કરે ભગવાન વસિષ્ઠ કહે છે તે પ્રમાણે અન્યને સતોષ થાય એવું શુભ વર્તન રાખવારૂપ પ્રભુપૂજન કરી સુખી થાઓ -

“ યેન કેન હ્યુપાયેન, યસ્ય કસ્યાપિ દેહિનમ્ ।

સંતોષં જનયેદ્રામ, હ્યેતદીશ્વરપૂજનમ્ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ — હે રામચદ્રજી ! કોઇ પણ શુભ ઉપાયવડે કોઇ પણ પ્રાણીને સતોષ ઉપજવવો આજ ઇશ્વરપૂજન છે

પંચમહાયજ્ઞ (વૈશ્વદેવ) અને તે કરવાનો હેતુ.

મર્વ દેવોના સત્કારમાટે ને પોતાના ધરમા રહેલા પાપ પાપ-સ્થાનોમા થયેલા હિંસાદોષની નિવૃત્તિમાટે જે શાસ્ત્રવિહિત કર્મ કરવામા આવે છે તે વૈશ્વદેવ કહેવાય છે વૈશ્વદેવનુ અન્ય નામ પંચમહાયજ્ઞ પણ છે ગૃહસ્થના ધરમા ખાડણીઓ ખાડણી ને સામેલુ આદિ ખાડવાના સાધનો, ધટ્ટી છીપર ને ઉપરવટણા આદિ દળવાના તથા વાટવાના સાધનો, ચૂલા ને સગડી આદિ રસોઇ આદિ કરવાના સાધનો, ગોળા આદિ જલ રાખવાના સાધનો ને વાસીદુ કાઢવાના તથા ધોંપવાના સાધનો એ પાચહિંસાના સ્થાનો હોય છે એ સ્થાનોમા નિત્યપ્રતિ જાણેઅજાણે ઝીણા જતુઓની હિંસા થવાનો સંભવ છે તે હિંસાથી થતા પાપની નિવૃત્તિમાટે ગૃહસ્થે નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવા જોઇએ દેવયજ્ઞ, ભૂતયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ, બ્રહ્મયજ્ઞ ને મનુષ્યયજ્ઞ એ પાચ મહાયજ્ઞના નામો છે અગ્નિ આદિ દેવોને નિમિત્તે અગ્નિમા હવિષના બલિ હોમવા તે દેવયજ્ઞ, આસપાસના સામાન્ય દેવોને ઉદ્દેશે બલિ મૂકવા તે ભૂતયજ્ઞ, પિતૃઓને ઉદ્દેશે બલિ મૂકવો તે

પિતૃયજ્ઞ, વેદાદિનું અધ્યયન કરવુંકરાવવું તે બ્રહ્મચર્ય અને કાષ્ઠ-
સુપાન પાચકને વા અનિયમને અન્ન આપવું તે મનુ યયજ્ઞ કહેવાય છે

જેમ દિગ્નેને નિત્ય સધ્યાવદન કરવાની અગત્ય છે તેમ તેમને
નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવાની પણ અગત્ય છે વૃદ્ધિ આદિદ્વારા
દેવોનો મનુષ્યોઉપર ઉપકાર છે તે ઉપકારરૂપ ઋણમાથી મોકળા
થવામાટે, પત્ન્યોના ઉપકારરૂપ ઋણમાથી મોકળા થવામાટે, ઋષિ
ઓના ઉપકારરૂપ ઋણમાથી મોકળા થવામાટે તે મનુ પાને સાહાય્ય
કરવારૂપ કર્તવ્યપરિપાલનમાટે પણ દિગ્ને નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવા
જોઈએ એ પાચ મહાયજ્ઞના અનુષ્ઠાનથી દિગ્નેના મનમા રહેલા
લોભ, કૃતઘ્નતા, દ્વેષ તે ઈર્ષ્યાદિ દોષો દૂર થવાના મનની શુદ્ધિ
થાય છે જે માણસ રાધેલા અન્નમાથી દેવોને મક્ક આપે નથી,
અહા માત્ર પોતાના તે પોતાના કુટુંબના પ્રાણગરણમાટેજ અન્ન
રધાવે છે, વા રાધે છે, ને ખાય છે તે પાપી શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ પાપનું
બક્ષણ કરે છે, તથા બ્રહ્મચર્ય ન કરવાથી ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા
ઉલ્લંઘન કરવાવડે તેને પ્રત્યવાય લાગે છે માટે સમજી દિગ્ને આત્મ,
પ્રમાદ તથા અશ્રદ્ધાનો ત્યાગ કરી નિત્ય પાચ મહાયજ્ઞ કરવા જોઈએ
પાચ મહાયજ્ઞ કરવામા ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય થતા નથી, ન સમય
પણ બહુ જતો નથી માટે તના અનુષ્ઠાનવડે થતો લાભ મેળવવામા
દિગ્ને શામાટે પ્રમાદી રહેવું જોઈએ? હે દિગ્ને! તમારું દિગ્નપણું
શુભ કર્મોના ત્યાગવડે ઝાણું પડી ગયું છે માટે જગો, ને શુભ
કર્મનું અનુષ્ઠાન કરી તમારા દિગ્નપણાને પુનઃ ઉજ્જવલ કરો

ભોજન કેવી રીતે કરવું? તથા ત્યજવાચોચ

પદાર્થો અને વ્યસનોવિષે.

દિગ્ને પુણ્યની શુદ્ધિમાટે વિધિવત્ ભોજન કરવું જોઈએ.
અપથ્ય આહારનો ત્યાગ કરી તેણે પથ્ય આહાર લેવો જોઈએ.

અત્યાહાર પણ શરીર તથા મનને હાનિ કરે છે માટે તે ન કરવો જોઈએ જલ અને પ્રાણવાયુમાટે ઉદરમાં પૂરતો અનન્નપાણી જમવું જોઈએ જેઓ ભોજનના પદાર્થોના લોભથી કે દક્ષિણના લોભથી પાચન થઈ શકે તેથી ઘણું વધારે આહાર ગ્રહણ કરે છે તેઓ મરણ પામે છે, વા મરણના જેવા દુઃખનો અનુભવ ભોજનપછી કરે છે અત્યાહાર મનુષ્યના શરીરબળને, ઇન્દ્રિયોના બલને ને બુદ્ધિબલને ક્ષીણ કરે છે, તથા તેવા લોકો પ્રાયશઃ અન્ય લોકોના હાસ્યને વા તિરસ્કારને પાત્ર થાય છે માટે કોઈ પણ સમજી દિને અત્યાહાર કરવો યોગ્ય નથી દિને કુગળી, લસણ, ગાજર ને અતિમરચા કે બહુ તેલ પણ ભલણ કરવા નહિ કુગળી તથા લસણથી અત કરણના નાત્વિક મલની હાનિ થાય છે, ને તેમાં તામસદ્રવ્ય વધે છે, અને ગાજર, અતિમરચા, ને અતિતેલનું સેવન અત કરણમાં રાજસદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરી તેમાં રહેલા સાત્ત્વિક દ્રવ્યને બલહીન કરે છે માટે નિષિદ્ધપદાર્થો વિવેકી દિને ન ખાવા જોઈએ તમાકુ ચાવવી, તમાકુ દાતે દેવી, તમાકુ સુધવી, ખીડી પીવી કે ચલમ પીવી એ પણ દિને માટે યોગ્ય નથી દિનેને વિદ્યાધ્યયનાદિ શુભ કર્મમાં પ્રવર્ત થયેલા નહિ જોઈએ અને તેમને તમાકુના કુચા ચગળતા, તમાકુ સુધતા, ચલમ પીના કે ખીડી પીતા જોઈએ કયા વિવેકી મનુષ્યને ખેદ ન થાય? કેટલાક દિને ભાગ (લીલાગર) કે ગાળે પીએ છે તે પણ બહુ અનુચિત કરે છે અરીણનું, ચાનું, કાવાનું કે કોકોનું વ્યસન પણ આરોગ્યશાસ્ત્રની ને અર્થશાસ્ત્રની રીતે હાનિકર છે સુરા, મદ્ય ને માસનું સેવન તો દિને માટે બહુજ ધિક્કારવા યોગ્ય હોય એ સ્પષ્ટ છે

હે ચલમ કે ખીડી પીનારા દિને! શું તમે તમારું દિનપણું કેવલ બૂલી ગયા છો કે મુખદ્વારા હૃદયમાં મલિન ધૂમાડો ભર્યો કરો

છો? શુ ખીજ કાંઈ સારી વસ્તુ તમારા હૃદયમાં ભગ્વા તમને આ વિશ્વમાં પ્રતીત થતી નથી કે આવી અધમ વસ્તુને તમે તમારા હૃદયરૂપ પવિત્ર પરમાત્માના નિવાસસ્થાનમાં ભર્યા કરો છો? તમારા આ કુકર્મનો તમે કાંઈક વિચાર કરો, ને જે કાંઈ દ્વિજપણુ તમારામાં શેષ રહ્યું હોય તેની વૃદ્ધિ કરવામાટે તમે આવા દુર્વ્યસાના લજ્જે હે દ્વિજગાતિના આગેવાનો! તમે પણ તમારું કર્તવ્ય અજ્ઞવો, ને જે જે ઉપરના દુર્વ્યસનવાળા તમારી જાતિમાં જણાય તેમને પક્ષપાત-રૂપ બેદરબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી કાંઈક શાસનદ્વારા ઠેકાણે લાવવા પ્રયત્ન કરો, નહિ તો તમે પણ તમારું કર્તવ્ય નહિ અજ્ઞવવાના દોષના જવાબદાર યમરાજપાસે થશો.

હે સુરા ને મદ્ય પાન કરીને અને માસનુ ભક્ષણ કરીને પોતાના પવિત્ર આત્મણુનામને કલકિત કરનાર કુલાગાર અધમ આત્મણુ! જે તુ જનોઈ પહેરતો હોય, ને પોતાને આત્મણુ કહેવરાવતો હોય, છતાં ગુપ્ત-રીતે સુરાપાન, મદ્યપાન કે માસભક્ષણ કરતો હોય તો તને ધિક્કાર છો! શુ તુ એમ સમજે છે કે તારા નિંદ્ય કર્મને પરમાત્મા, દેવો ને મનુષ્યો જાણતા નથી? પાપકર્મ કદીપણુ છનુ રહેતુ નથી, ન પાપ-કર્મ કરનારને સમય આવે તેની શિક્ષા થયા વિના પણ રહેતી નથી એ તારે વારે વારે સ્મરણુમાં રાખવું જોઈએ જે તુ અતિશ્વદ્ધ કલાકને લા કે પારસીની દુડાને જઈ દારુ પીતો હોય, ઘેર દારુ પીને પછી પોતાની જાતિમાં જમવા જતો હોય, કે પોતાની જાતિમાં જમવા જાય લા પીવામાટે દારુ સાથે લઈ જતો હોય, ને તારી જાતિના આગેવાનો આ વાત જાણતા છતાં પણ તને કાંઈ પણ પ્રકારની યોગ્ય શિક્ષા ન કરતા હોય તો તારી, તારી જાતિના આગેવાનોની ને તારી જાતિની પણ ભવિષ્યમાં અવદશા થવાનું અનુમાન અસત્ય ગણવાયોગ્ય નથી.

શુ તને પીવાને પવિત્ર જલ, દૂધ કે પાનક (શરબત) નથી મળતું કે તું ધર્મબ્રહ્મ થવા કાળમને આળી નાખી બુદ્ધિને ભ્રમ ઉપજાવે એવો દારુ પીએ છે? જે બનાવવામા ધણી હિંસા થાય છે, જેના પાનથી મુખ ગધાય છે જે શરીર, ઇન્દ્રિયો ને મનને નિર્બલ બનાવે છે, જેના સેવનથી દ્રવ્યનો નિરર્થક વ્યય થાય છે, અને જેનું પ્રાચીન જ્ઞાનજ્ઞાને માટે મૃત્યુવિના બીજી શાસ્ત્ર કહેતુ નથી એવા પાપમય દારુનુ સેવન તુ કયા હિતકર પ્રયોજનને સિદ્ધ કરવા કરે છે? કુસગથી વ્યસન થઈ ગયુ છે તેથી તેનુ અત્યંત અસાર-પણુ સમજાયા છતાં તે મારાથી જુદતુ નથી એમ જો તુ કહેતો હોય તો સાક્ષી—જેમ મરણુ તરણુને શીખવે છે તેમ તુ પણ જો સારા સગમા રહી તેનો પરિત્યાગ કરવા નદાગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કરીશ તો તારુ આ વ્યમન સુખપૂર્વક છૂટી જશે ને તુ સુખી થઈશ આ કઠોર-જેવા પ્રતીત થતા વચનો માત્ર તારા હિતમાટે કહેવા પડ્યા છે માટે તું તારા મનમા લેશ પણ માહુ લગાડીશ નહિ કંડવુ ઓસડ હિતેચ્છુ મનુષ્ય પાય છે એ વાતની શુ તને ખબર નથી? જો તને જ્ઞાનજ્ઞાનપણુનુ કાંઈ પણ અભિમાન રહુ હોય તો હવે અવશ્ય તુ મુધરવામાટે સતન પ્રયત્ન કરજે

કોઈ પણ પ્રકારનુ દુર્વ્યસન મનુષ્યની ઉત્તરોત્તર અધોગતિ કરનારુ હોવાથી કોઈ પણ પ્રકારે તે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી ભગવાન મનુ નીચેના શ્લોકથી વ્યસનને મૃત્યુથી પણ વધારે દુઃખ આપનારુ ગણુ છે —

“વ્યસનસ્ય ચ મૃત્યોશ્ચ, વ્યસનં કષ્ટમુચ્યતે ।

વ્યસન્યધોઽધો વ્રજતિ, સ્વર્યાસવ્યસની મૃતઃ ॥૧॥”

ભાવાર્થ — વ્યસન એ ત્રિપુત્રની તુલના કરીએ તો વ્યસન કષ્ટરૂપ ગણાય છે, કાગળકે વ્યસની મરીને નીચે નીચે જાય છે, તે વ્યસનરહિત મરીને સ્વર્ગમાં જાય છે.

વ્યસની પરવશજેવો થતા જવાથી અધર્મનું પરિપાલન કરી શકતો નથી, તેથી તેની અવેગતિ થાય છે. ધર્મનું પરિપાલન કરવું એ મનુષ્યનું મુખ્ય ધર્મ છે. એ કર્તવ્યથી વ્યસન બ્રહ્મ કરે છે માટે પ્રતીક મનુષ્યે એ દુર્વ્યસનોથી નિઃશ્રદ્ધાપૂર્વક દૂર રહેવું ઉચિત છે. પ્રતીક માગસે અધર્મના પરિપાલનમાં આગ્રહ રાખવો ઉચિત છે એમ ભગવાન મનુ નીચેના વચ્ચનાથી કહે છે —

“ધર્મ એવં હતો હન્તિ, ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ।

તસ્માદ્ધર્મો ન હન્તવ્યો, મા નો ધર્મો હતોઽવધીત ॥ ૧ ॥

વૃષો હિ મગવાન્ધર્મસ્તસ્ય યઃ કુરુતે હ્યલમ્ ।

વૃષલં તં વિદુર્દેવાસ્તસ્માદ્ધર્મ ન લોપયેત્ ॥ ૨ ॥

એક એવં મુહુર્ધર્મો, નિયનેઽપ્યનુયાતિ યઃ ।

શરીરેણ સમં નાશં, સર્વમન્યદ્ધિ ગચ્છતિ ॥ ૩ ॥ ”

ભાવાર્થ — ધર્મનો ત્યાગ કરવાથી તે ધર્મ ત્યાગ કરનાર માણસનું હનન કરે છે, અને ધર્મનું રક્ષણ કરવાથી તે ધર્મ રક્ષણ કરનાર માણસનું રક્ષણ કરે છે તેથી ધર્મનો ત્યાગ ન કરવો ત્યજ્ય દીધેલો ધર્મ આપણું હનન કરે એમ ભય રાખી મનુષ્યે સર્વદા ધર્મ પાળવો. ૧ ભગવાન ધર્મ વૃષ કહેવાય છે, તેને જે અલ એટલે સમાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ ત્યજે છે તેને દેવો વૃષલ (શૂદ્ર) ગણે છે, તેથી દ્વિજે ધર્મનો લોપ ન કરવો. ૨ જગતમાં ધર્મ એ એકજ સહદ છે કે જે માણસના મરણપછી પણ તેની પછવાડે જાય છે, અને અન્ય સર્વ તો શરીરની સાથે નાશ પામે છે. ૩

વસ્ત્રોની પવિત્રતા તથા પહેરવેશવિષે.

ટાઢનકકાથી શરીરનું રક્ષણ કરવામાટે તથા લોકકલ્પજનનિવારણ માટે મનુષ્યોએ વસ્ત્રો પહેરવાના છે સૂતરાઉ, ઊનના કે રેશમના વસ્ત્રોમાથી કોઈ પણ વસ્ત્રો પોતાની સ્થિતિને અનુકૂલ હોય તે મનુષ્યે ધારણ કરવા કોઈ પણ મનુષ્યે પોતાની સ્થિતિને નહિ ઊગતા વસ્ત્રો ધારણ કરવા એ યોગ્ય નથી પુરુષોએ અઃ સ્ત્રીઓએ પોત પોતાના પહેરવાના વસ્ત્રો બહુ સ્વચ્છ રાખવા જોઈએ ફાટેલા કે મલિન વસ્ત્રો પહેરવા એ મનને દૂષણરૂપ છે જે મનુષ્ય નિર્ધન હોય તેનાથી પણ ફાટેલા કપડાને માધી. પહેરવાનું તથા મલિન વસ્ત્રોને ધોઈને પહેરવાનું બની શકે એમ છે માટે કોઈ પણ માણસે એવી અગત્યની વાતમા આળસ રાખી આળસુમા ગણાવું એ યોગ્ય નથી વળી પ્રત્યેક મનુષ્યે દેશ, કાલ ને પોતાની જાતિના શિષ્ટ લોકોને પહેરવેશ તેમજ તત્ત્વનુસાર પોતાને પહેરવેશ રાખવો જોઈએ, પણ લોકોનું તુરત ધ્યાન ખેંચનારો, આછકલો વા પોતાના વય ને સ્થિતિથી વિપરીત વા અમર્યાદ જણાવનારો પહેરવેશ ન રાખવો જોઈએ જે વસ્ત્રો પ્રવેદથી ગંધાતા હોય, જે વસ્ત્રો ધણું મલિન હોય, જેની અદૃશ્ય જૂઓ પડી હોય, જે મુગટા કે પીતાબરીમાં દાગ કે કઢીના ડાગ પડ્યા હોય એવા વસ્ત્રો ધારણ કરવાથી આરોગ્યનું રક્ષણ ને વિવેકનું પાલન થયું શી રીતે ગણાય ? જે માણસ પોતાના વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવાની સાવધાનતા ન સેવે તે માણસ પોતાના શરીરને સ્વચ્છ રાખવાની સાવધાનતા કેવી રીતે સેવી શકે ? ને જે પોતાના શરીરને સ્વચ્છ ન રાખતા હોય તે પોતાના મનને પવિત્ર રાખવા પણ કેવી રીતે પ્રયત્ન કરી શકે ? અને જે પોતાના મનને પવિત્ર ન રાખે તે પોતાના મનુષ્યજન્મને શી રીતે સફલ કરી

શકે? પ્રાણશ્લો એ બૂદ્ધેવો-પૃથ્વીપરના દેવો-તથા ત્રણ વર્ણના ગુરુઓ ગણાય છે માટે તેમણે તો અવશ્ય પોતાના શરીરપરના વસ્ત્રો બહુ પવિત્ર રાખવા જોઈએ પુરુષોએ પાધરી, અગરખુ, બડી, ઉપવસ્ત્ર ને ધોતીઈ આદિ વસ્ત્રો, તથા સ્ત્રીઓએ પોતાના સર્વ વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવા, કે જેથી પોતાનું શરીર નીરોગ રહે, ને મન પ્રસન્ન રહે, તથા જેના પ્રસંગમા આવવાનું થાય તેો કટાળો ન ઉપજે પોતાની સ્થિતિ જો નિર્ધન હોય તો ઉપર કલ્યા પ્રમાણે સાધેલા વા અદ્ય મૂલ્યવાળા વસ્ત્રો પહેરવા, પણ તે સ્વચ્છ તો અવશ્ય રાખવા સમજી મનુષ્યે પોતાના નિકટના સબધિજનોને પણ પોતાના સર્વ વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવાનો બોધ આપવો જોઈએ

ધરની, તેમાંના પદાર્થોની તથા કુટુંબી જનોના શરીરશદ્ધિની સ્વચ્છતાવિષે.

પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાનું ઘર તથા, પોતાના ઘરમાંના વામણો, ગાદલા, ગોદડા, ઓસીકા, ખાટલા, પલંગો, પટારા, પેટીઓ, કબાટો, ને બીજા પદાર્થો પણ બનતે પ્રયત્ને સ્વચ્છ રાખવા કૃતરા પણ પોતાને બેસવાની જગા સ્વચ્છ કરીને બેસે છે એ જોઈ પ્રત્યેક માણસે પોતાનું નિવાસસ્થાન સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ ધરનું બોયતળીઈ, બીંતો ને ઉપરનો ભાગ સ્વચ્છ રાખવો જોઈએ, અને તમા કચરો બેળો ન થાય, કરોળીઆ જાળા ન બાધે, ભમરીઓ દર ન કરે, ને બીજા ક્ષુદ્ર જીવો ન ભરાઈ રહે એમ સાવધાનતા રાખવી જોઈએ જે ધરમાં કચરો પડ્યો રહેતો હોય, બીંતોમા ફાટો કે નાના નાના કાણુ પડ્યા હોય, ગાર કે ચૂનો ઊખડી ગયો હોય, બીંતોઉપર દીવાની મસના કે એવાજ બીજા ડાઘ પડ્યા હોય, છાપરામા કે અગાશીની નીચેના ભાગમા કરોળીઆના જાળા, કરોળીઆના પડે કે ભમરીના દરો હોય, ને જેમા નાનામોટા મહિન પદાર્થોના સફાવથી દુર્ગંધ પ્રતીત થતો

હોય અથવા કયા પવિત્ર માણસને મન થાય? ને એવા ધરમા રહેનાર માણસનું અસ્તવિક માણસ પણ કેમ કહી શકાય?

અત્યેક ગૃહસ્થે પોતે સ્વચ્છ રહી પોતાની સ્ત્રી, પુત્ર ને પુત્રી આદિને પોતાના શરીર તથા વસ્ત્રાદિને સ્વચ્છ રાખવાનો તથા પોત-પોતાના અન્યપદાર્થોને પણ સ્વચ્છ રાખવાનો વારવાર ઉપદેશ આપવો જોઇએ વળી તેઓ વિવેકી થાય, સ્વધર્મનું પરિપાલન કરવામા ઉત્સાહી રહે, ને પોતપોતાનું કર્તવ્ય દૃઢતા તથા સાવધાનતાથી કરે એમ પણ તેમને વારવાર સમજાવવું જોઇએ.

કન્યાવિક્રય તથા વરવિક્રય ન કરવાવિષે.

દ્વિજે કન્યાનો વિક્રય કરવો એ નિષ્ઠ કર્મ છે શ્દ્રે પણ ધન લાધને કન્યા ન વેચવી એમ ભગવાન મતુ નીચેના શ્લોકથી કહે છે -

“આદદીત ન શ્દ્રોઽપિ, શુલ્કં દુહિતરં દદત્.”

શુલ્કં હિ ગૃહ્ણન્કુરુતે, છર્ષં દુહિત્રવિક્રયમ્ ॥ ૧ ॥”

સાવાર્થ:—શ્દ્ર પણ દીકરી આપીને તેનું મૂલ્ય ન મહણ કરે, કેમકે કન્યાનું મૂલ્ય મહણ કરવાથી તે ગુપ્ત રીતે કન્યાનો વિક્રય કરે છે જ્યારે શ્દ્રે પણ કન્યાનો વિક્રય ન કરવો જોઇએ ત્યારે દ્વિજે તો તે અવશ્ય નજ કરવો જોઇએ એમા શુ કહેવું?

શ્રીશ્રાવૈવર્તપુરાણમા કન્યાનો વિક્રય કરનારને ચનાક દસ આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે —

“યઃ કન્યાપાલનં કૃત્વા, કરોતિ વિક્રયં યદિ ।

વિપદા ધનલોભેન, કુંભીપાર્કં સ ગચ્છતિ ॥ ૧ ॥

કન્યામૂત્રં પુરીષં ચ, તન્ન મક્ષતિ પાતકી ।

કૃમિભિર્દંશિતઃ કાકૈર્યાવદિન્દ્રાશ્વતુર્દશ ॥ ૨ ॥

તદન્તે વ્યાધયોનો ચ, લમેજ્જન્મ મુ

વિક્રીણાતિ યાંરભારં, વહત્યેવં તિ ...નશમ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—જે પુરુષ કન્યાનુ પાલન કરીને પછી વિપત્તિવડે
વા ધનના લોભ કે જો તેનો વિક્રય કરે છે તો તે કુબીપાકનામના
નરકમા પડે છે ૧ ત્યાં તે પાપી કન્યાના મનુ પાન ને તેના
મલનુ ભક્ષણ કરે છે ત્યાં તે ચૌદ મદ્રોના જનનપર્યંત કૃમિઓવડે
ને કાગડાઓવડે દશ કગતો છતો રહે છે ૨ ત્યારપછી નિશ્ચય તે
વ્યાધના જન્મને પામે છે, ત્યાં તે ગતસ્તિમ માસ વેચે છે, ને
માસનો ભાર વહે છે ૩

શ્રીયમ પણ કન્યાવિક્રયીનો નરકપાત નીચેના શ્લોકથી વણાવે છે -

“કન્યાવિક્રયિણો મુર્ખા, રહઃ કિલ્લિવપકારિણઃ ।

પતન્તિ નરકે ઘોરે, દહન્ત્યાસપ્તમં કુલમ્ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—મુર્ખ ૧ એકાતમા પાપ કન્યારા એવા જે કન્યા-
વિક્રયીઓ છે તે ઘોર નરકમા પડે છે, ને પોતાના કુલના સાતમા
પુરુષપર્યંતના પુરુષને બાળે છે

શ્રીપરાશર ધનાશાવડે વૃદ્ધ આદિ કન્યા આપનારની ગતિ
આ પ્રમાણે કહે છે—

“કન્યાં દદાતિ વૃદ્ધાય, નીચાય ધનલિપ્સયા ।

પુરુષાય કુશીલાય, સ પ્રેતો જાયને નરઃ ॥ ૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—જે માણસ ધનની લાલસાવડે વૃદ્ધને, નીચને કે
દુરાચરણી પુરુષને પોતાની કન્યા આપે છે તે માણસ મરીને પ્રેત-
ચેનિને પામે છે

દ્રવ્ય આપીને કન્યા લેવી તે નિષિદ્ધ છે એમ શ્રીકૃષ્ણ નીચેના વચનથી કહે છે —

“ક્રયક્રીતા તુ યા નારી, ન સા પત્ન્યમિધીયતે ।

ન સા દૈવે ન સા પિત્ર્યે, દાસીં તાં કથયો વિદુઃ ॥ ૧ ॥”

આવાર્થ — કન્યાવિક્રય કરનારને દ્રવ્ય આપીને જે કન્યા વેચાતી લીધી તે પત્ની કહેવાતી નથી, તેને વિદ્વાનો દાસી જાણે છે, ને તે દેવસંબધિ કર્મમાં તથા પિતૃસંબધિ કર્મમાં ઉપયોગી થતી નથી. વર્તમાનમાં જે બ્રાહ્મણો કન્યાવિક્રય કરતા હોય તે બ્રાહ્મણનામને યોગ્ય ગણાય નહિ દ્રવ્યલાભસાને વશ થઈ જુદા કે દુરાચારી પુરુષને કન્યા આપી તેનો આ લોક તથા પરલોક બગડે એવી સ્થિતિમાં તેને ચૂકવી એ કેવું નિધ ને નિર્દય કર્મ છે એ વિનાકહેજ સમજાય એવું છે. અનીતિ કરનારને પોતાના પાપકર્મનું ચમરાજને ઉત્તર આપવું ભારે થઈ પડે છે, તથા તેની ભયકર શિક્ષા પણ તેને ભોગવવી પડે છે. કન્યા વેચવી એટલે એક જીવતા માણસનું માંસ વેચવું એવો તેનો અર્થ થાય છે કસાઈ મારેલા કે મુઝેલા જનાવરનું માંસ વેચે છે, પણ મારેલા કે મુઝેલા મનુષ્યનું માંસ વેચતા નથી, તો જીવતા મનુષ્યનું માંસ તો તેઓ ક્યાંથીજ વેચે ? જે પોતાને બ્રાહ્મણ કહેવરાવી પોતાની દીકરીના માસને તેની જીવિત અવસ્થામાં વેચે તે બ્રાહ્મણને બ્રાહ્મણ ન કહેતા કસાઈથી પણ અધમ કહેવો જોઈએ એમ કલા વિના ચાલતું નથી. પેટ ન ભરાતું હોય તો તે ફાડી નાંખવું યોગ્ય છે, વા યોગ્ય ઉદમપરાયણ થઈ તે ભરતું યોગ્ય છે, પણ પોતાની દીકરી વેચી તેના પૈસાઉપર તાગડધિના કરવાની અધમ પ્રવૃત્તિ કદીપણ કોઈ પણ બ્રાહ્મણે કરતી યોગ્ય ગણાતી નથી. જુદા વા દુરાચારી પુરુષને આપેલી કન્યાની આંખમાંથી તેની દુઃખી અવસ્થામાં જે આંસુઓ પડે છે તે વજ્રતુલ્ય છે.

ને તે તેનાં માઆપના પુષ્પનો નાશ કરી તેમને અવિધ્યમાં પરમ દુખ આપનારાં છે. તે કન્યા જો સુશિક્ષિત ન હોય તો તે દુરાચારણુમાં પણ પ્રવૃત્ત થાય છે, ને તેનું પાપ પણ તેના માઆપનેજ લાગે છે. હે કન્યાવિક્રય કરનાર અધમ બ્રાહ્મણ ! તું તારા પૂર્વજોની સ્થિતિનું તથા તેમના શુદ્ધ આચરણનું સ્મરણ કરી આવો નિંદ્ય બવહાર છોડી દે તારી પાસે દ્રવ્ય ન હોય, ને કન્યા પરણાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો યોગ્ય વરને, એક જોડ વસ્ત્ર કન્યાને આપી, તેનું દાન કરે, પણ વરની પાસેથી પૈસા લઈ સગાવહાલાને તે પૈસાથી મોજશોખ ઊડાવવાના પ્રસંગમાં ન જોડ. તારું મન બહુજ નબળું હોય ને તું નિર્ધન હોય તો કન્યા પરણાવતા જોડેલો વ્યય થાય તેટલું દ્રવ્ય તું વરવાળાપાસેથી લે, પણ તેથી વિશેષ એક પાઈ પણ તેમની પાસેથી ન લે.

કન્યાવિક્રયની પેઠે વરવિક્રય પણ નિંદ્ય છે. વરવિક્રય કરનારા કુલવાન્ ગણ્યાતા બ્રાહ્મણો વરવિક્રયથી મળતા ધનનો દુરુપયોગ કરે છે, ને દુરાચારી થાય છે કોઈ કુલવાન્ બ્રાહ્મણો કમપૂર્વક ધણી કન્યાઓ પરણે છે, ને તેમને દુખ આપી પોતાનો ને તે સ્ત્રીઓનો જન્મ બગાડે છે. વરવિક્રય કરનારાઓએ ધનના લોભને બાળુએ મૂકી, કન્યાની યોગ્યતા જોવાબણી તથા આપકાલવિના અન્ય કન્યા ન મહણ કરવાબણી સ્વપરના હિતમાટે અવશ્ય લક્ષ્ય આપવું જોઈએ.

સારેમાટે પ્રસંગે યોદી મોટાઈપાછળ વિશેષ ખર્ચ ન કરતાં તે પ્રસંગને લગતાં આવશ્યક શાસ્ત્રીય કર્તવ્યો કરવાવિધ.

બ્રાહ્મણ પોતાની પુત્રીના વા પુત્રના લગ્નના પ્રસંગમાં રાજસી-વૃત્તિને વસ્ત્ર થઈ નિરર્થક ખર્ચ ન કરવું જોઈએ. લગ્નપ્રસંગે પોતાને ઘેર વેસ્થાઓવે નાચકણવલો બિંબાદણોને માટે સર્વસ્વ નિમિત્ત છે.

પોતાને ઘેર નાચ કરાવવાથીજ કાંઈ પોતાની મોટાઈ ખીજને દેખાડી શકાતી નથી. ખરેખરી રીતે તો કોઈ પણ બ્રાહ્મણે પોતાની મોટાઈ ખીજઓને દેખાડવા પ્રયત્ન કરવો એ શાસ્ત્રદષ્ટિએ અનુચિત છે, તોપણ જીવભાવની પ્રબલતાથી પોતાની મોટાઈ ખીજને દેખાડવાનું કોઈ ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણને કદી મન થઈ આવે, ને પોતાનું શુભ કર્તવ્ય દૃઢતાપૂર્વક કર્યો કરવું એજ વાસ્તવિક મોટાઈ છે, અયોગ્ય માર્ગે ખીજઓનાં મન રાજી કરી તેમની પાસેથી મોટાઈ મેળવવી તે ખરી મોટાઈ નથી એમ સમજાવ્યા છતાં તેનું મન ન માને, તો તેણે પોતાની ગાતિમાં જે દુર્બલ વિધવાઓ, અપંગ માણસો કે નિર્ધન મનુષ્યો હોય તેમને યોગ્ય દ્રવ્ય દક્ષિણારૂપે આપવું, અથવા પોતાની ગાતિમાં સદ્ધર્મની, સદ્વિદ્યાની કે ઉપયોગી લૌકિક વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કરનારી કોઈ સરસ્થામાં સ્વશક્તિપ્રમાણે દ્રવ્ય અર્પણ કરવું, કિંવા તેવા પ્રસંગમાં યોગ્ય દ્રવ્યનો વ્યય કરી કોઈ સદ્ધર્મના જાણુનાર સદ્ગતિરણી પુરુષપાસે સ્વધર્મના પરિપાકનમાં બ્રાહ્મણોને ઉત્સાહ પ્રકટે એવા વ્યાખ્યાનો અપાવવા. વરઘોડામાં પણ અન્ય જનોને પોતાની મોટાઈ દેખાડવા અનુચિત અર્થ કરવું બ્રાહ્મણ-માટે યોગ્ય નથી. તેવા પ્રસંગમાં બ્રાહ્મણોએજ પણ પોતાના સામર્થ્યનો પૂરો વિચાર કરીને કરવું, ખેડી વાહ વાહ મેળવવા પોતાની શક્તિઉપરાંત અર્થ કદીપણ કરવું નહિ, ને ત્રણ કરીને તો વિશેષ બ્રાહ્મણોએજ નજર કરાવવું. એ પ્રસંગમાં ખીજો આડઅર પણ બહુ ન કરવો. શાસ્ત્રમાં એ પ્રસંગમાં જે જે આવશ્યક કર્તવ્ય કહ્યું છે તે ચચાવિધિ કોઈ વિદ્વાન કે સદ્ગતિરણી શુક્લદારા ધીરજ અને સમજથી કરાવવું, ને તેમાં જે યોગ્ય દ્રવ્ય અર્પવું પડે તે પ્રસંગથી જોઈને જોઈને દીધા પછી પોતાનો પુત્ર સધાવનમાં નિત્ય પ્રૈતિ

રાખે, ગાયત્રીમંત્ર શુદ્ધ ઉચ્ચારથી અર્થસહિત જાણી લે, ને પોતાના વેદના એક ભાગનું અનુકૂલતાપ્રમાણે અધ્યયન કરે એવી વ્યવસ્થા માતપિતાદિ ગુરુજનોએ અવસ્ય રાખવી જોઇએ. બ્રાહ્મણે પોતાના પુત્ર વા પુત્રીના નાની વયમા લગ્ન ન કરવા જોઇએ, ને કન્યાથી આઠ વા દશ વર્ષ મોટા યોગ્યવરને કન્યા આપવી જોઇએ, વરવધૂને તેમનાં આભાપે તેમના ગૃહસ્થતરીકેના જે જે કર્તવ્યો છે તે તે કર્તવ્યો લગ્નપહેલાં યથાયોગ્ય રીતે સમજાવવા જોઇએ, ને લગ્નવેલા સપ્તપદીનો અર્થ બંને સાબળીને સમજી શકે એવી વ્યવસ્થા તેમણે કરવી જોઇએ.

પોતાના માતપિતાદિના મરણપછી શાસ્ત્રમા મરનારના જીવાત્માની સદ્ગતિ થવામાટે જે જે કર્મો કરવાના કલા છે તે તે કર્મો અદ્વાથી પુત્રાદિએ યથાયોગ્ય કરવાં, પણ મરનારના અગ્નીઆરમાને, બારમાને કે તેરમાને દિવસે પોતાની શક્તિનો વિચાર કર્યા વિના વિશેષ બ્રાહ્મણુભોજન કરાવવું નહિ કેટલાક બ્રાહ્મણો એવા પ્રસંગમા પોતાનું ખેતર કે ઘર વેચીને બ્રાહ્મણુભોજન કરાવે છે તે અત્યંત અનુચિત છે. બ્રાહ્મમા ભોજન કરાવવામાટે સુપાત્ર બ્રાહ્મણુ જોઇએ, ને એવા સુપાત્ર બ્રાહ્મણુ બહુ મળી શકવા અસંભવિત છે તેથી બ્રાહ્મમાં બહુ બ્રાહ્મણો ન જમાડવા એમ ભગવાન અનુએ અનુરમ્ભિતમાં કહ્યું છે. વર્તમાનમાં ઉત્તરક્રિયાનિમિત્ત જે બ્રાહ્મણુભોજન કરાવવામા આવે છે તેમાં શાસ્ત્રાનુસાર કરતાં રૂઢિનું વધારે પાલન કરવામાં આવે છે તે દેશ, કાલ ને બ્રાહ્મણુની સ્થિતિ જતા યોગ્ય પ્રતીત થતું નથી. આવા સમયમા ઉત્તરક્રિયાનિમિત્તે જેટલું કરવાની શાસ્ત્રાનુ છે તેટલું જ કરવું પૂરતું છે. પણ બ્રાહ્મણુને તે નિમિત્તે ભોજન કરાવવાની રૂઢિ લાગ કરવાયોગ્ય છે. કોઇ શ્રીમત બ્રાહ્મણુને પોતાનાં માતપિતાદિની ઉત્તરક્રિયાના પ્રસંગમાં વધારે બ્રાહ્મણો જમાડવાની ઇચ્છા થાય તે

તેણે વિવેકપૂર્વક વધારે આહાર્યો જમાડવા, યાતિમા પાત્રપુસ્તકાદિનું લાજ કરવું, ને યાતિનું વાસ્તવિક હિત થાય તેવા કોઈ ઉપયોગી કાર્યમાં યથાશક્તિ દ્રવ્ય અર્પણ કરવું, પણ નિર્ધને દેખાદેખી કરી ઝણુ કરીને વધારે દ્રવ્ય અર્થવું એ કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી.

ઉત્તરક્રિયાનું, સંવત્સરીનું ને આદ્યનું તામસી બોજન જમવાથી થતી હાનિ.

સમજી આહાર્યો જિહ્વાની તૃષ્ણાને વશ થઈને ઉત્તરક્રિયાના પ્રસન્નમાં બોજન કરવા જતા નથી જ્યાં માત્ર સબધને લીધેજ ગયા વિના છૂટકો ન થાય ત્યાજ તેઓ બોજન કરવા જાય છે ચાળીશ વર્ષની અદરના આહાર્યોની ઉત્તરક્રિયા બહુજ સાત્ત્વિકભાવથી ગભીરપણે કરવી જોઈએ, ને તેમા બનતાસુધી ત્રીશ વર્ષની ઉપરના પુરુષે વા ઐએ જમવા નજ જવું જોઈએ યાતિબોજનમા પવિત્રતા જળવાય તથા સૌ જમનારને બધા જમવાના પદાર્થો આવે તેમ યાતિના મુખ્ય માણસોએ વ્યવસ્થા રાખવી જોઈએ. જ્યાં આહાર્યોનો જથો વધારે હોય છે ત્યાં સામળવાપ્રમાણે બોજનકાલે જોઈએ તેવી પવિત્રતા સચવાતી નથી, ને વગે વાવણા થાય છે, એ આહાર્યોને માટે યોગ્ય નજ મણાય. અન્નથી મન પુષ્ટ થાય છે એ વાત વેદવચનથી ને યુક્તિથી સિદ્ધ છે માટે તામસી પરાત્ર ખાવામા પોતાના મનને શુદ્ધ કરવા ઇચ્છનાર કોઈ પણ આહાર્યો પ્રીતિ રાખવી ઉચિત નથી. વર્તમાનમાં ધણા આહાર્યોની જે નહિ ઇચ્છવાયોગ્ય સ્થિતિ જણાય છે તે સ્થિતિ થવામા ઉત્તરક્રિયાનું (અગીઆરમા, બારમા ને તેરમાનું) બોજન, સવત્સરીનું બોજન ને આદ્યનું બોજન જમવામાં તેમની પ્રીતિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ પણ એક કારણ છે કે વિપ્રો । જીવાન માણસના મરણની પછાડે જે ત્રિષ્ટાજ આહાર્યોને જમાડવામા આવે

છે તે વિવેકીની દૃષ્ટિએ મિથ્યાન નથી, પણ રુધિર છે, ને તે અસાધારણ પ્રયોજનવિના જમવુ રાક્ષસોને ઉચિત છે, તમને ઉચિત નથી. જે ઉત્તરક્રિયા કરાવનાર કે જમવાયોગ્ય મનાતા સમધિજનો હોય તેમણે નિરુપાયે ત્યા જમવુ જોઈએ, પરંતુ તે પણ સ્વધર્મ પાળવામા પ્રીતિવાળા ને સ્વધર્મનું શ્રદ્ધાપૂર્વક અનુદાન કરનારા જોઈએ, નહિ તો તેમની પણ તેવા બોજનો અધોગતિ કરાવે છે વૃદ્ધમનુષ્યની પછવાડે કરવામાં આવતા આહારજોજનમા પણ જે આહારપણાનુ મહત્ત્વ સમજતો હોય તેણે હોશી હોશી જમવા જવુ એ અત્યત નિંદ્ય છે જે પોતાના આહારપણાનુ મહત્ત્વ સમજતો નથી, ને શૂદ્રની પેઠે વર્તવામા પ્રીતિ રાખે છે તેને માટે અમારે કાંઈ કહેવાનું નથી, કેમકે ઉપદેશ અધિકારીને ઉદ્દેશીને હોય છે, અનધિકારીને ઉદ્દેશીને હોતો નથી.

નિત્યકર્મઉપરાંત આહારણુનુ વિશેષકર્તવ્ય, તેમણે આજીવિકામાટે શું કરવુ ? કરવાયોગ્ય ને ન કરવાયોગ્ય ધંધાઓ.

આહારણુ સ્નાન, સધ્યા, ગાયત્રીજપ, હોમ, સત્સાસ્ત્રનુ અર્થ-તાત્પર્યના જ્ઞાનસહિત વાચન, ઇષ્ટદેવનુ પૂજન ને વૈશ્વદેવ એ કર્મ-ઉપરાંત પરમાત્માનું ધ્યાન તથા પરમતત્ત્વનો વિચાર કરવામા પોતાના સમયનો મુખ્યભાગ વ્યતીત કરવો જોઈએ, અને અવશેષ સમય અન્યજનોને તેમના અધિકારપ્રમાણે સ્વધર્મનુસાર સદ્ધર્મનો ઉપદેશ કરવામા ને ન્યાયપૂર્વક આજીવિકાના સાધનો સપાદન કરવામાં વ્યતીત કરવો જોઈએ આહારણુ પાતાના ધર્મનું પરિપાલન કરી અયાચક-વૃત્તિથી રહેવુ ઉત્તમ છે. જે આહારણુને પરમાત્મામા તેઓ વિશ્વભર હોવાથી અને આજીવિકાનાં સાધનો પૂરાં પાડ્યા કરશે આવો પૂર્ણ વિશ્વાસ ન હોય તે આહારણુ પોતાના તથા પેઠ્યવર્ગના નિર્વાહમાટે યોગ્ય સુપાત્ર મનુષ્યોને ધેર અનાદિની વાચનામાટે જવુ, પણ રાંકાની પેઠે

ઘેર ઘેર ભોટ માગવા વા હાજી માગવા નીકળવું યોગ્ય નથી જે બ્રાહ્મણને અન્યપાસે યાચના કરવી અયોગ્ય પ્રતીત થતી હોય તેણે કથાવાર્તા, વ્યાપાર, વક્રીલાત, જોષીપણ, વૈદપણું, ખેડ કે સારી નોકરી એમાંનો કોઈ એક ધધો કરવો દૂધ આદિ રસ વેચવાનો કે વીશીનો ધધો બ્રાહ્મણે બનતાસુધી ન કરવો દેવલકનો, (પગાર લઈને દેવસેવા કરવાનો,) પાણી ભરવાની વાસણ માળવાની હલકારાની સાધાવાળાની કે હમાલ આદિની હલકી નોકરીનો, હલકા વર્ણના ગોરપદનો, કે ગામોટનો ધધો કરવો ને પણ બ્રાહ્મણને માટે યોગ્ય નથી એવો હલકો ધધો કરનારા બ્રાહ્મણો શુદ્ધ ભાવથી યોગ્ય પ્રયત્ન કરે તો તેમને તેમની યોગ્યતાપ્રમાણે ઉંચો ધધો અવસ્ય મળી શકે

બ્રાહ્મણોને આપકાલમા ક્ષત્રિયનો તથા વૈશ્યનો ધધો કરી પોતાની આજીવિકા ચલાવવાની શાસ્ત્રે છૂટ આપી છે માટે જે બ્રાહ્મણો શાસ્ત્રમા કહેલા તેમના મુખ્ય ધધાથી પોતાની આજીવિકા ન ચલાવી શકતા હોય તેમણે પ્રામાણિકપણે કોઈ આબરવાળી નોકરી કરવી, વક્રીલાત કરવી, વ્યાપાર કરવો, ખેતી કરવી કે પશુપાલન કરવું તેમણે જે ધધો કરવો તે નીતિથી કરવો, ને આજસુ સ્વભાવ ત્યજી ઉદ્યોગી સ્વભાવ રાખવો

મનને સુવિચારયુક્ત રાખવું, તેને નવરુ ન રહેવા દેવું.

મનના સારાનરસા વિચારની ઇદ્રિયો ને શરીરપર સારીનરસી અસર થાય છે માટે પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે કુવિચારથી પોતાના મનને દૂર રાખી ધૈર્ય ને સાવધાનતાથી તેને સુવિચારમાં જોડતા રહેવું જોઈએ. દુષ્ટ વિષયોના ચિતનથી મનુષ્ય શૂન્ય શૂન્ય અધોગતિને પામે છે માટે તેવા ચિતનમા મનને ન જોડાવા દેવાસારુ તેને કોઈ સારા કામમા જોડેલું રાખવું, પણ નવરુ ન રહેવા દેવું. “ નવરો નખોદ પામે ” એ આચે નવરુ મન દુષ્ટ વિષયોના ચિતનવડે જીવવું બહુ

અનિષ્ટ કરે છે. ખીજી કોઈ સારું કામ પ્રાપ્ત ન હોય તે કાલે તેને પોતાના ઇષ્ટદેવના સ્મરણધ્યાનમાં જોડવું, પણ નવરુ ન રહેવા દેવુ નવરુ મન બાબરાજૂતની પેઠે જીવને બચ આપે છે. હરપાળ મકવાણે કોઈ વેલા બામરાજૂતનો પરાજય કરી તેની સાથે ઠરાવ કર્યો હતો કે “હું જે કામ બતાવું તે કામ તારે કરવું” તે વાતની બાબરાજૂતે “જે તમે મને કામ ન બતાવી શકો તો હું તમારું બક્ષણુ કરી જઈ” એ શરતે બતાવેલું કામ કરવાની હા કહી પછી હરપાળ મકવાણે બાબરાજૂતને જે કામ કરવાનું કહે તે કામ તે પોતાના અલૌકિક સામર્થ્યથી તુરંત કરી આવે. આમ થવાથી હરપાળ મકવાણાપાસે બાબરાજૂતે કહેવાયોગ્ય કોઈ કામો ન રહ્યાં, તેથી તે બહુ મુઝાવા લાગ્યો, ને ખોટાં ખોટા કામોમા તેને જોડી તે પોતાના બચમા આવી પડેલા જીવનને ચિતાતુર સ્થિતિએ લખાવવા લાગ્યો. હરપાળ મકવાણાની આવી ચિતાતુર સ્થિતિ જોઈ તેના એક મિત્રે તેને પૂછ્યું કે — “હમણા તમે નિરંતર ચિતાતુર કેમ દેખાઓ છો ?” તેના ઉત્તરમા તેણે પોતાને માથે પોતાની બૂલથી જે પીડા આવી પડી હતી તે પીડાની વાત તેને કહી દેખાડી તે મિત્રે હરપાળ મકવાણાને કહ્યું કે — “આવી નજીવી વાતમાં તમે મુઝાઈને નકામી ચિતા શામાટે કરો છો ? તેની પાસે મહાબારના વનમાંથી એક મોટા વાસ મગાવી તે તમારા ઘરના આગણામા ખોડાવો, પછી જ્યારે કામ હોય ત્યારે તમે બાબરાજૂતને કામ બતાવજો, ને જ્યારે તમારે કામ ન હોય ત્યારે તેને તે વાસપર ચઢીતર કરવાનું કહેજો. ચઢીતરનો અંત નથી તેથી તમને બચનું કારણ રહેશે નહિ, ને તેની પાસેથી યોગ્ય કામ પણ તમારાથી સુખપૂર્વક લઈ શકાશે.” હરપાળ મકવાણે પોતાના મિત્રની ઉપરની સચનાથી પ્રસન્ન થયો, ને પછી તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી નિશ્ચિત થયો એવી રીતે પ્રત્યેક બ્રાહ્મણ પણ

બ્રાહ્મણભૂતાના જેવા પોતાના મનને વ્યવહારપરમાર્થના કામમાંથી તે બ્રાહ્મણે નવરે થાય ત્યારે તેને ઇષ્ટદેવતા સ્મરણુધ્યાનમાં જોડવારૂપ અહ-
ભિતર કરાવ્યા કરે તો તેથી તેને હાનિ ન થતા લાભજ થાય

સત્પુરુષોનો સમાગમ તથા સત્શાસ્ત્રોનું અધ્યયનવાચન
કરવા વિષે.

અહાજે પોતાના મનને સારા વિચારમાં રાખવાનું બધ મેળવવા-
માટે સત્પુરુષોનો શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્વક સમાગમ રાખવો જોઈએ, ને
સત્શાસ્ત્રોનું આદરપૂર્વક અધ્યયનવાચન કરવું જોઈએ. કુસસ્કારોનું
પોષણ કરનારા કે નવા કુસસ્કારો પાડનારા નહારા ગ્રથો તેણે બૂલથી
પણ ન વાચવા જોઈએ, તેમજ દુરાચારી માણસોને હલાહલ વિષથી
પણ વધારે અપકારક સમજી તેમનો ક્ષણમાત્ર પણ સમ તેણે
ન સેવવો જોઈએ.

પરદારસેવનરૂપ વ્યભિચારથી દૂર રહેવાવિષે.

પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે શરીર, વાણી ને મનથી પરદારસેવનરૂપ વ્યભિચારથી
દૂર રહેવું જોઈએ વ્યભિચારથી વ્યભિચારીને દ્રવ્યની હાનિ
થવાક્રિયાત તેના શરીર, ઇન્દ્રિયો ને મનના સામર્થ્યની તથા પ્રતિષ્ઠાની
પણ હાનિ થાય છે બ્રાહ્મણનું બ્રાહ્મણત્વ બ્રહ્મચર્યથી શોભે છે માટે
પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે પોતાની સ્ત્રીમાત્ર સતોષ રાખવો જોઈએ પિતા,
માતા કે જેમાંનું કોઈ એક વ્યભિચારી હોય તો તેમના બાળકો પણ
લઘુવયમાંથીજ દુરાચરણી થાય છે. ને તેમની પ્રજા પણ દુરાચારી
નીવડે છે વળી વ્યભિચારીનો પરવેશ પણ બગડે છે. એક દોષ
બીજા દોષને ખેચી લાવવાના સ્વભાવવાળો હોવાથી વ્યભિચારીમાં
ધીરે ધીરે બીજા દોષો પણ આવી એકત્ર થાય છે, ને તે સર્વ
તેને બહુ દુખી કરે છે.

અનાથ વિપ્રવિધવાઓને આશ્રય તથા શિક્ષણ આપવાવિષે.

પ્રત્યેક નગરમાં અને ગામમાં રહેનારા વિધોએ પોતપોતાના નગરમાં અને ગામમાં રહેતી અનાથ વિપ્રવિધવાઓના નિર્વાહમાટે પચના દ્રવ્યમાથી અથવા સ્વસામર્થ્યાનુસાર પોતપોતાના દ્રવ્યમાથી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ, તથા તેમના સ્વધર્મના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થઈ તેઓ શ્રેષ્ઠ રીતે સદાચારનું પાલન કરી શકે એવા શિક્ષણની પણ તેમને માટે વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. કેટલીક વેલા વિધવાના માળાપ, બાઈઓ કે સાસરાવાળા વિધવાને યોગ્ય આશ્રય આપતા નથી, તથા તેમના મનને સદર્શભણી વાળવા યોગ્ય પ્રયત્ન સેવતા નથી તેથી તેમની તે જૂલનું તે સવને માટે બહુ અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે સાસુસસરાએ પોતાના પુત્રની વિધવા વહુપર ને માળાપે પોતાની વિધવા પુત્રીઉપર અવશ્ય દયા રાખવી જોઈએ, અને પોતાના સામર્થ્યાનુસાર તેને અવશ્ય સાહાય્ય કરવું જોઈએ.

કૌધાદિ ચિત્તદોષો ત્યજવાવિષે.

કૌધ, લોભ, મદ, મોહ, મત્સર, દંભ, કપટ, બય ને ચિતા ઇત્યાદિ ચિત્તદોષો અપકારક હોવાથી સર્વમનુષ્યોએ અવશ્ય ત્યજવાયોગ્ય છે ત્યારે વર્ણોના ગુરુ ને જૂરેવો એવા શ્રેષ્ઠ નામથી જોળખાતા બ્રાહ્મણોએ એ ત્યજવા જોઈએ એમાં શુ કહેવું ? હુદ્દ્ર હુદ્દ્ર વાતમાં આનોની પેઠે બ્રાહ્મણો પરસ્પર કૌધને વશ થઈને ક્રોધ કરે તે ઇચ્છવાયોગ્ય નથી કૌધ શાંતિને વિધાતક છે જે હૃદયમાં શાંતિ ન હોય ત્યાં સુખ પણ ક્યાંથી હોય ? એવી રીતે કૌધ સુખને પણ વિદૂર કરનારો છે. કૌધથી સ્ત્રીરમાનું લોહી ઊઠે છે, ઇન્દ્રિયો ને અતઃકરણ પ્રમત્ત ક્ષોભયુક્ત થાય છે, અને જીવાત્મા સમોહયુક્ત થાય છે, સમોહથી તેને શાસ્ત્ર તથા ગુરુની આજ્ઞાનું ને તત્ત્વજ્ઞ કર્તવ્યનું

વિરમરણ થાય છે, તે વિરમરણથી બુદ્ધિનો (આત્માની સમન્નજ્ઞનો) નાશ થાય છે, ને બુદ્ધિના નાશથી પુરુષ જીવતો છતાં સુઆજ્ઞેવો થઈ જાય છે. એવી રીતે કોષને અત્યંત અપકારક વિચારી પ્રત્યેક આહારણે તેનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ, અર્થાત્ તેણે કોષઉપરજ કોષ કરી તેને દૂર કરવો જોઈએ. આહારવિહાર સાત્ત્વિક રાખવાથી તથા અહિંસા ને ક્ષમાનાં પરિણામનવડે જેમણે કોષનો જય કર્યો છે એવા પુરુષોનો અનુકૂલબુદ્ધિવડે સગ કરવાથી કોષનો જય કરી શકાય છે. પોતાના માનેલા પદાર્થોનો ત્યાગ સહન ન થઈ શકવો વા દ્રવ્ય સંપાદન કરી એકત્ર કરવામાં નિરતર મનોવૃત્તિ રાખવી તે લોભ કહેવાય છે. લોભને મર્યાદામાં ન રાખતા જે મનુષ્ય લોભને વશ થાય છે તે મનુષ્ય ધણા પાપો કરે છે, ને ઈશ્વરે તેને તેના કર્મનુસાર જે સુખ આપ્યું હોય તેનો તે ભોક્તા થઈ શકતો નથી. દૃશ્ય પદાર્થોમાં અત્યંત મમતા રાખવાથી મનુષ્ય ધર્મને તથા મોક્ષને માટે પોતાને જે કંતવ્ય છે તે કરી શકતો નથી તેથી તેની અધોગતિ થાય છે. ઔદાર્ય તથા સતોષવડે જે લોભનો જય કરવામાં આવે તો તેથી મનુષ્ય આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સુખનો ભાગી થઈ શકે છે. અનાત્મ ને અનિત્ય પદાર્થોમાં લોભ રાખવાને બદલે મનુષ્ય જે ચૈતન્યરૂપ ને નિત્યપદાર્થરૂપ પરમાત્મામાં વા તેમની પ્રાપ્તિનાં સાધનોમાં લોભ રાખે તો તેને બહુ લાભ થાય. ધન, સત્તા, વિદ્યા, યૌવન, રૂપ, કુલ ને આચારાદિ અનિત્ય પદાર્થોનો મદ રાખવો તે પણ મનુષ્યની ઊર્ધ્વગતિ રોકી તેની અધોગતિ કરાવનાર છે. મદ રાખવાની અમત્ય હોય તો દબદર્પાદિ આસુરીસંપત્તિનો નાશ કરવામાં મદ રાખવો ઉચિત છે. કંતવ્યને અકંતવ્યરૂપે જાણવું, વા હિતના સાધનોને અહિંતનાં સાધનોરૂપે ને અહિંતનાં સાધનોને હિંતનાં સાધનોરૂપે જાણવાં તે મોહ એટલે

અવિવેક કહેવાય છે જગત્તો મોટા ભાગ મોહને વશ વર્તેને દુખી થાય છે જેઓ સુખ સંપાદન કરવા ઇચ્છતા હોય તેમણે તો અવશ્ય વિવેકવડે મોહનો ત્યાગ કરવો જોઈએ સેકડો દુખોથી ઘેરાયેલા વિષયોને સુખરૂપ માની મનુષ્યોનો ધણો ભાગ નિરતર તેની ઉપાસનામાં તત્પર રહે છે એ મોહનોજ અગાધ મહિમા છે મત્સર અથવા ઇર્ષ્યા મનને સદ્ગુણરહિત તથા દાહયુક્ત રાખે છે, અર્થાત્ મત્સરી માણસ ગુણવાનોના ગુણોનું માહાત્મ્ય સમજી ગુણવાનું ચંદ શકતો નથી, તથા જેના તેના અભ્યુદયની વાત સાબળી તે મનમાં બળ્યા કરે છે, તેથી તે પોતાના અભ્યુદયને વા નિશ્રેયસને સાધી શકતો નથી. પોતાનું શ્રેય ઇચ્છનારે તે મત્સર મૈત્રીની ભાવનાથી દૂર કરવો જોઈએ. દબ ધર્માત્મિનો ડાળ દેખાડવો તે—પણ મનુષ્યના અભ્યુદય તથા નિશ્રેયસમાં પરમવિઘ્નરૂપ છે માટે પોતાનું હિત ઇચ્છનારે તે ત્યજવાયોગ્ય છે કૂડકપટવાળો વ્યવહાર કરવો એ પણ સર્વથા નિષ્ફળ છે સત્ય ને પ્રામાણિકતા ત્યજી જેઓ કૂડકપટથી બીજાને છેતરવાનું કામ કરે છે તેમનું પરિણામે સારું થતું નથી “ કૂડ ત્યા ધૂડ ” ને “ ધર્મે જય ને પાપે ક્ષય ” એ કહેવનો પ્રમાણે કૂડકપટ કરનારા માણસો અતે આ લોક પરલોકમાં દુખી થાય છે. કૂડકપટ કરનારા, મિથ્યાભાવણ કરનારા ને વિશ્વાસઘાતી જે બ્રાહ્મણો હોય તે બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણ એ પવિત્રનામને મહાકલક લગાડનારા ગણાય છે. દેવોની પરલોકમાં કેવી સ્થિતિ હોય છે તે અન્ય લોકોને દેખાડવામાટે તથા તેમને સુધારવામાં ઉદાહરણરૂપ થવામાટે પૃથ્વીપરના બૂદ્ધે છે તેથી તેમનાં અત કરણો તો દૈવીસપતિવાળાજ જોઈએ, તેમજ આસુરીસપતિનો ગધ પણ નજ જોઈએ જો પ્રત્યેક બ્રાહ્મણ આટલુંજ સમજી તદ્દનુકૂલ વર્તે, અર્થાત્ આસુરીસપતિ ત્યજી દૈવીસપતિ

વાળો થાય તો સ્વદપકાલમા તેની સ્થિતિનું રૂપાતર થઈ જાય, અર્થાત્ તેની માનસસ્થિતિ બદલાવાથી તેની બહાર કુખમય પ્રતીત થતી સ્થિતિ પણ સુખમય પ્રતીત થવા લાગે. બયનામનો મનોવિકાર પણ વિવેકી મનુષ્યે લજવાયોગ્ય છે કોઈ પણ સારુ કામ કરવામાં પોતાનું હિત ઈચ્છનારે લેજ પણ બય ધરવું ઉચિત નથી કોઈ શુભ કામ કરવાનો આરભ કર્યા પછી અથવા પ્રારબ્ધકર્મના ઉદયથી બયની સામગ્રી સમીપ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પણ મનને નિર્ભય રાખી યોગ્ય ઉપાયો કરવા, પણ બયથી પોતાના મનને વ્યાકુલ થવા દેવું નહિ. પ્રિય પ્રાણી કે વસ્તુનો વિયોગ થયે વા ઇચ્છિત વસ્તુ કે પ્રાણીની પ્રાપ્તિ ન થયે મનને ચિતા કે શોકમા નિમગ્ન કરવું એ પણ વિવેકી મનુષ્યને યોગ્ય નથી જે બનવાનું હોય તે બને છે, ને જે નહિ બનવાનું હોય તે બનતું નથી, તથા મારો ને અન્ય પ્રાણિપદાર્થનો સયોગ અસ્થાયીજ છે, તો નિરર્થક ચિતા કે શોક કરી મારા સ્વાભાવિક સુખથી મારે શામાટે વિયોગી થવું જોઇએ? ચિતા કે શોકાદિ ગયેલા પ્રાણિને કે વસ્તુને પુનઃ પ્રાપ્ત કરાવવામા સાધનરૂપ નથી, તેમજ મનોબલ, ઇન્દ્રિયબલ કે શરીરબલ વધારવામાં પણ તે સાધનરૂપ નથી, પણ ઊલટાં તે મનોબલ આદિને ક્ષીણ કરનારાં છે, તો મારે મારા ચિત્તમાં તેમને શામાટે અવકાશ આપવો જોઇએ? ચિતા કે શોકાદિવડે પોતાનું મન બ્યારે પરાભવ પામેલું જણાય ત્યારે મનુષ્યે એવા વિચારવડે તેમને દૂર કરી દેવાં જોઇએ.

આળસ, પ્રમાદ ને દીર્ઘસૂત્રતા પણ લજવાં જોઇએ.

આળસ એ શરીરાદિમાં રહેલો બયકર જનુ છે. એ જનુના પ્રસાદથીજ પણ મનુષ્યો દ્રવ્યહીન ને વિદ્યાહીન રહે છે માટે એ

ભયકર શત્રુને ઉદ્યોગવડે દેહપાર વા અંતઃકરણની બહાર કરી દેવો જોઈએ પ્રત્યેક મનુષ્ય જે સતત શુભઉદ્યોગપરાયણ રહે તો તેનું મન પવિત્ર રહે, તેની ઇદ્રિયોનું બધ વધે, તેનું શરીર નીરાગ રહે, ને તેની બાહ્યસ્થિતિ પણ સારી રહે. જે જે દેશના વા જે જે વર્ષના ભોકા આળસના ઉપાસક હોય છે તે તે દેશ વા વર્ષ દરિદ્રી, વિધાહીન ને પ્રાયશ્ચ નીતિહીન હોય છે. જે જે બ્રાહ્મણોને તમે દરિદ્રી, વિધાહીન, દુર્વ્યસની ને નીતિહીન જુઓ તે તે બ્રાહ્મણો આળસનામના બાપરાજૂતના પૂજારી હશે એ વાન તમારે નિશ્ચયપૂર્વક સત્ય માનવી એમા તમારે લેશ પણ શકા ન કરવી હે બૂદેવો! જે તમે સુખી થવા ઇચ્છતા હો તો ઇશ્વરે કૃપા કરી તમને જે મનુષ્યનું ને તેમા પણ બ્રાહ્મણનું જીવન આપ્યું છે તે જીવનને આળસમા વ્યતીત ન કરો, પણ તેને સતત ઉદ્યોગવાળું રાખો વપરાતા વાસણો ગિજળા રહે છે, ને નહિ વપરાતા વાસણોપર કાટ ચઢે છે એ શું તમને જ્ઞાત નથી? જે તે તમને જ્ઞાત હોય તો તમે તમારા મનને, ઇદ્રિયોને ને શરીરને શામાટે નિરતર શુભકામ કરવારૂપ વપરાશમાં રાખતા નથી? વાસણના ઉપર કાટ ચઢે છે તે કાઠના કરતા આ કાટ ધણેજ હાનિકર છે માટે તે આળસરૂપ કાટને તમારે ઉદ્યોગવડે તુરંતજ દૂર કરી દેવો જોઈએ. આળસ એ બાકીયના જેવું શુભ વિષ છે એમ વિદ્વાનો કહે છે. કર્તવ્યનું વિસ્મરણ પ્રમાદ કહેવાય છે પ્રમાદથી માણસને ડગલે ડગલે અનેક દુ ખોતી પ્રાપ્તિ થાય છે માટે વિવેકીએ પોતાનું પ્રત્યેક કર્તવ્ય સાવધાનતા-પૂર્વક કરવાનો સ્વભાવ પાડી તે પ્રમાદને દૂર કરી દેવો જોઈએ. એક દિવસમા અર્ધ શકે એવું કામ હોય તે જ માસે પણ પૂરું ન કરવાનો અર્થાત્ પોતાના અગત્યના કામને બહુ લાગવવાનો સ્વભાવ તે દીર્ઘસૂતતા

કહેવાય છે. દીર્ઘસૂત્રતાથી પણ માણસની પડતી સ્થિતિ થાય છે માટે તે દીર્ઘસૂત્રતાને શીઘ્ર કામ કરવાનો સ્વભાવ પાડી મનુષ્યે દૂર કરવી જોઈએ.

કર્તવ્યવિમુખતા તથા કર્તવ્યપાલન કરવાવિષે.

પ્રત્યેક આદ્યજ્ઞ અને આદ્યજ્ઞાતિના શેઠોએ વા પટેલોએ પોતાના લૌકિક ને પારમાર્થિક કર્તવ્યમાં નિષ્ઠા રાખવી જોઈએ. કર્તવ્યમાં નિષ્ઠા રાખી તદ્દનુકૂલ સદાયકર્મપૂર્વક વર્ત્યા વિના કોઈ પણ આદ્યજ્ઞની કે આદ્યજ્ઞાતિની ઉન્નતિ થવી સંભવિત નથી. પૂર્વના ઋષિમુનિઓ જોઈ પદે વિરાજતા હતા તેનું મુખ્ય કારણ તેઓ કર્તવ્યનિષ્ઠાવાળા તથા તદ્દનુકૂલ સદાયકર્મપૂર્વક વર્તનારા હતા તે હતું. વર્તમાનકાલમાં આદ્યજ્ઞોના મોટા ભાગની જે અધમ સ્થિતિ જોવામાં આવે છે તેનું મુખ્ય કારણ તેમની કર્તવ્યવિમુખતાવિના અન્ય નથી. વિવેકીઓ મરણ-કરતાં પણ કર્તવ્યવિમુખતાને વધારે અપકારક ગણે છે. જે જે આદ્યજ્ઞોએ કર્તવ્યનિષ્ઠા તથા કર્તવ્યવિમુખતાનું શરણ મહણ કર્યું છે તે તે આદ્યજ્ઞોની સ્થિતિ વર્તમાન સમયમાં કેવી અધમ છે તે સમજી મનુષ્યોને અજ્ઞાત નથી. કેટલાક આદ્યજ્ઞો રાંકાની પેઠે લોટ કે દાણા માગવા નીકળે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો દેવલકનુ-પગાર લઈ કોઈ દેવના પૂજારીનું-કામ કરે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો મજૂરીનું કે સાથીનું કામ કરે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો કોઈને ઘેર પાણી ભરવાનું કામ કરે છે, કેટલાક આદ્યજ્ઞો પોલીસનું સાધવાળાનું કે કચેરીમાં પટ્ટાવાળાનું કામ કરે છે, ને કેટલાક આદ્યજ્ઞો હથકારનું કે માગદૂતનું (રેલ મેસેન્જરનું-ફિલ્ડ પોસ્ટમેનનું) કામ કરે છે. આવી અધમસ્થિતિમાંથી ઉચ્ચસ્થિતિએ પહોંચવાનો માત્ર એક જ મુખ્ય ઉપાય છે, ને તે કર્તવ્યનિષ્ઠાનું અનુસરણ

છે. જે વ્યાવહારિક દુ ખાનુભવ કરનારા બાધાઓ । તમે વિદ્યાનું અધ્યયન કરવાના ને સદાચારથી વર્તવાના તમારા મુખ્ય કર્તવ્યનું રમરણુ કરો. માત્ર તેનું રમરણુ કરીનેજ ન બેસી રહો, પણ તે મુખ્ય કર્તવ્યનું તમ ઉત્સાહપૂર્વક પરિપાલન કરો. જે તમે આમ કરશો તો તમારી બાહ્યાભ્યંતર સ્થિતિમાં ફેર પડ્યા વિના રહેશે નહિ, અર્થાત્ તમારી દુ ખમય રચતિ દૂર થઈ તમે સુખમય સ્થિતિવાળા થશો.

ઉપસંહાર.

સર્વ દુરાચારો દ્વિબાદિ મનુષ્યના પ્રાપ્તવ્યવહારને, પ્રતિષ્ઠાને, શરીરના સાત્ત્વિક સામર્થ્યને, ઇદ્રિયોના સાત્ત્વિક સામર્થ્યને, અંત કરણના સાત્ત્વિક સામર્થ્યને, અંત કરણના દૈવી સામર્થ્યને અને અન કરણના ઔશ્વર સામર્થ્યને હાનિ પહોચાડે છે માટે સમગ્રુ દ્વિજેએ સર્વ પ્રારના દુરાચારનો પ્રયત્નપૂર્વક પરિત્યાગ કરી પરમાદરથી સદાચારનું સેવન કરવું જોઈએ, અને પોતાના અંત કરણને પવિત્ર, સ્થિર ને અનરાત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મના દૃઢ ગાનવાળું કરી પોતાના મનુષ્યજીવનને સફલ કરવું જોઈએ.

પ્રત્યેક ગાતિના બ્રાહ્મણો, ને વિશેષે ઔદીચ્યબ્રાહ્મણો, અને તેમાં પણ ઔદીચ્યસહસ્રગાતિના બ્રાહ્મણો જે પોતાનાં મન ઇદ્રિયો ને શરીરના દુરાચારો ત્વજી તમને સદાચારમાં પ્રવૃત્ત કરવા પ્રયત્નવાન રહેશે તો તેથી તેમની અવસ્થા ઉન્નતિ થશે. એક એક ઔદીચ્ય-સહસ્રબ્રાહ્મણુ મળીને સમસ્ત ઔદીચ્યસહસ્રબ્રાહ્મણુગાતિ થઈ છે માટે પ્રત્યેક ઔદીચ્યસહસ્રબ્રાહ્મણુ પોતામાં તથા પોતાના કુટુંબમાં સદાચાર વૃદ્ધિ પામે, ને દુરાચારનો નિરોધ નારા થાય એમ શુદ્ધભાવથી સદાગ્રહપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જે પરમાત્માના મુખરૂપ બ્રાહ્મણ છે તે પ્રજ્ઞતપાત્ર પરમાત્મા પ્રત્યેક ઔદીચ્યબ્રાહ્મણને તેની ઉન્નતિ થાય તેવા પોતાના કર્તવ્યમાં પ્રીતિ ઉપગમવચ તથા તદ્વત્કુલ પ્રીતિપૂર્વક વતવાનું શુભ બલ આપવા અનુકંપા કરો એમ ઇચ્છી વૃત્તિ વિરાગ થામે છે. ઇતિ શિવમ્.

